

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЮНДА ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 378.016:78(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО
МИСТЕЦТВА ДО РОБОТИ З ДИТЯЧИМ ХОРОМ

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

_____ В. В. Юнда

Науковий керівник: Сбітнєва Людмила Миколаївна, доктор педагогічних наук, доцент

Старобільськ – 2021

АНОТАЦІЯ

Юнда В. В. Підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти (01 – Освіта / Педагогіка). – Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». – Старобільськ, 2021.

Дисертацію присвячено проблемі підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, об'єкт, предмет, завдання дослідження; представлено гіпотезу дослідження, методи дослідження; розкрито методологічні й теоретичні засади, висвітлено наукову новизну й практичне значення дисертації; подано відомості про апробацію та впровадження отриманих результатів.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає в тому, що: *вперше* теоретично обґрунтовано й експериментально підтверджено ефективність педагогічних умов формування компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі фахового навчання (забезпечення мотиваційно-ціннісного ставлення майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором на основі включення студентів в активну вокально-хорову діяльність; створення інформаційно-творчого інноваційного середовища у процесі підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором; створення умов для творчого пошуку студентів, розвитку ініціативності у вокально-хоровій діяльності; використання інтерактивних методів у процесі підготовки до роботи з дитячим хором; інтегративний характер професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва);

удосконалено форми, методи й засоби процесу підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором у процесі професійної підготовки у ЗВО; *подальшого розвитку набули* наукові уявлення про: сутність та структуру компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва, особливості формування компетентності майбутнього керівника дитячого хору, діяльність якого є багатоаспектною.

У дисертації на підставі аналізу наукової літератури розкрито ступінь розробленості проблеми підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором, здійснено термінологічний аналіз ключових понять.

Ураховуючи результати аналізу нормативних документів та наукових джерел дисертантка констатувала, що увага держави до проблеми розвитку музично-педагогічної освіти відбита в низці нормативних документів, що з часів проголошення незалежності України регламентують стратегії розвитку освітньої системи, основні напрями, цілі й механізми реалізації державної політики.

На сучасному етапі розвитку української держави важливою умовою збереження й збагачення національно-культурних традицій є пошук нових підходів до організації професійної освіти майбутніх вчителів музичного мистецтва.

У зв'язку з цим зростає відповідальність навчальних закладів, метою яких є підготовка майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором.

Важливим завданням сучасної музично-педагогічної освіти України у XXI столітті є розвиток професійної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва, творча діяльність яких буде впливати на культурний розвиток молоді. Академік АПН України Г. П. Шевченко наголошує, що молодь необхідно залучати до духовного багатства, яке століттями накопичувалося в українській культурі.

Аналіз наукової літератури приводить до висновків, що професійна

діяльність вчителя музичного мистецтва є багатоаспектною і включає в себе виконавський, педагогічний і управлінський аспекти, вона є неможливою без вокальної, інструментальної і диригентсько-хорової підготовки, яка передбачає вміння читати вільно вокально-хорові партитури, диригувати хорами, володіти методикою розвитку співацького голосу, знати особливості роботи з дитячими хорами тощо. Успіх майбутньої роботи вчителя музичного мистецтва залежить в значній мірі від того фундаменту, який він отримає в навчальному закладі.

У науковій літературі підкреслюється, що в процесі хорової діяльності, яка передбачає слухання, аналіз і виконання вокально-хорових творів, у дітей розвиваються не тільки музичні здібності й вокально-хорові уміння та навички, а й емоційно-почуттєва сфера, творчий потенціал, художнє мислення, уява, пам'ять, виховуються такі важливі особистісні якості, як цілеспрямованість, воля, працездатність, патріотизм, гуманістичне світосприйняття тощо.

Хоровий спів в Україні протягом багатьох віків поставав найбільш доступним видом музичної творчості, був провідником високого складу почуттів та думок і мав величезний виховний потенціал у формуванні морально-естетичної культури молодого покоління українців. Провідна роль дитячого хорового мистецтва у формуванні музично-естетичної культури учнівської молоді зумовлена наявністю в ньому різноманітних засобів, а також посилюється його демократичністю, гнучкістю в утворенні різних форм співацьких колективів, синтетичною та колективною природою хорового співу, глибоким емоційним впливом на особистість, глибинними національно-культурними традиціями та центральним місцем у музичній культурі українського народу.

Актуальність дослідження зумовлена наявністю певних *протиріч* між: вимогами держави щодо музично-естетичного виховання молодого покоління як засобу формування духовної культури окремої особистості й усього суспільства та реальним станом музично-естетичної культури дітей

і молоді в Україні; потребою підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва, які б забезпечували процес ефективної роботи з дитячим хором, та недостатньою розробленістю теоретичних і методичних засад забезпечення цього процесу; сучасними вимогами до якості підготовки вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором та її реальним станом у сучасній українській школі; оновленням змісту, структури, форм, методів принципів професійної підготовки вчителів музичного мистецтва та недостатньою розробленістю загальнотеоретичних і методичних засад фахової підготовки до практичної роботи з дитячим хором; сучасним станом дитячої хорової творчості в країні та традиційним розумінням значення дитячої хорової творчості у культурному та духовному розвитку дітей; гуманістичною спрямованістю освітніх процесів і невідповідність керівників загальноосвітніх шкіл до розуміння естетично-виховного значення хорової діяльності школярів, яка характеризується неспішним педагогічним процесом; потребою в системному оцінюванні результативності керування хоровою діяльністю школярів та відсутністю системи оцінювання, зокрема кількісних показників і критеріїв, які б надали змогу її оцінювати.

Потреба в подоланні виявлених протиріч зумовлює необхідність ґрунтовного дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором, яка, як свідчить проведений аналіз, ще не знайшла достатнього висвітлення у вітчизняній науковій літературі. Актуальним є подальше вивчення естетично-виховного потенціалу дитячої хорової творчості, розробка ефективних педагогічних умов естетичного виховання молодших школярів у процесі хорової діяльності.

У першому розділі надано системний аналіз сучасних теоретичних та методологічних засад проблеми підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором, здійснено історико-педагогічний аналіз дитячого хорового виконавства в Україні, обґрунтовано структуру,

зміст, сутність професійної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором та систему принципів підготовки майбутнього фахівця в галузі музичної педагогіки музичного мистецтва.

У структурі підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва виокремлено такі компоненти: *мотиваційно-ціннісний, емоційно-емпатійний, когнітивний, творчо-діяльнісний та рефлексійно-оцінний.*

Структура, сутність і зміст підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором повинна передбачати процес формування компетентності майбутніх фахівців, на основі якої буде складатися система умінь і навичок вокально-хорової роботи з дитячим хором, формування знань і умінь музичної роботи з дітьми різного шкільного віку, розуміння та усвідомлення процесу основних закономірностей розвитку співочого голосу; формування навичок художньо-педагогічного аналізу вокально-хорових творів для дитячого хору; знання різноманітного різнохарактерного репертуару для молодшого, підліткового та хору школярів старшого віку; володіння комплексом вокально-хорових навичок в тісній взаємодії з навичками музично-педагогічної майстерності.

Підготовка студентів у ЗВО до роботи з дитячим хором спрямована на розвиток професійної компетентності майбутніх керівників дитячих хорів, які будуть здатні здійснювати художнє керівництво та управління дитячим хоровим колективом у процесі репетиційної та концертно-творчої роботи.

Компетентність майбутнього вчителя музичного мистецтва в роботі з дитячим хором ми розуміємо як інтегративну якість, яка виявляється в: уміння використовувати вокально-хорові навички у вокально-хоровій роботі;здійснювати художньо-педагогічний аналіз вокально-хорових творів, усвідомлювати стильові особливості у виконанні різножанрових вокально-хорових творів для дитячих хорів; усвідомлювати особливості

розвитку дитячого голосу, види вокально-хорової роботи з дитячим хором; володіти методиками розвитку дитячого голосу, які були вироблені відомими методистами ХХ століття; володіти знаннями про особливості організаційної роботи у дитячому хорі; вміти доносити до свідомості дітей смисл та розкривати художній образ вокально-хорових творів для дитячого хору за допомогою різноманітних засобів вокально-хорової виразності.

Сутність професійної діяльності вчителя конкретизовано через такі структурні складники: *мотиваційно-ціннісний* (потреба й інтерес до набуття професії вчителя; спрямованість особистості на музично-педагогічну діяльність: розуміння майбутніми вчителями значущості компетентності в професійній діяльності з дитячим хором, ціннісне ставлення до професії педагога-музиканта, прагнення професійного саморозвитку, самовдосконалення педагогічної майстерності), *когнітивний* (рівень сформованості професійних знань, володіння системою знань про сутність і структуру педагогічної діяльності в дитячому музичному колективі), *особистісно-діяльнісний* (орієнтація на освоєння системи способів дій, навичок педагогічної діяльності, проектування і реалізація професійного саморозвитку), *рефлексивно-оціночний* (навички рефлексивної діяльності, самоаналізу, самооцінки для корекції власних освітніх траєкторій з метою розвитку цього явища).

Відповідно до критеріїв та показників визначено рівні сформованості компетентності майбутніх учителів до роботи з дитячим хором – *низький (репродуктивний), середній (конструктивний), високий (продуктивний)*. Констатовано, що визначені структурні компоненти взаємопов'язані між собою, знаходяться у постійній взаємодії й взаємозалежності в процесі зміни рівнів підготовки до професійної діяльності з дитячим хором.

Теоретичне обґрунтування педагогічних умов визначалось з урахуванням методологічних підходів: діяльнісний, особистісно зорієнтований, синергетичний, аксіологічний, компетентнісний,

герменевтичний та відповідні принципи, особливостей професійної підготовки майбутніх учителів, результатів констатувального етапу дослідження.

У другому розділі на основі аналізу наукової й навчально-методичної літератури, нормативних документів, а також реальної практики теоретично обґрунтовано педагогічні умови, висвітлено хід та узагальнено результати педагогічного експерименту.

Найбільш важливими педагогічними умовами у професійній підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором слід визначити такі:

- забезпечення мотиваційно-ціннісного ставлення майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором на основі включення студентів в активну вокально-хорову діяльність;
- створення інформаційно-творчого інноваційного середовища у процесі підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором;
- створення умов для творчого пошуку студентів, розвитку ініціативності у вокально-хоровій діяльності;
- використання інтерактивних методів у процесі підготовки до роботи з дитячим хором;
- інтегративний характер професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Висвітлено логіку, особливості організації та хід реалізації спрямованого на експериментальну перевірку ефективності запропонованих педагогічних умов педагогічного експерименту, який складався з трьох етапів – констатувального, формуального та завершального

З метою проведення комплексної діагностики визначено критерії (мотиваційно-ціннісний, емоційно-вольовий, когнітивний, діяльнісно-рефлексивний, комунікативний) та відповідні кожному критерію показники оцінки рівня сформованості індивідуального стилю професійної

діяльності майбутніх учителів. Відповідно до визначених критеріїв та показників схарактеризовано рівні його сформованості: високий, середній та низький.

Реалізація розроблених педагогічних умов відбувалась комплексно в їх безпосередньому взаємозв'язку в умовах реального освітнього процесу під час організації навчального процесу у межах професійно-орієнтованих дисциплін.

У результаті підсумкової діагностики встановлено очевидну перевагу в динаміці змін рівня сформованості професійної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором студентів ЕГ порівняно з КГ. За допомогою статистичного аналізу доведено достовірність отриманих даних, що підтверджує висунуту гіпотезу дослідження щодо ефективності запропонованих педагогічних умов формування компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором.

Практичне значення результатів дослідження полягає в готовності до впровадження в практику закладів мистецької освіти теоретично обґрунтованих та експериментально перевірених педагогічних умов формування професійної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором; розробці відповідного навчально-методичного забезпечення – методичних рекомендацій «Практикум роботи з хором» для викладачів вокально-хорових дисциплін у ЗВО, для вчителів загальноосвітніх шкіл щодо організації дитячої хорової творчості; діагностичного інструментарію дослідження рівня підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором.

Результати дослідження можуть бути використані у процесі викладання професійно-орієнтованих дисциплін під час професійної підготовки й підвищення кваліфікації музично-педагогічних кадрів в умовах вищої та післядипломної освіти, вчителями музичного мистецтва

загальноосвітніх шкіл, керівниками хорових колективів у позашкільних закладах освіти, а також студентами спеціальності Середня освіта за предметною спеціалізацією Музичне мистецтво у ЗВО.

Таким чином, результати дисертаційної роботи можуть бути використані в системі професійної підготовки майбутніх учителів у закладах вищої освіти, у системі післядипломної освіти, у самоосвітній діяльності майбутніх фахівців.

Ключові слова: музично-педагогічна діяльність, хорове мистецтво, хоровий спів, підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором, компетентність вчителя музичного мистецтва, педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором. Особливості формування професійної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором.

SUMMARY

Yunda V.V. Preparing a future music teacher to work with a children's choir. - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for obtaining the degree of Candidate of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education - State Institution Luhansk Taras Shevchenko National University", Starobilsk, 2021.

The dissertation is devoted to the problem of preparation of the future teacher of music art to work with children 's choir.

The introduction substantiates the relevance of the topic, defines the purpose, object, subject, objectives of the study; described methodological and theoretical bases, covered scientific novelty and practical value of the dissertation; given information on approbation and implementation of the obtained results.

The scientific novelty and theoretical significance of the study is: for the first time the efficiency of pedagogical conditions of formation of competence of the future teacher of musical art in the course of professional training is theoretically substantiated and experimentally confirmed (providing motivational and value attitude of future music teachers to work with children's choir on the basis of inclusion of students in active vocal and choral activities; creation of informational creative innovation environment in the process of preparing future music teachers to work with children's choir; creation of conditions for creative search of students, development of initiative in vocal and choral activity; use of interactive methods in preparation for work with a children's choir; integrative nature of professional training of future music teacher); improved forms, methods and means of the process of preparing future teachers of music to work with the children's choir during training in IHE; were further developed scientific ideas about: the essence and structure of the competence of the future music teacher, the peculiarities of the formation of the competence of the future leader of the children's choir, whose activity is multifaceted.

In the dissertation on the basis of the analysis of the scientific literature, the degree of elaboration of a problem of preparation of the future teacher of musical art to work with children's choir is opened, the terminological analysis of key concepts is carried out.

Taking into account the results of the analysis of normative documents and scientific sources, it is stated that the state's attention to the problem of development of music and pedagogical education is reflected in a number of normative documents that since the proclamation of independence of Ukraine regulate strategies of development of the educational system, the basic directions, the purposes and mechanisms of realization of the state policy.

At the present stage of development of the Ukrainian state, an important condition for the preservation and enrichment of national and cultural traditions

is the search for new approaches to the organization of professional education of future music teachers.

As a result, the responsibility of educational institutions, which aim to prepare future music teachers to work with the children's choir, is growing.

An important task of modern music and pedagogical education in Ukraine in the XXI century is the development of professional competence of future teachers of music, whose creative activity will influence the cultural development of youth. Academician of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine G.P. Shevchenko emphasizes that young people need to be involved in the spiritual wealth that has accumulated over the centuries in Ukrainian culture.

Analysis of the scientific literature leads to the conclusion that the professional activity of a music teacher is multifaceted and includes performing, pedagogical and managerial aspects, it is impossible without vocal, instrumental, and conductor-choral training, which involves the ability to read vocal and choral scores, conducting choirs, have a method of developing a singing voice, know the features of working with children's choirs, etc. The success of the future work of a music teacher depends largely on the foundation that he will receive in the school.

The scientific literature emphasizes that in the process of choral activity, which involves listening, analysis and performance of vocal and choral works, children develop not only musical abilities and vocal and choral skills, but also the emotional sphere, creative potential, artistic thinking, imagination, memory, such important personal qualities as purposefulness, will, ability to work, patriotism, humanistic world outlook, etc. are brought up.

Choral singing in Ukraine for many centuries was the most accessible form of musical creativity, was a leader of a high level of feelings and thoughts and had a huge educational potential in shaping the moral and aesthetic culture of the young generation of Ukrainians. The leading role of children's choral art in the formation of musical and aesthetic culture of students is due to the presence of various means, as well as its democracy, flexibility in the formation

of various forms of singing groups, synthetic and collective nature of choral singing, deep emotional impact on the individual, deep national cultural traditions and a central place in the musical culture of the Ukrainian people.

The relevance of the study is due to the presence of certain contradictions between the requirements of the state for musical and aesthetic education of the younger generation as a means of forming the spiritual culture of the individual and society and the real state of musical and aesthetic culture of children and youth in Ukraine; the need to train future music teachers who would ensure the process of effective work with the children's choir, and insufficient development of theoretical and methodological principles to ensure this process; modern requirements for the quality of training of music teachers to work with the children's choir and its real state in the modern Ukrainian school; updating the content, structure, forms, methods of principles of professional training of music teachers and insufficient development of general theoretical and methodological principles of professional training for practical work with children's choir; by the current state of children's choral creativity in the country and the traditional understanding of the importance of children's choral creativity in the cultural and spiritual development of children; by the humanistic orientation of educational processes and the unpreparedness of the heads of secondary schools to understand the aesthetic and educational significance of the choral activity of schoolchildren, which is characterized by a slow pedagogical process; by the need for systematic evaluation of the effectiveness of school choral management and the lack of an evaluation system, in particular quantitative indicators and criteria that would allow it to be evaluated.

The need to overcome the identified contradictions necessitates a thorough study of the problem of preparing future music teachers to work with children's choir, which, according to the analysis, has not yet found sufficient coverage in the domestic scientific literature. It is important to further study the aesthetic and educational potential of children's choral creativity, the

development of effective pedagogical conditions for aesthetic education of primary school children in the process of the choral activity.

The first section provides a systematic analysis of modern theoretical and methodological foundations of the problem of preparing future music teachers to work with children's choir, historical and pedagogical analysis of children's choral performance in Ukraine substantiates the structure, content, essence of professional competence of future music teachers to work with children. chorus and a system of principles for training future specialists in the field of music pedagogy of music art.

The following components are distinguished in the structure of training of a future music teacher: motivational-value, emotional-empathic, cognitive, creative-activity and reflection-evaluation.

The structure, essence and content of training future music teachers to work with children's choir should include the process of forming the competence of future professionals, based on which will develop a system of skills and skills of vocal and choral work with children's choir, knowledge and skills of music work with children of different schools. age, understanding and awareness of the process of basic patterns of development of the singing voice; formation of skills of artistic and pedagogical analysis of vocal and choral works for children's choir; knowledge of the various diverse repertoire for juniors, teenagers and choirs of senior students; possession of a set of vocal and choral skills in close interaction with the skills of musical and pedagogical skills.

The preparation of students in IHE to work with children's choir is aimed at developing the professional competence of future leaders of children's choirs, who will be able to provide artistic guidance and management of children's choir in the process of rehearsal and concert-creative work.

The competence of the future teacher of music in the choir of children we understand as integrative quality, which manifests itself in the ability to use vocal and choral skills in vocal and choral work; carry out artistic and pedagogical analysis of vocal and choral works, be aware of stylistic features in

the performance of various genres of vocal and choral works for children's choirs; be aware of the peculiarities of the development of children's voice, types of vocal and choral work with children's choir; to have methods of development of children's voice, which were developed by famous methodologists of the twentieth century; have knowledge of the peculiarities of organizational work in the children's choir; be able to bring meaning to children's minds and reveal the artistic image of vocal and choral works for children's choir with the help of various means of vocal and choral expression.

The essence of the professional activity of a teacher is concretized through the following structural components: motivated-value (the need and interest in acquiring the profession of a teacher; the orientation of the individual to music and pedagogical activities: future teachers' understanding of the importance of competence in professional activities with children's choir, value attitude to the profession of a music teacher, the desire for professional self-development, self-improvement of pedagogical skills), cognitive (level of formation of professional knowledge, possession of a system of knowledge about the essence and structure of pedagogical activity in children's musical group,), personal-activity (focus on mastering the system of methods of action, skills of pedagogical activity, design and implementation of professional self-development), reflexive-evaluative (skills of reflexive activity, self-analysis, self-assessment for correction of own educational trajectories for the purpose of development of this phenomenon).

In accordance with the criteria and indicators, the levels of competence of future teachers to work with children's choir are determined – low (reproductive), medium (constructive), high (productive). It is stated that certain structural components are interconnected, are in constant interaction and interdependence in the process of changing the levels of preparation for professional activity with the children's choir.

Theoretical substantiation of pedagogical conditions was determined taking into account methodological approaches: activity, personality-oriented,

synergetic, axiological, competence, hermeneutic and relevant principles, features of professional training of future teachers, results of the ascertaining stage of research.

In the second section, based on the analysis of scientific and educational literature, normative documents, as well as real practice, the pedagogical conditions are theoretically substantiated, the course is covered and the results of the pedagogical experiment are generalized.

The most important pedagogical conditions in the professional training of future music teachers to work with children's choir should be identified as follows:

- ensuring the motivational and value attitude of future music teachers to work with the children's choir on the basis of the inclusion of students in active vocal and choral activities;
- creation of information and creative innovation environment in the process of preparing future music teachers to work with children's choir;
- creation of conditions for a creative search of students, development of the initiative in vocal and choral activity;
- use of interactive methods in preparation for work with a children's choir;
- integrative nature of professional training of future music teachers.

The logic, features of the organization and the course of realization of the pedagogical experiment directed on experimental check of efficiency of the offered pedagogical conditions which consisted of three stages – ascertaining, formative and final are covered.

In order to conduct a comprehensive diagnosis, the following criteria were identified (motivational-value, emotional-volitional, cognitive, activity-reflexive, communicative) and corresponding to each criterion indicators to assess the level of formation of individual style of professional activity of future

teachers. According to the defined criteria and indicators, the levels of its formation are characterized: high, average and low.

The implementation of the developed pedagogical conditions took place comprehensively in their direct interrelation in the conditions of the real educational process during the organization of the educational process within the framework of professionally-oriented disciplines.

As a result, the final diagnosis established a clear advantage in dynamic changes in the formation of professional competence of future teachers of music to work with the children's choir students EG compared to CG. With the help of statistical analysis, the reliability of the obtained data is proved, which confirms the hypothesis of the research on the effectiveness of the proposed pedagogical conditions for the formation of the competence of future music teachers to work with children's choir.

The practical significance of the research results lies in the readiness to implement in the practice of art education institutions theoretically sound and experimentally tested pedagogical conditions for the formation of professional competence of future music teachers to work with children's choir; development of appropriate educational and methodical support – methodical recommendations «Workshop of work with the choir» for teachers of vocal and choral disciplines in IHE, for teachers of secondary schools on the organization of children's choral creativity; diagnostic tools to study the level of preparation of future music teachers to work with children's choir.

The results of the study can be used in the teaching of professionally-oriented disciplines during the training and retraining of music and pedagogical staff in higher and postgraduate education, music teachers of secondary schools, choir leaders in out-of-school educational institutions, and by students majoring in «Music art» in IHE.

Thus, the results of the dissertation can be used in the system of professional training of future teachers in higher education institutions, in the

system of postgraduate education, in the self-educational activities of future specialists.

Keywords: musical pedagogical activity, choral art, choral singing, preparation of the future teacher of musical art to work with children's choir, the competence of the teacher of musical art, pedagogical conditions of preparation of the future teacher of musical art to work with children's choir. Features of formation of professional competence of the future teacher of musical art to work with children's choir.

Список публікацій здобувача

- 1. Юнда В. В.** Щодо питання проблем хорового виконавства в загальноосвітніх школах / В. В. Юнда // Вісн. Луган. наці. ун-ту імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2010. – № 6 (153). – С. 98 – 105.
- 2. Юнда В. В.** Основні компоненти мистецтва співу а'capella / В. В. Юнда // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2010. – № 22 (209). – С. 107 – 110.
- 3. Юнда В. В.** Деякі питання вокальної підготовки майбутнього керівника хорового колективу / В. В. Юнда // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2011. – № 7 (218). – С. 200 – 204.
- 4. Юнда В. В.** Деякі проблеми технічного засвоєння хорового твору / В. В. Юнда // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2011. – № 15 (226). – Ч. I. – С. 139 – 142.
- 5. Юнда В. В.** Форми та методи розвитку самостійної пізнавальної діяльності студентів на уроці диригування / В. В. Юнда // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки. Мистецька освіта: історія, теорія, практика. – 2012. – № 11 (246). – С. 251 – 255.
- 6. Юнда В. В.** Проблема урахування спеціальних здібностей у підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва / В. В. Юнда // Вісн. Луган. нац.

- ун-ту імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2013. – № 18 (277). – Ч 2. – С. 152–157.
7. **Юнда В. В.** Деякі аспекти професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором / В. В. Юнда // *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. Зб. наук. праць. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля. – 2013. – С. 259–264.
 8. **Юнда В. В.** Розвиток дитячого хорового виконавства в Україні: історико-педагогічний аналіз / В. В. Юнда // *Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки: історія, теорія, практика*. – 2018. – № 5 (319). – С. 32–38.
 9. **Юнда В. В.** Сутність та зміст професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором / В. В. Юнда // *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. Зб. наук. праць. – Северодонецьк. – 2019. – Випуск 5 (92). – С. 239–250.
 10. **Юнда В. В.** Историко-педагогический анализ детского хорового исполнительства в Украине / В. В. Юнда // *Development of the creative potential of a person and society: materials of the VI international scientific conference on January 17-18, 2018*. – Prague. – P. 45–51.
 11. **Юнда В. В.** Вокальна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Science, society, education: topical issues and development prospects: матеріали VI Міжнар. наукт.-практ. конф. 10-12 травня 2020 р.* Харків: Scientific Publishing Center «Sci-conf.com.ua», 2020. С. 669–673.
 12. **Юнда В. В.** Розвиток професійних компетентностей майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі викладання спеціальних дисциплін. *Концептуальні шляхи розвитку науки: матеріали V Міжнар. наукт.-практ. конф. 14-15 травня 2020 р.* Київ, 2020. С. 34–35.
 13. **Юнда В. В.** Практикум керування хором: метод. ред. для студентів спец. 014 «Середня освіта» спеціалізації 014.13 «Середня освіта (музичне мистецтво)» / В. В. Юнда: Держ. закл. «Луганський національний

університет імені Тараса Шевченка». – Старобільськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2018 – 54 с.

ПЛАН

ВСТУП.....	22
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО РОБОТИ З ДИТЯЧИМ ХОРОМ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОГО НАВЧАННЯ.....	36
1.1. Стан дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором.....	36
1.2. Історико-педагогічний аналіз дитячого хорового виконавства в Україні.....	67
1.3. Структура та зміст професійної підготовки майбутнього вчителя мистецтва до роботи з дитячим хором.....	87
Висновки до 1 розділу.....	124
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО РОБОТИ З ДИТЯЧИМ ХОРОМ.....	128
2.1. Діагностика рівня підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором (констатувальний етап).....	128
2.2. Загальна характеристика педагогічних умов підготовки вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором....	149
2.3. Методика та етапи проведення формувального експерименту.....	169
2.4. Аналіз результатів-дослідно експериментальної роботи.....	196
Висновки до 2 розділу.....	210
ВИСНОВКИ.....	214
Список використаних джерел.....	218
Додатки.....	253

ВСТУП

У ХХІ ст., коли в процесі розвитку художньої культури України втілюються принципи демократії, гуманістичні пріоритети, формування високоосвіченої, духовно-багатої особистості з високим рівнем музично-естетичної культури набуває особливої актуальності. Одним зі шляхів вирішення цих питань є опанування національно-культурними традиціями українського народу, серед яких особливе місце займають унікальні традиції народного хорового виконавства. Академік АПН України Г. П. Шевченко наголошує, що молодь необхідно залучати до духовного багатства, яке століттями накопичувалося в українській культурі.

Курс України на входження до європейського економічного та освітнього простору, інтеграція з європейськими країнами, інтернаціоналізація ділових стосунків у різних сферах діяльності вимагає розвитку нових підходів до організації професійної підготовки, упровадження компетентнісного підходу в освіті загалом та в музично-педагогічній освіті зокрема.

І. Зязюн наголошував, що освіта, як процес становлення і розвитку особистості в її тісному поєднанні з культурними цінностями, надає людському існуванню особливої значущості. Вона стає фактором розвитку культури, вагомим з чинників наповнення суспільного поступу культурними цінностями. «У світовій педагогічній практиці змінюються не лише функції освіти, її стратегічні завдання, а також і система цінностей, які вона покликана сформувати. Старі цінності — зверхність матеріальних інтересів, споживацькі орієнтації, розуміння робот як засобу виживання, агресія і конкуренція, прагнення до панування як основного принципу відносин між людьми, захоплення новітніми технологіями, гігантизм та центризм – не можуть уже задовольнити особистісні потреби та державницькі інтереси: вони заперечуються цивілізацією» [88, с. 34].

Здавна відомо, наголошує вчений, що без культури в суспільстві немає моралі, не діють соціальні та економічні закони, не виконуються укази і не може існувати наука.

У цих умовах першочерговості набуває питання про формування культури спеціалістів, особливо педагогів, в якій поєднуються високий професіоналізм, інтелігентність, соціальна зрілість і творче начало.

Методологічними основами системи підготовки вчителів музичного мистецтва, в якій представлено єдність педагогічного і художнього є:

– в філософії – розвиток сутнісних сил особистості та її здібностей, формування самосвідомості людини в творчій діяльності (Г. Гегель, Е. Ільєнков, М. Мамардашвілі, А. Спиркін, С. Л. Франк та ін.), системний підхід, який виявляє генетичний зв'язок об'єктів реального світу з мисленням (К. Л. фон Бертанланфі, І. Блауберг, В. Садовський та ін.);

– в культурології – усвідомлення багатомірності культурного простору, «діалог культур» (А. Арнольд, М. Бахтін, В. Біблер, Ю. Лотман, А. Лосєв та ін.);

– в естетиці – формування естетичного відношення до навколишньої дійсності, функції мистецтва у житті (Ю. Борєв, Н. Киященко, А. Лосєв, А. Мелік-Пашаєв та ін.);

– у загальній, віковій і музичній психології, психології художньої творчості – розвиток мислення, уяви, пам'яті, процесів сприйняття, художніх здібностей на основі діяльнісного підходу, формування позитивної мотивації до навчання, емпатії, синестезії, комунікативних якостей особистості (А. Асмолов, А. Готсдинер, Л. Виготський, В. Давидов, А. Леонт'єв, В. Петрушин, Б. Теплов, С. Рубінштейн, Д. Ельконін та ін.);

– у музикознавстві, мистецтвознавстві – формування адекватності художнього сприймання, усвідомлення змісту образів, жанрів і стилів, художньої мови творів мистецтва (Б. Асаф'єв, Л. Мазель, В. Медушевський, Є. Назайкінський, С. Раппопорт, А. Сохор та ін.);

– у художній дидактиці – розвиток емоційно-ціннісного відношення до навколишнього світу, суспільству, людини, до себе, формування досвіду творчої діяльності, поліхудожній розвиток на основі теорії розвиваючого навчання і інтеграції мистецтв (концепції В. Давидова, Д. Кабалевського, Б. Немемнського, Л. Школяр, Б. Юсова та ін.);

– у методиці музичної освіти і виховання – застосування методів, адекватних мистецтву і варіативність їх використання у навчально-виховному процесі, орієнтація на багатоплановість художньо-педагогічного досвіду вчителів (Є. Абдуллін, Л. Горюнова, М. Красильнікова, Є. Критська, Л. Школяр та ін.).

Інноваційні та модернізаційні процеси в галузі української освіти, входження України до світового освітнього простору виявляють істотні протиріччя між потребами сучасного світу та реальним станом підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи в загальноосвітній школі.

Хоровий спів в Україні протягом багатьох віків поставав найбільш доступним видом музичної творчості, був провідником високого складу почуттів та думок і мав величезний виховний потенціал у формуванні морально-естетичної культури молодого покоління українців. Провідна роль дитячого хорового мистецтва у формуванні естетичної культури учнівської молоді зумовлена наявністю в ньому різноманітних засобів, а також посилюється його демократичністю, багатофункціональністю, гнучкістю в утворенні різних форм співацьких колективів, синтетичною та колективною природою хорового співу, глибоким емоційним впливом на особистість, глибокими національно-культурними традиціями та центральним місцем у музичній культурі українського народу. Активізація дитячого хорового виконавства в Україні детермінована природною потребою збереження і подальшого розвитку традицій вітчизняної хорової культури.

На жаль, останнім часом популярність хорового співу знизилась,

дитячі хоріві колективи стають рідкістю, отже, відродження традицій дитячого хорового виконавства в загальноосвітній школі постає важливою та актуальною проблемою.

У зв'язку з цим зростає відповідальність навчальних закладів, метою яких є підготовка майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором. Специфіка роботи з дитячим хором потребує від майбутнього вчителя музики не тільки глибоких знань і навичок вокально-хорової роботи, а й специфічних якостей, адже він повинен бути і виконавцем, і педагогом-вихователем, організатором.

Аналіз музикознавчої, психолого-педагогічної літератури приводить до висновків, що професійна діяльність вчителя музичного мистецтва є багатоаспектною і включає в себе виконавський, педагогічний і управлінський аспекти, вона є неможливою без вокальної, інструментальної та диригентсько-хорової підготовки, яка передбачає вміння читати вільно вокально-хорові партитури, диригувати хорами, володіти методикою розвитку співацького голосу, знати особливості роботи з дитячими хорами тощо. Успіх майбутньої роботи вчителя музичного мистецтва залежить значною мірою від того фундаменту, який він отримає в навчальному закладі.

Фахівці з музичної педагогіки – майбутні вчителі музичного мистецтва, керівники дитячих хорових колективів затребувані в закладах освіти. Професійна діяльність означених фахівців пов'язана з необхідністю відродження та розвитку дитячої хорової діяльності, як необхідної умови в музично-естетичному вихованні підростаючого покоління. Для якісного, ефективного та продуктивного виконання своїх професійних обов'язків у роботі необхідна професійна компетентність. Крім того, високий рівень підготовки до роботи з дитячим хором підвищує можливість досягнення високих творчих успіхів та конкурентоспроможність на ринку праці.

Питаннями компетентнісного підходу до навчання, змісту і структури компетенцій і формуванню професійної компетентності

майбутніх фахівців присвячено праці таких дослідників, як В. Байденко, Е. Зеєр, І. Зимня, О. Овчарук, А. Хуторської та ін.

Концептуальні засади музично-педагогічної освіти репрезентовано в наукових працях таких фахівців, як Е. Абдуллін, І. Гринчук, О. Єременко, В. Козлін, Н. Лисіна, О. Лященко, О. Музальов, С. Науменко, О. Ніколаєва, О. Олексюк, Г. Падалка., Л. Паньків, О. Рудницька, В. Шульгіна, О. Щолокова та ін.

Методичні аспекти організації професійної підготовки фахівців до роботи з дитячим хором розглядалися в роботах А. Авдієвського, Г. Дмитревського, І. Зеленецької, А. Єгорова, А. Іванова-Радкевича, В. Краснощоківа, С. Казачкова, П. Левандо, Н. Малько, К. Пігрова, К. Ольхова, В. Соколова, П. Чеснокова та ін.

Методологію музично-педагогічної діяльності досліджували В. Дряпіко, Д. Кабалеський, Л. Масол, О. Ростовський, О. Рудницька, Г. Падалка, В. Черкасов. У наукових розвідках відомих вчених Д. Кабалецького, В. Шацької, Л. Хлебнікової, Л. Школяр, Г. Шевченко, В. Юсова та інших представлено уявлення про значний виховний вплив музичного мистецтва на виховання особистості. Технології розвитку музичної культури підростаючого покоління розглядають такі дослідники, як Ю. Алієв, О. Отич, Е. Печерська та ін.

У сучасних умовах глобалізації особливу увагу приділено формуванню естетичної культури суспільства засобами музичного мистецтва. Теоретико-методичні засади формування естетичного смаку, ідеалів, потреб досліджували відомі вчені Л. Коваль, Л. Масол та ін. Професійну підготовку студентів до вокально-хорової роботи зі школярами у ЗВО розглядали Т. Смирнова, Л. Сбітнєва, О. Ростовський, В. Черкасов, О. Чурикова-Кушнір та ін.

У сучасному науковому дискурсі репрезентовано дисертаційні праці, в яких представлено різноманітні аспекти професійної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва. Так, В. Ульянова досліджувала

теоретичні і методичні засади адаптивного управління якістю музичної освіти у вищому навчальному закладі, Т. Турчин – теоретико-методичні засади модернізації початкової музичної освіти в Україні, Н. Попович – теорію і методику формування професійно-особистісного досвіду вчителя музики в системі неперервної педагогічної освіти, В. Тушева – Теоретичні і методичні основи формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів музики в процесі професійної підготовки, О. Сбітнева – розвиток естетичної культури молодших школярів у процесі хорової діяльності,

В. Ульянова вважає, що сьогодні управління якістю музичної освіти у вищих навчальних закладах потребує приведення її у відповідність з міжнародними стандартами, розробленні стандартів діяльності всіх категорій освітнього процесу з метою узгодження їх взаємодії шляхом активізації потенційних можливостей для забезпечення позитивної динаміки показників якості музичної освіти майбутніх учителів, чітким визначенням структури, змісту, методів.

Однак, проблема підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором в сучасних закладах освіти ще не ставала предметом окремого науково-педагогічного дослідження.

Аналіз теорії та практики (Аналіз наукових праць та нормативних документів дозволяє констатувати, що в музичній освіті позначилася низка суперечностей) з досліджуваної проблеми дозволив виявити *протиріччя* між:

– між потребою підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва, які б забезпечували процес ефективної роботи з дитячим хором та недостатньою розробленістю теоретичних і методичних засад забезпечення цього процесу;

– між сучасними вимогами до якості підготовки вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором та рівнем підготовки до роботи з дитячим хором у сучасній українській школі; (та недостатнім

рівнем результативності підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до практичної роботи у сучасних загальноосвітніх закладах (відсутність методичних розробок тощо);

– оновленням змісту, структури, форм, методів принципів професійної підготовки вчителів музичного мистецтва та недостатньою розробленістю загальнотеоретичних і методичних засад фахової підготовки до практичної роботи з дитячим хором;

– сучасним станом дитячої хорової творчості в країні та традиційним розумінням значення(функцій) дитячої хорової творчості у культурному та духовному розвитку дітей;

– гуманістичною спрямованістю освітніх процесів і непідготовленістю керівників загальноосвітніх шкіл до розуміння естетично-виховного значення хорової діяльності школярів, яка характеризується неспішним педагогічним процесом;

– потребою в системному оцінюванні результативності керування хоровою діяльністю школярів та відсутністю системи оцінювання, зокрема кількісних показників і критеріїв, які б надали змогу її оцінювати.

Актуальність обраної проблеми дослідження та її недостатня розробленість у теорії та практиці зумовили вибір теми дисертаційної роботи – **«Підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором».**

Зв'язок теми з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано згідно з пріоритетним напрямом наукових досліджень ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» як складову частину комплексної теми «Музично-естетичне виховання дітей і молоді в Україні: проблеми і перспективи» (державний реєстраційний номер 0110U000751). Тему затверджено Вченою радою ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (протокол № 7 від 24 лютого 2012 р.) та узгоджено Радою з координації наукових

досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 5 від 29 травня 2012 р.).

Об'єкт дослідження – професійна підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Предмет дослідження – педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором у процесі вивчення фахових дисциплін.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором у процесі вивчення фахових дисциплін у закладах вищої освіти.

Гіпотеза дослідження базується на припущенні, що результатом підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з хором є формування відповідної компетентності, що забезпечується за таких педагогічних умов:

- розвиток мотиваційно-ціннісного ставлення майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором на основі включення студентів в активну вокально-хорову діяльність;
- формування інформаційно-творчого інноваційного середовища в процесі підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором;
- створення умов для творчого пошуку студентів, розвитку ініціативності у вокально-хоровій діяльності;
- використання інтерактивних методів у процесі формування компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором;
- інтегративний характер професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Відповідно до об'єкта, предмета, мети дослідження було визначено наступні **завдання**:

1. Схарактеризувати стан дослідженості проблеми фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором та її понятійно-термінологічний апарат.

2. Проаналізувати історико-педагогічного аспект розвитку дитячого хорового виконавства в Україні та визначити його особливості.

3. Розкрити сутність, структуру та особливості формування компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва в роботі з дитячим хором у процесі фахової підготовки.

4. Діагностувати рівні сформованості компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва в роботі з дитячим хором на основі розроблених критеріїв та показників.

5. Теоретично обґрунтувати педагогічні умови підготовки майбутніх фахівців до роботи з дитячим хором у процесі вивчення фахових дисциплін.

6. Експериментально перевірити ефективність розроблених педагогічних умов підготовки майбутніх фахівців до роботи з дитячим хором у процесі вивчення фахових дисциплін.

Методологічні засади дослідження ґрунтуються на загальних положеннях теорії наукового пізнання педагогічних явищ і процесів, методологічних принципах наукової об'єктивності, системності, єдності теорії й практики; фундаментальних ідеях філософії освіти; наукових положеннях системного, культурологічного, аксіологічного, особистісно зорієнтованого, компетентнісного, діяльнісного, комунікативного методологічних підходів.

Теоретико-методологічні засади дослідження становлять: фундаментальні положення щодо модернізації сучасної вищої освіти (В. Андрющенко, С. Вітвицька, Н. Волкова, О. Караман, В. Кремень, В. Курило, С. Савченко); теоретичні основи професійно-педагогічної освіти (К. Василенко, В. Верховинець, С. Гончаренко, В. Гриньова, В. Лозова, Н. Ничкало, С. Сисоєва, Г. Троцко); наукові положення формування професійної компетентності (І. Зимня, О. Овчарук, А. Хуторський); положення

системного (В. Афанасьєв, М. Каган, Е. Юдін), діяльнісного (Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонтєв, С. Рубінштейн), особистісно зорієнтованого (В. Андрущенко, Г. Балл, І. Бех, О. Кучерявий, О. Пехота), компетентнісного (В. Байденко, І. Зимня, О. Овчарук) методологічних підходів; концепції реформування мистецької освіти та музичного виховання в Україні (Т. Гризоглазова, І. Зязюн, Л. Коваль, Г. Масол, О. Олексюк, В. Орлов, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, Т. Танько, Г. Шевченко, В. Шульгіна, О. Щолокова); наукові праці з теорії і практики музично-естетичного виховання дітей і молоді (О. Апраксіна, Б. Асаф'єв, Є. Басіна, О. Бурова, Н. Ветлугіна, Г. Волкова, Н. Гродзенська, О. Дем'яруч, Д. Кабалевський, М. Каган, М. Кіященко, А. Комарова, Л. Кондрацька, Н. Крилова, М. Леонтович, М. Лисенко, С. Мельничук, А. Миропольський, Д. Огороднов, О. Олексюк, Г. Петрова, Л. Печко, О. Ростовський, О. Семашко, Л. Столович, В. Сухомлинський, Б. Теплов, О. Торшилова, Г. Шевченко, Р. Шульга, Б. Яворський та ін.); дослідження з питань підготовки майбутніх фахівців, керівників дитячих хорів (Г. Дмитревський, М. Дяченко, О. Іванов-Радкевич, С. Казачков, І. Котляревський, П. Левандо, Н. Малько, К. Ольхов, К. Пігров, Ю. Полянський, Л. Смирнова, П. Чесноков та ін.).

Для досягнення мети й вирішення поставлених завдань використано **комплекс методів дослідження**: *теоретичні* – аналіз, узагальнення та систематизація філософської, психолого-педагогічної, культурологічної й музикознавчої літератури, нормативних документів для розкриття ступеня розробленості проблеми дослідження, визначення його теоретико-методологічних засад і понятійно-термінологічного апарату; аналіз, синтез, порівняння, узагальнення й систематизація наукових положень з метою визначення сутності, структури компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва в роботі з дитячим хором та обґрунтування педагогічних умов її формування; *емпіричні* – педагогічне спостереження, бесіда, усне опитування, анкетування, тестування, експертна оцінка з метою виявлення стану підготовки майбутніх вчителів музичного

мистецтва до роботи з дитячим хором та сформованості в них відповідної компетентності; педагогічний експеримент для перевірки ефективності розроблених педагогічних умов підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором; *методи математичної статистики* для визначення статистичної значущості експериментальної роботи.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося впродовж 2012– 2020 рр. на базі ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м.Старобільськ), КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Сумського державного педагогічного університету ім. А. Макаренка та Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. На різних етапах експериментального дослідження взяли участь 102 студента та 28 викладачів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що: *вперше* теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено ефективність розроблених педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором шляхом розвитку мотиваційно-ціннісного ставлення майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором на основі включення студентів в активну вокально-хорову діяльність; створення інформаційно-творчого інноваційного середовища у процесі їхньої підготовки до роботи з дитячим хором; забезпечення умов для творчого пошуку студентів, розвитку ініціативності у вокально-хоровій діяльності; використання інтерактивних методів у процесі формування компетентності до роботи з дитячим хором; забезпечення інтегративного характеру професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва; *удосконалено* зміст, форми, методи й засоби процесу професійної підготовки студентів спеціальності Середня освіта за предметною спеціалізацією Музичне мистецтво до роботи з дитячим хором; *подальшого розвитку* набули наукові уявлення

про процес фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва у ЗВО на засадах компетентнісного підходу; форми та методи роботи з дитячим хором; розвиток професійно-особистісних якостей керівників дитячих хорових колективів.

Практичне значення результатів дослідження полягає в їхній достатній готовності до впровадження в процес професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва у ЗВО: розроблено інформаційно-теоретичні матеріали для контекстного включення в лекційні курси фахових дисциплін («Хорознавство та методика роботи з хором», «Методика музичного виховання», «Диригування», «Хоровий клас»), методичних рекомендації для студентів та викладачів «Практикум роботи з хором», рекомендації для викладачів фахових дисциплін щодо використання інноваційних технологій з розвитку музичних здібностей та співочого голосу студентів, для вчителів загальноосвітніх шкіл щодо організації дитячої хорової творчості, комплекс діагностичних методик з проблеми дослідження.

Результати дослідження можуть бути **використані** в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців музичного мистецтва в закладах вищої освіти, загальноосвітніх та позашкільних закладах, в системі післядипломної освіти, а також студентами у самоосвітній діяльності

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ) (довідка про впровадження № 1/689 від 11.06.2018 р.), Харківської гуманітарно-педагогічної академії, (довідка про впровадження № 01-13/533 від 17.09.2019 р.), Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка (довідка про впровадження № 1422 від 29.05.2020 р.), Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (довідка про впровадження № 04/456 2018 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційної роботи доповідалися на науково-практичних конференціях різного рівня, а саме:

міжнародних – «Мистецька освіта в контексті глобалізації та полікультурності» (Луганськ, ИХО РАО, Віденський університет музики та образотворчого мистецтва, 2012); «Мистецька освіта в контексті глобалізації та полікультурності (Луганськ, 2012); «Проблема музично-естетичного виховання дітей і молоді в ХХІ столітті» (Луганськ, 2012); «Мистецька освіта в контексті глобалізації та полікультурності» (Луганськ, 2013); «Музично-естетичне виховання дітей і молоді в Україні: проблеми та перспективи» (Луганськ, 2013); «Духовно-культурні цінності виховання Людини» (Київ, 2015), «Мистецька освіта в контексті глобалізації та полікультурності» (Полтава, 2017), «SCIENCE, SOCIETY, EDUCATION: TOPICAL ISSUES AND DEVELOPMENT PROSPECTS» (Харків, 2020), «Концептуальні шляхи розвитку науки» (Київ, 2020);

всеукраїнських – «Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні: проблеми та перспективи» (Луганськ, 2014), «Мистецька освіта та естетичне виховання дітей і молоді» (Полтава, 2018);

регіональних – «Сучасні проблеми музичного виховання і навчання (Луганськ, 2009); «Музично-естетичне виховання дітей і молоді в Україні: проблеми та перспективи» (Луганськ, 2014); на щорічних звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу, аспірантів і молодих учених, засіданнях кафедр співи і диригування та кафедри музичного мистецтва та хореографії ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Публікації. Результати дисертаційної роботи висвітлено в 13 публікаціях, з них 9 статей у наукових фахових виданнях України, зокрема 1 публікація у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз; 3-апробаційного характеру; одна робота методичного спрямування.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (351 найменувань, з них 4 іноземною мовою). Робота містить 8 додатків на 32 сторінках, 11 таблиць та 2 рисунків. Загальний обсяг дисертації становить 285 сторінок.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО РОБОТИ З ДИТЯЧИМ ХОРОМ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОГО НАВЧАННЯ

1.1. Стан дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором

Засновник відомої наукової школи в педагогіці мистецтва ХХ століття Б. Неменський наголошував, що «для майбутнього важливо, щоб не тільки більшість, весь народ був залучений до культури, до духовного багатства і мудрості, які століттями накопичувалися у мистецтві» [206, с. 37].

Культура забезпечує самобутність народів і кожна культура вносить свій значний внесок в світову культуру. Хорове мистецтво є однією з форм проявлень культури, одним із потужних засобів підвищення загальної та музичної культури суспільства, і виступає в якості найбільш популярного і доступного виду дитячої музичної творчості.

Розробка діючої стратегії художньої освіти, яка сприяє зростанню етичних і естетичних ідеалів молодого покоління, розвитку засобів самовираження особистості, формує творчі здібності і здатність до творчої діяльності та має принципове значення для підтримки культурного різноманіття у світі, є одним з важливіших напрямів педагогічної науки. Значний інтерес вчених викликають питання художньої освіти, яка розвиває і сама розвивається.

На думку директора Інституту педагогіки і психології професійної освіти Академії педагогічних наук України І. Зязюна, підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва повинна будуватись як система умов його професійного розвитку та саморозвитку, щоб він теоретично і практично був здатен проаналізувати свої професійні можливості, та на цій

основі вибудовував програму подальшого зросту. Вчений повністю згоден з висловлюванням А. Макаренка, що «вчитель – це франт, він повинен виходити до дітей так, щоб приємно було дивитись, щоб хотілось наслідувати, бо без цього не можливо достукатись до дитячої душі» [88, с. 71].

Розвиток творчих здібностей особистості є однією з важливіших педагогічних завдань сучасності. Творчість сьогодні розуміється як основний засіб існування і розвитку особистості [92].

Художньо-естетичний розвиток особистості є невід'ємним компонентом гуманістично-орієнтованих систем освіти. Важливим завданням художньої освіти є підготовка нестандартно мислячої творчої особистості, яка зможе адаптуватися в системі сучасної освіти і професійно, і соціально.

Сучасна система музичної освіти на всіх рівнях багато в чому обумовлена історичними етапами, які переживала наша країна. Фундамент вітчизняної художньої освіти був закладений Б. Асаф'євим, А. Луначарським, В. Шацькою, Б. Яворським та іншими. Саме ці видатні особистості сприяли розвитку музичної освіти. На провідній ролі хорового мистецтва у масовому музично-естетичному вихованні, яке спирається на міцні національні корені і традиції, наголошував один з найактивніших будівників радянської музичної культури Б. Яворський. Він наголошував, що навчити дітей правильно і красиво співати, доставляючи при цьому радість собі і оточуючим, – одне із завдань майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Відомі педагоги, психологи і музикознавці першої половини ХХ століття Б. Анан'єв, Б. Асаф'єв, Н. Брюсова, Н. Ветлугіна, Л. Виготський, Я. Пономар'єв, С. Рубінштейн, Б. Теплов, П. Якобсон, досліджуючи проблему творчості, прийшли до висновків, що цінність музичної творчості полягає не стільки в творчій продукції, скільки в самому процесі оволодіння музичною мовою. У кінці ХХ століття розпочався процес

переосмислення традиційного вивчення художньої творчості дітей через формування художнього сприйняття, ядром якого є пріоритет емоційної складової. Творчість у цьому контексті є частиною культурного процесу та достовірним витокком культурної інформації.

Все творчо засвоєне дитячою особистістю стає міцним її надбанням; процес пізнання в атмосфері творчості набуває розвиваючий характер, життя дитини збагачується новими почуттями. Відомий діяч вітчизняної музичної освіти Б. Асаф'єв підкреслював виховну цінність творчості, а не тільки самостійну художню. Він наголошував, що творчість сприяє більш глибокому освоєнню музичного матеріалу та розвитку музикальності [11].

Б. Яворський, високо оцінюючи виховне значення дитячої музичної творчості, вважав, що виховна цінність музичної творчості дитини проявляється першочергово у самому процесі, бо він дозволяє вчителю спостерігати за ходом музичної думки дитини. Б. Яворський наголошував, що одним із самих основних завдань у вихованні дитини є збереження здатності творити звуки, цими звуками висловлювати свої життєві потреби і світобачення, адже творчість, якщо вона втратить свою безпосередність, не піддається ні навчанню, ні напрямку [342].

Підготовка учителів до творчої роботи в школі як наукова проблема була завжди актуальною. Б. Яворський та його послідовники, досліджуючи питання розвитку освіти в країні, в хоровому співі вбачали шлях до не тільки розвитку співочого голосу, але й можливість розвитку музичної культури, творчих здібностей дитячої особистості, яка на основі досвіду у музичному виконанні буде усвідомлювати виразні засоби музичної мови, і, таким чином, «спостерігати музику» [342, с.134].

Хоровий спів, як самий масовий і демократичний вид дитячого виконавства був пріоритетним напрямом діяльності шкільного вчителя музики у 50-70 роки минулого століття в умовах дії державної програми предмету «Музика». У методичних роботах цього періоду значне місце відводилось вивченню методик розвитку слуху і голосу, освоєнню нотної

грамоти, які сприяли розвитку дитячого хорового співу (Ю. Алієв, О. Гембіцька, Д. Локшин, К. Малініна, Д. Огороднов, Н. Орлова, М. Румер та ін.)[4, 161, 210, 218, 259].

Ю. Юцевич (1932-2009), відомий український педагог і науковець, досліджуючи проблему музично-педагогічної освіти надрукував близько 120 публікацій, серед яких багато було присвячено вокально-хоровому вихованню та підготовці майбутніх фахівців. Для майбутніх фахівців особливий інтерес викликають його роботи «Теорія і методика формування та розвитку співацького голосу», «Традиції української співацької школи і творчий розвиток студентів» та інші. Ю. Юцевич з 1983 року працював у лабораторії естетичного виховання НДІ педагогіки України і приймав активну участь у створенні навчальних програм для студентів музично-педагогічних факультетів з дисциплін вокально-хорового циклу.

Одним із провідних фахівців у галузі музично-хорового виховання в Україні був співробітник лабораторії естетичного виховання НДІ педагогіки України О. Раввінов (1902-1976), який досліджував проблему естетичного виховання школярів засобами співу, розробив методику роботи над пісенними творами та форми і методи навчання музичної грамоти на хорових заняттях. О. Раввінов був упевнений, що методику роботи над пісенними творами слід розділяти на чотири етапи – ознайомлення з твором, засвоєння музичного і поетичного тексту, вокально-хорова робота над технікою виконання та робота над художнім образом. Педагог у своїх науково-методичних роботах («Уроки музики у третьому класі», «Методика хорового співу в школі», «Виховання інтонаційно злагодженого співу в учнів першого класу загальноосвітньої школи» та ін.) значну увагу приділяв також проблемі вокально-хорового репертуару, при доборі якого керівник хору повинен зважати на такі властивості як діапазон, теситура, співоче дихання, інтонація, ритміка,

темп, фактура, викладення музичного матеріалу, адже від цих складників і залежить якість у хоровому виконавстві.

Аналіз методичної літератури впевнює в тому, що вже в 60-х роках ХХ століття актуальними ставали питання використання різноманітних методів у вокально-хоровій роботі – створення емоційних ситуацій на заняттях, метод використання гри та методи створення пошукових ситуацій. Наголошувалося, що залучення дітей до обговорення художніх образів творів, аналізу виконання творів сприяє усвідомленню школярами музичної мови. У методичній літературі обґрунтовувалися принципи вокально-хорової роботи з школярами, наголошувалося на важливості неспішної роботи над різнохарактерним репертуаром та залученням дітей до хорової діяльності [247, 250].

У вітчизняній науковій літературі другої половини ХХ століття проблеми музичної освіти піддавалися глибокому теоретичному аналізу і практичній перевірці. На сьогодні існує багато підходів до організації підготовки до роботи з обдарованими дітьми у загальноосвітніх навчальних закладах, постійно розробляються нові методики. Рух вчителів-новаторів (Ш. Амонашвілі, С. Лисенкова, В. Сухомлинський, В. Шаталов, Є. Ільїн та ін.), що отримав назву «педагогіки співпраці», на початку 70-х років сприяв появі концепції Д. Кабалецького, яка стала початком нового етапу вітчизняної музичної педагогіки і вимагала нових підходів до підготовки вчителя музики, діяльність якого повинна впливати на розвиток музичної культури школярів [98, 195].

Існує багато визначень поняття «підготовка». Наприклад, у широкому розумінні підготовку можна визначити як «соціально і педагогічно організований процес формування людини як особистості» [50, с. 247]. Нас, перш за все, цікавить розкриття цього терміну у педагогічному контексті. Так, в українському педагогічному словнику зазначається: «Підготовка – це процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку. У широкому

розумінні підготовка – це сума впливів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до активної участі у виробничому, громадському, культурному житті суспільства. У вузькому розумінні підготовка – це планомірний вплив соціуму на педагога» [51, с. 69]. Таке визначення є базисним для організації педагогічного процесу: підготовка розглядається, перш за все, як вплив різних чинників на особистість.

Автор словника української мови П. Горецький також розглядає категорію підготовки через вплив зовнішніх чинників, але вносить до розуміння цього поняття ще й певні ознаки самої особистості. Так, науковець визначає підготовку як «сукупність знань, культурних навиків, поглядів, що становлять загальний рівень духовного розвитку людини, є наслідком систематичного впливу навчання» [50, с. 249].

Характеризуючи процес підготовки викладачів до його здійснення, слід звернутися до робіт В. Лозової та Г. Троцько, які зробили значний внесок до скарбниці наукових розвідок щодо цього питання. Науковці звертають увагу на те, що підготовка у навчальному закладі в широкому педагогічному розумінні – це процес цілеспрямованого впливу на особистість в умовах спеціально організованої освітньої системи, у вузькому педагогічному значенні – це спеціальна цілеспрямована діяльність з метою формування в учнів певних якостей, властивостей, відносин, системи поглядів, переконань. «Підготовка як педагогічна категорія передбачає педагогічно цілеспрямовану організацію діяльності, спілкування людини, які сприяють формуванню у вихованців певного ставлення до оточуючого світу, до самого себе, моральних норм і правил поведінки» [159, с. 9]. Із цього випливає, що для ефективності процесу підготовки вплив на особистість повинен бути цілеспрямованим та правильно організованим.

Видатний український педагог К. Ушинський вважав, що підготовка – це багатогранна система зв'язків і стосунків – стосунки в академічних групах, первинних колективах, система відносин особи, які визначають

держава, клас, нація, соціальний прошарок, суд; підготовка здійснюється за допомогою літератури, мистецтва, засобів масової інформації. Підготовку науковець розглядав як цілеспрямований і систематично здійснюваний вплив однієї людини на іншу для того, щоб формувати в останньої риси, бажані педагогу. «Слово застосовується не тільки до людини, а також до тварин і рослин, і так само й до історичних суспільств, племен і народів, тобто до організмів усякого роду, і виховувати, в найширшому розумінні слова, означає сприяти розвиткові якого-небудь організму за допомогою властивої йому поживи, матеріальної чи духовної» [299, с. 418].

Виходячи з аналізу енциклопедичної та наукової фахової літератури в своєму дослідженні ми будемо користуватися таким визначенням підготовки в школі: це процес цілеспрямованого, систематичного впливу на особистість в умовах спеціально організованої системи з метою формування певних якостей, властивостей, системи поглядів, переконань, відносин, базуючись на соціальному досвіді, набутому попередніми поколіннями і розвиваючи його.

Сформувати позитивно стійке ставлення майбутнього вчителя музики до його професійної діяльності, до самого себе як суб'єкта цієї діяльності – завдання педагога вищої школи в процесі підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. Це передбачає визнання і прийняття активності, здатності до цілепокладання, свободи вибору та відповідальності за нього, розуміння унікальності кожного студента, його здатності до особистісного і професійного саморозвитку.

Існує декілька основних підходів до визначення художньої освіти. Монохудожній підхід : коли загальне і поглиблене вивчення окремих видів мистецтв здійснюється у рамках обов'язкового навчального плану або позанавчальній художній діяльності Це підхід реалізується як у системі загальної середньої освіти, так і в закладах середньої і вищої професійної освіти.

У центрі поліхудожнього підходу знаходиться не предмет вивчення (наприклад, хоровий спів) а сама дитина з присутньою в ній поліхудожньою природою. Заняття в рамках цього підходу мають на увазі гармонічний розвиток дитячої особистості за допомогою різних видів дитячої творчості – музичної, театралізованої, хореографічної тощо. Дослідження впевнюють у тому, що саме такий шлях значно сприяє творчому розвитку дітей, розвитку уяви, сприйняття. Інтонаційна теорія бере свій початок з музики, мистецтва слова – інтонація – це носій образного смислу.

Універсальний метод школи майбутнього полягає в тому, що викладання предметів здійснюється у єдиному культурно-історичному контексті і на основі загальних закономірностей та єдності наукового і художнього пізнання. Мистецтво не є ілюстративним рядом для навчальних дисциплін, не пов'язаних з мистецтвом, а становиться процесом і результатом осягнення (розуміння) якогось явища культури. Таким чином у молодого покоління формується цілісна картина світу у всьому його різноманітті і єдності.

Вирішення завдань музично-естетичного виховання і художньо-творчого розвитку дітей і юнацтва повинен здійснювати висококваліфікований та культурний вчитель. Основною метою професійної освіти є підготовка кваліфікованого вчителя музичного мистецтва, що вільно володіє своєю професією, здатного до постійного професійного росту, соціально та психологічно адаптованого.

У монографії О. Рудницької «Педагогіка: загальна та мистецька» вперше розглянуто особливості мистецької освіти в контексті загальної педагогіки. Авторка наголошує на основних ознаках педагогічної майстерності, а саме на «особливому стані творчого самовираження, активності, різноплановому баченні ситуації, її глибокого усвідомлення або розвиненої ситуації» [258, с. 142]. Дослідниця виводить власну класифікацію педагогічних принципів: довершення навчальної дії

виховною, залежність розвитку особистісних якостей від створених педагогічних ситуацій, спонукання до творчого самовираження тощо.

У професійній підготовці майбутніх учителів музики сьогодні гостро стоїть проблема відповідності навчально-виховного процесу у ЗВО та практики. Якісна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва, як зазначає Т. Світова, неможлива без розуміння змісту музично-професійної підготовки, а також застосування інноваційних підходів у розвитку творчих здібностей [265].

В період незалежності України музично-педагогічна думка розвивалась у двох напрямках: впровадження у практику роботи загальноосвітньої школи концепцію музично-естетичного виховання школярів (за Д. Кабалецьким), розробка та експериментальна перевірка шкільної програми «Мистецтво» (Л. Масол). Висловлений Д. Кабалецьким тезис про те, що кожний клас повинен стати хором, на наш погляд, сприймається багатьма спрощено. Думка Д. Кабалецького про підвищення мотивації учнів до музичних занять через їх активне включення у виконавську вокально-хорову діяльність має важливе методологічне значення.

Створення у 1996 році лабораторії естетичного виховання Інституту проблем виховання АПН України під керівництвом Л. Масол сприяло вирішенню проблем сучасної педагогіки, пов'язаних із художньо-естетичним вихованням молоді. Лабораторія очолювалась в різні роки старшими науковими співробітниками, кандидатами педагогічних наук Т. Цвелих (1970-1978), Л. Хлебніковою (1978-1992), з 1993 року її очолювала кандидат педагогічних наук, доцент Л. Масол. У своїх дослідженнях модель загальної мистецької освіти Л. Масол будує на інтегративних засадах, які спрямовують навчально-виховний процес на поліхудожнє виховання, при цьому метою є формування в учнів цілісного художнього образу світу. Художньо-естетичне виховання вона розглядає як «забезпечення спеціально організованих педагогічних умов для духовного

збагачення і розвитку особистості засобами мистецтва» [179, с. 292].

Початок ХХІ століття відзначився виходом навчального посібника О. Ростовського «Музична педагогіка», який був спрямований на теоретично-практичну підготовку фахівців, розвиток методичного мислення та вдосконалення педагогічної майстерності майбутніх учителів.

Г. Падалка в своїй роботі «Музична педагогіка» відмітила функції мистецької освіти, проблеми художнього пізнання та можливості індивідуалізації навчання. Художнє пізнання авторка розглядає як взаємодію сприймання, оцінювання й творення у мистецтві. «Сприймання мистецтва – процес і результат приймання й усвідомлення інформації, що міститься у художніх образах. Оцінювання мистецтва – процес і результат з'ясування міри естетичної довершеності художніх творінь. Творення мистецтва – процес і результат винайдення нового, того, чого раніше не було в мистецтві» [223, с. 51].

Розкриваючи форми організації мистецького навчання, авторка зосереджує увагу на специфіці уроку музичного мистецтва, яка «зумовлена характером та особливостями художньо-пізнавальної діяльності учнів на відміну від лекцій та семінарів у системі мистецького навчання, що за формою, структурою, вимогами мало відрізняється від інших галузей наукового пізнання» [224, с. 128].

Завдяки дослідженням В. Орлова, які позитивно вплинули на розвиток музично-педагогічної думки України, було розроблено концепцію професійного становлення майбутніх учителів музичного мистецтва у ЗВО, а також виявлено та експериментально перевірено педагогічні умови, впроваджено навчально-методичний комплекс, спрямований на розвиток професійної культури учителів. Саме професійне ставлення вчителів мистецьких дисциплін науковець розглядає у методологічному, теоретичному, організаційно-педагогічному та художньо-методичному вимірах [216].

На початку ХХІ століття Т. Рейзенкінд уперше в теорії та практиці музично-педагогічної освіти дослідила дидактичні основи професійної підготовки вчителя музики в педагогічному університеті. Авторкою розроблена класифікація дидактичних принципів за ознакою стратегії формування когнітивних смислів й творчого розвитку особистості, науково обґрунтовано сучасні педагогічні технології у професійній підготовці вчителя музичного мистецтва, а також сформовано семантичну модель професійної підготовки вчителя музики [250].

Професійна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва визначається рівнем його професійної компетентності [31]. Поняття «професійна компетентність» вже достатньо вивчено як у вітчизняній, так і в зарубіжній літературі.

Відомий педагог і музикознавець Б. Теплов зазначав, що формування музичної компетентності, безумовно, неможливо без наявності музичних здібностей і музикальності у майбутніх вчителів музичного мистецтва. Музичні здібності, за Б. Тепловим, не тільки залежать від загальних здібностей особистості, а й від роботи, діяльності майбутнього музиканта, спрямованих на посилення цих здібностей [291].

З посиланням на роботи Б. Теплова, С. Корлякова вважає, що музичні здібності і музикальність «найбезпосереднішим чином впливають на практику музичного виховання і освіти студентів – майбутніх вчителів музики» [128, с. 80].

Продовження і розвиток ідеї Б. Теплова здійснили у своїх працях О. Нежинський, К. Сішор, П. Міхель, Ю. Цагареллі, З. Муштарі, Б. Ломов.

Ю. Цагареллі в структуру музичних здібностей включає шість загальних компонентів музичної обдарованості: музичний слух, музично-ритмічна здатність, музична пам'ять, музичне мислення, музична уява і емоційна чуйність на музику [199].

На нашу думку, поняття професійної компетентності учителя вдало розкрито в роботах І. Лернер, В. Красевського, А. Хуторського, які

розглядають професійну компетентність як єдність трьох компонентів: **когнітивного (наявність системи спеціальних і педагогічних предметних знань); операціонально-технологічного (володіння технологіями, методами і способами педагогічної взаємодії, методами навчання); особистісного (етичні й соціальні позиції й установки, риси особистості фахівця)** [157, 135, 303].

Педагогічна евристика може увійти складовою частиною у професійну підготовку, тому що саме вона сприяє не тільки формуванню пізнавальної самостійності студента, а й організовує його творчий пошук у процесі освіти і вирішує завдання розвиваючого навчання (Л. Занков, Д. Узнадзе, В. Давидов, Д. Ельконін та ін.).

Підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва передбачає діалогічне навчання. В. Ражніков [248] розглядає три аспекти цього навчання: навчання педагога з учнем, учня з музичним твором і музиканта-виконавця зі слухачами, тому так важлива, на думку вченого, особистість учня, його здатність створити суб'єктивну емоційно-образну програму і донести її до слухача.

В процесі професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва основними є принципи особистісного цілепокладання, принцип вибору індивідуальних траєкторій в освіті, принцип міжпредметних основ змісту освіти, принцип продуктивності навчання, принцип освітньої рефлексії – все це спрямовано на розвиток необхідних професійно-особистісних якостей майбутнього фахівця [20].

Сучасна освіта заснована на застосуванні нових методів навчання, спрямованих на розвиток особистості (О. Бодальов, І. Якіманська, Ш. Амонашвілі та ін.). Велику роль у професійній підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва відіграє музична література, яку рекомендують викладачі ЗВО своїм студентам. В. Зінченко величезну увагу у формуванні особистості студента приділяє художньому слову [238].

У кінці ХХ – на початку ХХІ століття поширюється таке явище як

варіативність змісту загальної музичної освіти і виховання школярів — поява багаточисленних авторських програм з музики тощо.

Сьогодні професійна освіта спрямована не лише на формування студента як фахівця, а й на особистісний розвиток студентів. Цьому сприяє обговорення ідей, проблем, закладених в філософських, психолого-педагогічних, культурологічних і музикознавчих дослідженнях відомих вчених. Важливі міжпредметні зв'язки: викладачі-музиканти зобов'язані звертатися за допомогою до колег, які ведуть історію музики, історію літератури, які зобов'язані співпрацювати та забезпечувати ці зв'язки. Важливий баланс між такими компонентами як знання та їх емоційне насичення [23].

Досліджуючи сучасний етап розвитку і функціонування системи вищої музично-педагогічної освіти, В. Тушева наголошує про посилення в ньому дослідницького компоненту, розширення арсеналу наукових методів, їх комплексного використання в осягненні культурно-мистецької, освітньо-педагогічної дійсності на інтегративному і міждисциплінарному підґрунті. Вона вважає, що цей процес потребує переосмислення педагогічного впливу науки на особистісний розвиток майбутнього вчителя музики, цілеспрямоване формування його дослідницької і методологічної компетентності як показника професійної і соціальної зрілості вчителя [296].

В. Тушева наголошує, що особливої значущості набуває пошук шляхів підготовки майбутнього вчителя музики як дослідника, здатного до мисленнєвої аналітико-синтетичної, еволюційно-прогностичної діяльності, вибудовування наукових стратегій і дослідницького пошуку на основі різних «логік» мислення, полікультурного діалогу, наукового обґрунтування полісистемних педагогічних та виховних технологій, володіння категоріально-поняттєвим апаратом музично-педагогічної теорії і практики, і на цьому фундаменті створення індивідуального концепту розв'язання наукових проблем у галузі музичної освіти. В онову концепції

дослідниці покладено ідею щодо формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів музики, яка передбачає цілісність педагогічного впливу, урахування поліструктурності і поліфункціональності означеного особистісного феномену, його взаємозв'язок із соціокультурними і педагогічними факторами, що забезпечується взаємодією науково-дослідницьких, освітньо-педагогічних, культурно-мистецьких та індивідуально-особистісних процесів, системною організацією музично-педагогічних досліджень як поетапного розв'язання різних аспектів наукових проблем і спричинює гармонійне формування мотиваційних і особистісних якостей учителя музики, засвоєння ним інтегративного дослідницького і музично-освітнього досвіду, реалізацію метафункції як виразника соціокультурної місії. Саме така якісно нова підготовка майбутніх учителів музики, в якій концентруються оновлені культуротворчі, дослідницькі, педагогічні, мистецькі цінності, закладаються методологічні орієнтири у науковому пізнанні і відтворенні музично-освітньої дійсності, дозволить у такий спосіб досягнути триєдиної цілі – становлення вчителя-дослідника-музиканта [296].

Формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів музики представляє доцільно сплановану організацію дослідницького навчання, розробку педагогічних умов і технологій на принципах особистісної орієнтованості, системності, рефлексивності, динамічності, вибудовування взаємодії між викладачами і студентами на діалогічних засадах, що створює оптимальні умови для гармонійного формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів музики в розрізі їх професійної підготовки, яка має бути культурно зорієнтованою, розглядатися як педагогічний процес формування їх професійно-особистісних якостей-новоутворень і педагогічна система, що задає цільові, змістові і технологічні характеристики цього процесу. Запропонована концепція формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів музики в процесі професійної підготовки презентує

авторський підхід до розвитку їх методологічної культури й сучасного наукового стилю мислення, характерними ознаками якого є системність, гнучкість, варіативність, концептуальність, перспективність, динамізм, саме вони забезпечують у перспективі соціальну детермінованість науково-дослідницького пошуку вчителя музики, творче застосування опанованого ним теоретичного фонду в умовах музично-педагогічної практики.

Під час навчання у ЗВО важливо виробити у студента уявлення про себе як про особистість і професіонала. Цьому сприятиме музично-творча у поєднанні з навчально-дослідницькою діяльністю майбутнього вчителя музики, наприклад, рішення проблемних ситуацій на семінарських і практичних заняттях, висування гіпотез та їх перевірка, інтеграція знань з різних галузей, узагальнення дослідних умінь, евристичні методи, тренінги, консультації тощо.

У діяльності вчителя музики Л. Арчажнікова виділяє чотири напрямки: організаційний, пізнавальний, емоційний, дослідницький. На думку професора Л. Арчажнікової, професійна підготовка вчителя музики повинна представляти собою дві взаємопов'язані частини: психолого-педагогічну підготовку та музичну. Л. Арчажнікова говорить про єдність цих двох компонентів, як про основний принцип навчання на музично-педагогічних факультетах. Вона наголошує, що «концепція цілісної системи підготовки вчителя музики, яка включає в себе єдність загальнопедагогічної і спеціальної підготовки, є теоретичною основою ефективності процесу навчання на музично-педагогічних факультетах» [10, с. 31].

Л. Паньків (2005) у своєму дисертаційному дослідженні доходить до висновку, що професійна підготовка студентів базується на психолого-педагогічному аспекті (знання педагогіки, психології, теорії розвитку учнівського колективу), музичному (музично-теоретичні знання, володіння музичним інструментом, співацьким голосом, навичками ансамблевого

виконання, диригентською технікою, методикою музичного навчання і виховання) та управлінському (знання основ теорії управління; розуміння та доцільне використання прийомів та методів керівництва; вміння впливати на колектив, стимулювати його діяльність на виконання навчальних та виховних завдань; володіння технологією керівництва дитячим мистецьким колективом) [225].

Музично-педагогічні факультети педагогічних навчальних закладів, як інформують численні дослідження (А. Козир, С. Крамська, Л. Паньків, З. Сирота, Г. Ципін, Т. Колишева, В. Сластенін, Н. Тарарак, І. Зимня та ін.) приділяють велику увагу саме психолого-педагогічним основам формування майбутнього вчителя музики.

Практично всі дослідники, що звертають свої погляди на підготовку учителів музичного мистецтва, сходяться в тому, що ґрунтовна музична підготовка повинна поєднуватися з психолого-педагогічними знаннями [117,130,225,270,86,304].

Н. Барсукова наголошує, що в сучасній Україні особливого гостро постає питання про необхідність забезпечення конкурентоспроможності учителів музичного мистецтва на міжнародному ринку праці. Вона вважає, що значна кількість молодих фахівців, які отримали або отримують музичну освіту, не бажають розвивати свої творчі навички і вдосконалювати музичну майстерність.

У процесі свого дослідження вона з'ясувала сутність і розкрила особливості формування виконавської майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва. Вона наголошує про важливість стимулювання позитивної мотивації майбутніх учителів музичного мистецтва до вдосконалення виконавської майстерності та застосування інформаційних технологій; набуття досвіду репродуктивної (пізнання музичного тексту); реконструктивної (виявлення суб'єктивного смислу) та творчої (утвердження та трансляція професійних, музичних цінностей) музично-виконавської діяльності.

Г. Ципін [304] розробив і розвинув теорію випереджального і розвиваючого навчання в фортепіанній педагогіці, але його ідеї цілком застосовані і в професійній підготовці майбутніх учителів музики.

Таким чином, професійна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва полягає не лише у прищепленні йому знань, а й у навчанні його здатності передавати свої знання дітям і навчати їх різними способами музичної діяльності. Для оволодіння способами передачі знань необхідна не тільки теорія, але й практика: чим більше її буде, тим швидше настане професійна адаптація – рівень пристосування до умов виробничої роботи.

Проблема професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хоровим колективом є на сьогоднішній день однією з найбільш актуальних і важливих. Це пов'язано, в першу чергу, з необхідністю активізації дитячого хорового виконавства, що зумовлено природною потребою суспільства в збереженні та подальшому розвитку традицій вітчизняної хорової культури. Не менш значущим (в контексті професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва) є статус дитячого хору як самостійного виконавського напрямку в сучасному мистецтві. Сьогодні зростає потреба в підготовці компетентних вчителів музичного мистецтва в роботі з шкільними дитячими хорами. Д. Афанасова визначає професійну компетентність майбутнього керівника дитячого хору як таку якість особистості, яка передбачає у студента інтегрування музично-культурологічних знань, психолого-педагогічних знань умінь, навичок. Професійна компетентність включає також інформаційну, освітню розвиваючу регулятивну функції [20].

Окремі питання підготовки майбутніх фахівців до роботи з дитячими шкільними хорами досліджувалась науковцями у різних аспектах. Так, підвищення ефективності професійної підготовки вчителів музики вивчено у роботах В. Живога, А. Козиря, В. Соколова та ін.; особливості взаємодії керівника з хоровим колективом вивчали А. Авдієвський, В. Мінін,

К. Пігров, К. Птиця, П. Чесноков та ін.; проблема творчого розвитку особистості у процесі хорової підготовки вивчена у роботах С. Казачкова, І. Мусіна та ін.

Окремо слід відзначити дисертаційне дослідження Н. Буянової (2004) «Професійна підготовка керівників дитячих хорових колективів», у якому здійснено аналіз окремих аспектів професійної підготовки студентів до роботи з дитячим хором [31].

Положення керівника дитячого хору значно ускладнюється тією обставиною, що він має справу відразу з десятками виконавців, будучи сам і виконавцем, і керівником виконавців. «Знайти», «відкрити», «підібрати ключ» до музичного твору – завдання виконавців, але під керівництвом фахівця. Це визначено дидактичною евристиком, спрямованою на розкриття через діяльність індивідуальних можливостей самих студентів-творців [243, 254].

На думку відомих вчених Г. Падалки, Л. Масол, Л. Хлебнікової, І. Зеленецької підготовка майбутнього вчителя музики до хорової діяльності в навчальному закладі вимагає вивчення додаткової літератури з проблем вокально-хорової роботи, знайомство з творчими дитячими колективами та їх керівниками. Як зазначають автори, в досягненні майстерності управління хором важливу роль відіграють регулярні відвідування концертів різних хорових колективів, участь у методичних конференціях, творче спілкування з видатними хоровими диригентами [179, 224, 301, 86].

У кінці ХХ та на початку ХХІ століття поглиблюються науково-педагогічні дослідження в галузі хорового мистецтва та диригентсько-хорової педагогіки. На кафедрах хорового диригування провідних мистецьких ЗВО, на яких спостерігається піднесення науково-творчого потенціалу. починають функціонувати науково-педагогічні школи (А. Лащенко, І. Гулеско, О. Стахевич); розробляються і впроваджуються

нові навчальні плани і програми, авторські курси та впроваджуються новітні підходи у навчально-виховному процесі.

У дисертаційному дослідженні Л. Паньків (2005) розроблено зміст і структуру готовності майбутнього вчителя до керівництва учнівськими музичними колективами, що узагальнено у мотиваційно-ціннісному, змістовно-інформаційному, операційно-дійовому, емоційно-вольовому, рефлексивно-аналітичному компонентах. Відповідно до змістових параметрів означених компонентів автором виведені критерії та показники підготовки студентів до керівництва учнівськими музичними колективами. Так, мотиваційно-ціннісний критерій включає такі показники: мотиваційна спрямованість студентів на діяльність з учнівським музичним колективом; ціннісні орієнтації щодо керівництва учнівським колективом; спрямування на розкриття індивідуальності учнів, їх творчу самореалізацію у колективному музикуванні. Змістовно-інформаційний критерій охоплює: наявність необхідного обсягу музично-теоретичних знань; розуміння психологічних особливостей дітей, їх взаємин у колективі; знання специфіки колективної музично-творчої діяльності. Операційно-дієвий критерій містить наступні показники: вміння трансформувати знання у комунікативно-дієву форму; вміння організовувати діяльність колективу; вміння доцільно визначати стиль, методи, прийоми керівництва у конкретній ситуації. Емоційно-вольовий критерій характеризують: вміння впливати на колектив, захоплювати дітей музичною творчістю; вміння створювати атмосферу емоційної відкритості, доброзичливості, співтворчості на основі полілогу; емоційна сталість, витримка, артистизм. Рефлексивно-аналітичний критерій включає самосвідомість; самооцінку; прагнення до самовдосконалення [226].

Н. Овчаренко («Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-педагогічної діяльності») вважає, що тільки вивчаючи історію розвитку вокального мистецтва, фольклору, вокальних шкіл можна вибудувати

концепцію їх подальшого розвитку [207]. Вона приходить до висновків про те, що саме аксіологічно-культурологічний і семіотично-герменевтичний підходи спрямовані на стимулювання готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до привласнення цінностей вокального мистецтва, вокальної педагогіки, Дослідниця виокремлює найголовніші засади розвитку вокально-педагогічної діяльності: опанування різних компонентів вокально-педагогічної діяльності; підвищення рівня своїх практичних вокально-педагогічних умінь; вивчення високохудожнього, різностильового та різножанрового репертуару відповідно до обраної манери співу; підвищення вокально-виконавського рівня; вивчення навчального матеріалу для поглибленого аналізу вокального твору та його кращого розуміння і виконавської інтерпретації; упровадження інноваційно-творчих форм, методів і засобів вокального навчання; організація концертно-виконавської практики студентів; інтенсифікація використання позааудиторних форм; поглиблено опановувати програмні вимоги до змісту вокального навчання учнів, закономірності й принципи організації урочної та позаурочної вокально-педагогічної діяльності в середній школі; формувати в студентів знання і вміння творчо використовувати колективні, групові й індивідуальні форми вокальної діяльності учнів; упроваджувати художній, різностильовий, різножанровий репертуар, який включає зарубіжні й вітчизняні, класичні й сучасні твори; застосовувати в освітньому процесі системи вправ-розспівок за різними манерами співу; практично використовувати результати аналізу музичного твору.

Порівняння системи музичної освіти в контексті вокально-педагогічної діяльності у різних країнах є дуже корисним, адже ми можемо спостерігати інші підходи до цього питання, виокремлювати корисне з практики іншого менталітету, та навчатися на помилках попередніх поколінь. Тан Цземін у своєму дослідженні порівнює методи вокальної підготовки вчителів музичного мистецтва в навчальних закладах Китаю і України. Приходить до висновків про те, що вокальне навчання студентів

майбутніх вчителів музичного мистецтва є складним процесом, впродовж якого формуються технічні навички співочого голосу в поєднанні з засобами, які надають можливості для відтворення художнього образу творів та вирішення як виконавських так і музично-педагогічних завдань. Автором здійснено методичний аналіз вокального навчання майбутніх вчителів музичного мистецтва на консолідаційних засадах та розглянуто підходи, принципи і функції методологічної основи, етапи вокальної підготовки студентів. Автор доводить, що сутність консолідаційних основ вокальної слід розглядати як концентрацію, об'єднання всіх знань, умінь та навичок студентів з метою забезпечення їх єдності в досягненні поставленої мети [288].

Що стосується хорової підготовки майбутніх вчителів музики, то численні аспекти даного питання, а також наявність численних праць із зазначеної проблеми, дають підстави говорити про формування хорової культури майбутніх учителів музичного мистецтва в рамках музично-педагогічних факультетів. Багатогранність проблеми хорової підготовки говорить про необхідність комплексного підходу до її вирішення.

Т. Смирнова вважає, що на кінцеву результативність у професійній освіті майбутніх вчителів музичного мистецтва негативно впливає надмірна технократизація диригентсько-хорової освіти. В основі підготовки майбутнього керівника дитячих хорів передусім повинна бути опора на індивідуальну природу художньої творчості, підготовка спеціаліста до індивідуально-творчого самовираження. *Виконавський* аспект діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва, керівника хору вимагає забезпечення підготовки фахівця як творчої особистості, здатної до оригінального і неповторного творчого самовираження у ході виконання твору. *Педагогічний* аспект вимагає змістовного забезпечення досвіду їх педагогічного спілкування у процесі репетицій. *Управлінський* аспект має задовольняти соціально-психологічна компетентність майбутнього керівника хору [273].

Т. Смирнова наголошує, що професійного успіху досягають не тільки і не стільки висококваліфіковані фахівці, скільки яскраві професіонали-особистості, здатні до індивідуально-неповторного самовираження, самостійного, своєрідного усвідомлення і вирішення професійних проблем. Для професійного самовираження студентів набуває значення не тільки пошук смислу майбутньої професійної діяльності, але й усвідомлення себе активним суб'єктом свого професійного становлення, процес виявлення власних реальних та потенційних можливостей подальшого професійного зростання як неповторної індивідуальності. Фахівці вважають, що не кожному студентові в умовах закладу вищої освіти вдається повне самовираження власних творчих можливостей. Зокрема, народження індивідуальності майбутнього спеціаліста проходить складний шлях, у процесі якого відбуваються:

- усвідомлення студентом власної самобутності, виділення «Я»;
- визнання власних зв'язків із світом (творчими колективами закладу освіти);
- поєднання всіх структурних елементів творчої особистості в цілісність, визнання своєрідності їх взаємин, характеру володіння усіма її компонентами;
- прагнення до неповторного самовираження і саморозвитку власного творчого потенціалу;
- придбання специфічних ознак, способів самовираження, знаходження власного способу існування, самоактуалізації та саморегуляції;
- визначення власного смислу життя;
- суспільна спрямованість власної діяльності.

Отже, складність і неоднозначність індивідуального становлення, вимагає стимулювання студентів до усвідомлення власної відповідальності за самореалізацію, заохочення їх постійного професійного саморозвитку,

пошуку і засвоєння знань, умінь та механізмів професійного самовдосконалення.

Процес підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором, наголошують відомі педагоги-музиканти, має здійснюватися з урахуванням механізму творчого самовираження співаків і диригентів хору, що базується на вивченні психофізіологічних (індивідуальних), особистісно-професійних та суб'єктних можливостей кожного студента, виявленні на цій підставі специфіки його індивідуальності. Тільки після цього можна сприяти самоактуалізації майбутнього фахівця, враховуючи його особистісні і професійні потреби[.]

Значний вклад в розробку технологічних засад професійної підготовки майбутніх керівників дитячого хору вносить сучасний педагог А. Козир. Автором визначено, що підготовка студентів до роботи з дитячим хором має особливе значення на рівні бакалаврату, коли студенти проходять активну практику з дитячим колективом в умовах школи. Автор зауважує, що лише в умовах особистісної емоційної взаємодії (в умовах хорового шкільного колективу), де керівник має змогу самотійно контролювати власний вплив на виконавців, процес професійної підготовки майбутнього хормейстера набуває більшої ефективності [118].

Отже, А. Козир відводить значущу роль у професійній підготовці керівника дитячого хору саме творчій взаємодії студента з хоровим колективом в процесі проходження педагогічної практики.

С. Крамська (2011) також наголошує на тому, що професійна підготовка студентів до хорової діяльності здійснюється у процесі проходження педагогічної практики в загальноосвітній школі. При цьому автор відводить підготовчому етапу провідну роль, визначаючи його як передумову успішної професійної підготовки майбутнього вчителя музики [131].

До складових підготовчого етапу автор відносить: індивідуальні заняття, на яких вивчається шкільний пісенний репертуар, уточнення

методів роботи зі шкільним хором, складання плану репетицій, визначення можливих труднощів хорового виконання та визначення шляхів їх подолання, а також – систематизація знань у галузі практичної роботи з дитячими хоровими колективами, формування у студентів навичок та умінь усвідомленого й художньо-естетичного виконання творів, розвиток професійних умінь, які необхідні в роботі з дитячим хором [131].

Таким чином, серед факторів, що забезпечують успіх роботи майбутнього керівника дитячого хору з дітьми та підлітками, першочергове значення мають: умілий підбір співочого репертуару, здатного зацікавити і захопити хористів; жива, образна мова педагога, що ілюструє музичний матеріал різного роду порівняннями, метафорами тощо; ясний і чіткий диригентський жест, орієнтований на дитяче сприйняття і адекватну передачу змісту музики; динамічна зміна різних видів і форм занять.

Оволодіння в сукупності ігровими, наочно-ілюстративними та образно-емоційними прийомами впливу дозволяє досягти якісних результатів у вокально-хоровій роботі з дітьми. Але теоретичні знання та практичні вміння, будучи основоположною базою професіоналізму, не можуть бути повною мірою реалізовані, якщо особистість майбутнього вчителя музичного мистецтва не містить в собі певні властивості та якості характеру [54].

Творча діяльність майбутнього керівника дитячого хору включає наступні аспекти: музикознавчий, психологічний, педагогічний, виконавський і культурологічний. Поєднання виконавської та педагогічної підготовки в навчанні сприяє більш різнобічному розвитку особистості студента, збагачує професійне становлення молодого фахівця.

Відомі керівники дитячих хорів наголошують, що для успішної роботи з дитячим хором майбутній фахівець повинен володіти широким професійним кругозором, багатою ерудицією, технічною та мистецькою майстерністю, а, головне, щирою захопленістю хоровим мистецтвом для

того, щоб передати дітям любов до музики, розвинути творчі задатки та сприяти розвитку інтересу до активної музичної діяльності.

Фахівці наголошують, що діяльність керівника дитячого хору є багатофункціональною, вона включає виконавську, управлінську, педагогічну та організаційну функції. У широкому сенсі можна сказати, що керівник дитячого хору повинен бути освіченим універсальним музикантом, діяльність якого реалізується в спеціальності вчителя музичного мистецтва. Щоб успішно викладати, необхідно, перш за все, володіти відповідними знаннями і вміннями. Чим більше їх у педагога, тим вільніше він володіє ними, тим вище його кваліфікація. Загальна культура й освіченість педагога-музиканта в значній мірі залежить від широти кругозору і тих знань, які дає професійна підготовка в цілому, і, перш за все, від якості знань з гуманітарних предметів, що дуже важливо в музичній педагогіці.

Не менш важливою для майбутнього керівника дитячого хору є функція організатора та керівника. Часом, саме ця здатність є визначальною для майбутньої успішної роботи з дитячим хором. Для цього мало знати спеціальні прийоми, володіти відповідною методикою та мати достатньо практики. Потрібно осягнути закономірності пізнавальної діяльності дітей, знати закони психофізичного і музичного розвитку дитини, а також володіти специфічними властивостями особистості, що дозволяють впливати на великий колектив. Організаторські якості повинні бути розкриті і сформовані у майбутнього керівника дитячого хору вже в процесі навчання, бо саме від цього значною мірою залежить ефективність його професійної діяльності в подальшому. Як казав К. Ушинський, «Педагогіка не наука, а мистецтво – найвеличніше, складне, найвище і найнеобхідніше з усіх мистецтв. Мистецтво виховання спирається на безліч великих і складних наук; як мистецтво воно крім знань вимагає здібностей та нахилів, і як мистецтво ж воно прагне до ідеалу досконалої людини» [299, с. 196].

Професійні властивості особистості керівника дитячого хору проявляються в процесі управління творчим колективом. Вони обумовлюють певний стиль управління дитячим хором. В залежності від власних індивідуально-психологічних властивостей (будь-якого типу темпераменту, складу розуму, найбільш проявлених рис характеру, ступеня інтроверсії-екстраверсії, рівня нейротизму) і педагогічного досвіду майбутні керівники хорів можуть визначити для себе найбільш прийнятну професійну позицію, прийнявши будь-який стиль керування дитячим хором. Можна виділити декілька найбільш типових форм управління дитячим хором. Це – ліберальний стиль управління, авторитарний, емоційний і творчий. Дані типи управління мають деяке переважання художнього, педагогічного, психологічного, організаційного впливу диригентів на творчий колектив. Детальний розгляд особливостей певного стилю керівництва дитячим хоровим колективом не входить в завдання даного підрозділу, однак, їх коротка характеристика представляється доречною.

Для ліберального стилю управління характерна недостатня енергійність педагогічного впливу, що найчастіше обумовлено або недостатньою професійною компетентністю керівника, або специфічними властивостями характеру та темпераменту диригента. Такий стиль проявляється у формальному підході до підбору репертуару, у відсутності планування перспективи творчого зростання дитячого колективу. Даний стиль управління призводить до спрощеного розуміння творчого потенціалу дитячого хору, як явищу «переходу» від дитячої самодіяльності до вищих форм хорового музикування в професійних колективах. В результаті, ціннісні орієнтації учасників хору формуються під впливом творчих установок керівника. В силу нездатності до вольового педагогічного впливу керівники даного типу практично не використовують прийоми виховного впливу на дитячий колектив через організацію дозвілля, позашкільних форм роботи, тим самим, збіднюючи програму

морально-естетичного розвитку дітей. Найважливішою перешкодою в управлінні колективом може бути і відсутність артистичного початку, що особливо важливо при роботі з дітьми. Артистизм необхідний не тільки в концертному виконанні, але і в репетиційній роботі, саме він є стимулюючим фактором впливу на психіку дитини. Таким чином, можна зробити висновок, що керівники ліберально-безвольного типу в силу індивідуально-психологічних особливостей, а також сформованих життєвих стереотипів найчастіше не схильні до продуктивної діяльності в процесі управління дитячим колективом [30].

Навпаки, авторитарний стиль управління властивий керівникам, характерними рисами особистості яких є енергійність, цілеспрямованість, творче честолюбство, воля в досягненні поставленої мети. Керівники такого типу емоційні, активні, комунікабельні, але дані якості в більшій мірі проявляються при спілкуванні з учасниками хору, ніж у художньому і педагогічному впливі на хор. Сценічному втіленню хорових творів під управлінням таких диригентів притаманна точність, канонічність, чітке дотримання вказівок автора, але відсутня щирість, натхненність, масштабність музичного мислення, художня уява, творча оригінальність, тонкість і гнучкість. Таке виконання не завжди зачіпає внутрішній світ слухачів, вражаючи часто технічними прийомами, але залишаючи душу і серце байдужими. У цьому випадку, є небезпека, що дитячий хор перетвориться на «хор-сольфеджіо», позбувшись жвавості і щирості, властивої дітям. Авторитарні форми, методи і способи керівництва не спираються на достатню музичну обдарованість, педагогічний такт, знання художньо-творчої природи дитячого хорового виконавства. Тому, треба визнати, що авторитарні риси характеру майбутнього керівника дитячого хору (силовий тиск, примушення, надмірний, вольовий вплив) не завжди є достатньо ефективним засобом позитивного впливу на дитячий колектив.

Емоційний стиль управління, на відміну від попереднього, позбавлений розумного конструктивного начала, для якого характерне

планування репетиційної та концертної діяльності хорового колективу. Як правило, диригенти даного типу натхненні й виразні, для них характерне прагнення до високохудожньої інтерпретації хорових творів, образність мислення та артистизм в репетиційній і концертній роботі. Але, часто, їх вимоги до колективу перевищують рівень технічних, вокально-хорових та творчих можливостей дитячого хору, а в процесі репетиційної роботи вони не здатні досягати намічених цілей і вирішувати необхідні технічні завдання. У концертному виконанні такий диригент, підкоряючись миттєвим поривам, іноді різко змінює трактування твору, вироблене в репетиційний період, що особливо небезпечно при керуванні дитячим хором, оскільки недосвідчені, початківці співаки втрачають звичні вокально-хорові відчуття. Такий тип управління хором часто зустрічається у молодих вчителів музичного мистецтва, особливо в початковий період їх професійної діяльності. Найбільш поширеною помилкою керівників емоційного складу є одноманітність репертуару, в якому віддається перевага творам підвищеного образно-емоційного напруження, що обмежує розвиток виконавських можливостей дитячого хору. Надалі, поступово накопичуючи виконавський досвід, такі хормейстери розширюють сферу образно-художніх уподобань і стилістику репертуару.

Найбільш ефективним, на нашу думку, є творчий стиль керівництва хоровим колективом. При такому стилі управління найкращі властивості ліберального, авторитарного та емоційного способів управління знаходяться в раціональній пропорції. Провідною рисою творчого стилю управління є прагнення до безперервного педагогічного пошуку, потреба у творчості, що підкріплені активною емоційною енергією. Цьому типу хорових диригентів не властиво переважання, «домінантність» тільки лише одного процесу (мислення, логіки, почуттів або емоцій), бо у них однаково добре розвинені всі сфери свідомості, особливо уява та асоціативність мислення в поєднанні з раціональністю та логікою. Педагогічний вплив таких керівників здійснюється, насамперед, через спілкування, завдяки

якому формується добродійна атмосфера і творчий мікроклімат у дитячому колективі. Керівники творчого типу здатні стимулювати емоційний тонус виконавців через художні засоби впливу, що включають образну мову, виразний вокальний показ, інструментальне відтворення твору, ігрові форми репетиційної роботи. Основний принцип діяльності таких диригентів – єдність творчих і моральних процесів, тому керівників творчого типу відрізняє логіка педагогічного впливу на учасників хору, що проявляється в аналізі та прогнозуванні творчих результатів хорového колективу, з урахуванням індивідуально-психологічних, психофізичних особливостей дітей, рівня їх загальної і музичної культури, а також демографічних закономірностей. Такий диригент послідовно вибудовує «ідеальну» модель творчої взаємодії між ним і виконавцями, між виконавцями всередині колективу, творчо формує «середовище проживання», засноване на незаперечному художньому авторитеті керівника і шанобливому ставленні до кожної дитини, розкриває її творчий та особистісний потенціал.

Однак практика показує, що вищевикладені стилі управління в чистому вигляді зустрічаються не зустрічаються досить часто. У професійній діяльності кожного керівника дитячого хору зазвичай присутні елементи різних стилів керування хором. Поєднання різних стилів в роботі майбутнього вчителя музичного мистецтва говорить про наявність у нього свого індивідуального стилю. Тому досвід хорového виконавства, досвід видатних хормейстерів висуває на перший план необхідність і доцільність поєднання в особі одного хорového диригента комплексу найбільш дієвих методів, властивих кожному з перерахованих стилів управління.

Таким чином, можна зробити висновок, що стиль управління хоровим колективом, як правило, неповторний. Він обумовлений особистістю керівника, комплексом психологічних властивостей індивідуальності, рисами характеру, його педагогічними та художніми поглядами. Висока виконавська культура, організаторські здібності,

широкий кругозір, образність мислення, позитивний життєвий настрій, доброзичливість, комунікабельність – це саме ті якості керівника хору, які є запорукою успішної творчої роботи з дитячим хором. Безумовно, при виборі професії майбутнього вчителя музичного мистецтва, який буде керувати дитячим хором, майбутні фахівці повинні усвідомлювати важливість певних властивостей особистості та якостей характеру, які, в подальшому, можуть удосконалюватися і розвиватися.

Обираючи професію майбутнього вчителя музичного мистецтва, далеко не кожен абітурієнт замислюється про свої можливості і перспективи на педагогічному шляху. На вступних іспитах перевіряються музичні здібності і рівень професійної підготовки, сфера творчих інтересів, а не схильності абітурієнтів до педагогічної діяльності. Тому перед педагогічним колективом професійного навчального закладу стоїть завдання формування у майбутніх фахівців певну схильність до професійної діяльності, знання та навички, які будуть необхідними у майбутній навчальній і музично-виховній роботі зі школярами. Професійна підготовка і особисті якості людини в педагогічній професії знаходяться в нерозривній єдності.

Отже, продуктивність управління дитячим хором обумовлена, насамперед, рівнем компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва в роботі з дитячим хором, правильним тлумаченням найважливіших принципів загальної та музичної педагогіки, особистісними властивостями та якостями керівника, інтенсивністю творчої та педагогічної самореалізації керівника в процесі управління колективом.

Аналіз наукової літератури приводить до висновків, що музична інтонація, художні образи вокально-хорових творів сприяють естетичному сприйманню навколишньої дійсності, допомагають усвідомлювати свій внутрішній світ та різноманіття проблем сучасного суспільства. Хоровому мистецтву, художніми образами якого відтворюється краса навколишнього

світу, притаманна емоційна сила впливу на внутрішній світ особистості, естетична досконалість, художня завершеність та виразність художнього образу творів. Художньо-естетична цінність дитячих хорових творів сприяє на формування художньо-естетичної картини світу в дитячій особистості.

Відомі науковці та провідні педагоги наголошують, що процес підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором набуде більшої ефективності якщо: у процесі підготовки майбутні фахівці будуть отримувати ґрунтовні знання з вікових та психолого-педагогічних особливостей роботи з дітьми, у процес навчальної роботи акцент ставитиметься на вивченні особливостей голосового апарату дітей, і, відповідно, особливостей вокально-хорової роботи з ними; на оволодінні комплексом спеціальних мануальних прийомів і засобів управління дитячими хоровими колективами; на знанні студентами та відпрацювання в ході навчальної практики способів емоційно-психологічного впливу на дітей з метою активізації їх інтересу до хорового співу і, як наслідок, підвищенню художнього рівня виконання хорових творів.

Аналіз наукової літератури доводить, що головною метою музично-педагогічної освіти є підготовка вчителя музичного мистецтва, який буде здатний відповідати науково-методичним, культурно-мистецьким вимогам українського суспільства, втілювати інноваційні нововведення та бути здатним до саморозвитку.

1.2. Історико-педагогічний аналіз дитячого хорового виконавства в Україні

Д. Кабалевський вважав, що хоровий спів – це найбільш доступний вид дитячої творчості, популярна, масова форма колективної і творчої музичної діяльності, яка займає особливе місце у формуванні музичної культури підростаючого покоління. Саме через спів вирішуються завдання морального та естетичного виховання школярів [100, с.27].

На цю сторону хорового співу, як форму музичної діяльності дітей, звертав увагу відомий методист кінця ХІХ ст. А. Карасьов: «Співу, на мою думку, має бути надано перевагу перед іншими мистецтвами, головним чином, тому, що при інших мистецтвах народ є лише пасивним слухачем і спостерігачем; тут же він має можливість проявити активну участь ... » [106, с. 14]. Педагог-хормейстер Ю. Алієв у своїй роботі «Спів на уроках музики» писав: «Музичні цінності, придбані в процесі залучення учня до хорового співу, часто залишаються надбанням його внутрішнього світу на все життя» [4, с. 116]. Г. Сергєєва говорить про хоровий спів, як про багатофункціональний розвиток: пам'яті, мови, слуху, емоційного відгуку на різні явища життя, аналітичні вміння.

Відомі педагоги-музиканти Е. Абдуллін, О. Апраксина, З. Кодай, В. Верховинець, Н. Ветлугіна, Д. Кабалевський, Г. Струве, Л. Хлебникова, О. Свешніков та багато інших вважали, що саме заняття хоровим співом створюють умови для розвитку музичних здібностей, стають музичною школою, в якій музика, вокально-хорове виконавство стають засобом морально-естетичного виховання, розвивають не тільки вокально-інтонаційні здібності, але й впливають на естетичні почуття дітей. Дослідження сучасних вчених впевнюють у тому, що вокально-хорове виховання впливає на фізичний (органи дихання) і розумовий розвиток дітей. Розвиток музичного слуху сприяє на формування мови, яка є основою

мислення. Творчий процес тренує і розвиває пам'ять, мислення, активність, логіку [1, 9, 117, 283].

Проблеми вокально-хорового виховання дітей розглядали Т. Овчинникова, Н. Орлова, С. Гладка, А. Менабені, Г. Стулова, В. Соколов, В. Попов, Ю. Юцевич та багато інших. Вони прийшли до висновків, що хоровий спів в школі сприяє цікавому, масовому і доступному знайомству школярів з основами музичної культури, сприяє зміцненню міжпредметних зв'язків, тому що включає в себе знання різних галузей, і, перш за все, слід зазначити взаємозв'язок музики і літератури. В хоровому мистецтві особливе значення має не тільки музична основа, а й літературна складова, так як у зміст хорової партитури включено слово. Хоровий діяч А. Єгоров писав: «Хоровий колектив а капела – це своєрідний вокальний оркестр, який на основі синтезу музики і слова передає своїми багатими вокальними фарбами ідейно-художні образи музичного твору» [77, с. 63]. Основна мета композитора і письменника створити твір, щоб передати свої переживання і почуття, своє бачення життя.

Хорове мистецтво України є унікальним музичним явищем з багатовіковою історією та традиціями. З давніх давен хоровий спів в Україні був найбільш поширеним видом музичної творчості, в якому відбивалася історія, переживання та почуття українського народу. На протязі багатовікового періоду в Україні були поширені не тільки професійні, самодіяльні, але й дитячі хори. Хори завжди були звичним явищем в музичному житті українського суспільства.

Відомо, що дитячий хоровий спів виник ще за часів Давньої Греції і Візантії. Задовго до нашої ери у Китаї, Індії, Єгипті, Давній Греції та інших країнах світу музичне виховання, поезія і танці займали значне місце у вихованні дітей. З поем Гомера нам відомо про особливе значення хорової музики [94].

Хлопців навчали музиці в агеллах, де вони вивчали і співали військові пісні, а найбільш здібних навчали грі на ударних і духових

інструментах. Для загального розвитку індивідуально дівчат навчали музичній грамоті та грі на інструменті. Були розповсюджені флейта, ліра, кіфара. Невід'ємною частиною давньогрецьких трагедій, які значно впливали на естетичне виховання підростаючого покоління, сольний спів, хор, танцювальна та інструментальна музика [152]. З історичних джерел нам відомо, що з ранніх років дітей віддавали в школи граматистів і кіфаристів, де вони вивчали літературу, спів, декламацію та вчилися грі на музичному інструменті. У гімнасіях (згодом гімназіях) музика була вважалася засобом виховання духовної культури особистості. Відомо, що навчання завершувалося в 14 років і учнів переводили в палестру. Серед семи наук, що існували в Давній Греції, – граматики, поетики, арифметики, геометрії, астрономії, філософії, музика займала важливе місце.

У давньому Римі, в якому музикою захоплювалися фактично всі і обов'язково навчали своїх дітей грі на кіфарі, існували хори, які виступали з інструментальним супроводом в місцевих театрах. Приватні хори і оркестри існували при дворах багатих патриціїв.

IX – XI століття характеризується розвитком церковної освіти у зв'язку з прийняттям християнства. Музичне виховання ставало необхідністю, будувалися церкви, поширювався церковний спів, при монастирях і церквах з'являються церковні хорові школи. Розвиток католицької церкви у XII столітті сприяв розповсюдженню григоріанських хоралів та латинських релігійних обрядів.

Монастирські та церковні школи, в яких хоровий спів посідав значне місце, відігравали важливу роль в європейській освіті Середньовіччя. В Європі з VIII століття створювалися почали метризи, музичні школи при церквах, в яких учням викладали спів, гру на органі, теорію музики та основи керування церковним хором (регенство). У кожній метризі під керівництвом хормейстера навчалися 20 – 30 співаків.

Витоки українського хорового співу, який є значним вкладом України в скарби світової музичної культури, слід шукати у період

існування Київської Русі. У школах Київської Русі за часів князя Володимира хоровий спів був обов'язковим предметом, який викладали особи духовного сану.

Києво-Печерська Лавра, яка була відкрита в Києві в 1050 році значно впливала на розвиток української вокальної школи і вітчизняної музичної культури. Її діяльність сприяла появі у XII столітті «співочих князів і княгинь».

За часів Ярослава Мудрого була відкрита в соборі Святої Софії в Києві, школа і бібліотека. У світських та монастирських школах, окрім Псалтиря, вивчали народні пісні та пісні на честь князя. З історичних джерел відомо про діяльність Палацової школи при Софіївському соборі, де діти з багатих родин вивчали сім вільних мистецтв.

Традиція використання дитячих голосів у церковному співі була характерною для української культури. З раннього періоду формування християнського церковного обряду у церковному богослужінні важливе місце займав литургічний спів та до якого залучалися дитячі голоси. Дослідники хорової культури України вважають, що український церковний спів має візантійське походження, але на розвиток церковного співу впливали також різноманітні традиції та різноманіття культурного впливу та церковного співу як Заходу, так і Сходу – Armenії, Персії и Аравії [47, 92].

Вже в християнських школах Київської Русі (IX – XII ст.) закладалися основи підготовки церковних співаків, учнів, яких відбирали монахи-вчителі, навчали церковному співу.

Дитячий хоровий спів був обов'язковою дисципліною в православних і школах латинського зразка, які виникали в Україні при католицьких кафедрах. Відомо, що в XIV – XV ст. на території Західної України учні (тільки хлопці з альтовими та дискантовими голосами) в школах латинського типу постійно приймали участь у всіх церковних

службах, дитячий хоровий спів був обов'язковим у загальному звучанні як сільських так і кафедральних.

У хоровому церковному виконавстві хлопці з альтовими та дискантовими співочими голосами виконували особливу роль. Від них вимагали справжнього професіоналізму у виконанні, адже співоча майстерність вимагала постійного розвитку вокально-хорових навичок.

Аналіз історичної, культурологічної та музикознавчої літератури приводить до висновків про те, що в церковно-приходських, братських і монастирських школах діти отримували елементарні музичні знання та вокально-хорові навички. У XV–XVI століттях в братських школах церковний хоровий спів, якому навчали дітей особи духовного сану, здійснювалося на досить високому рівні.

Досить якісна підготовка співаків архієрейських хорів здійснювалась в духовних семінаріях. Важливим фактором, що впливав на розвиток музичної культури суспільства, було відкриття в XVII–XVIII століттях різних типів навчальних закладів, в який значна увага приділялася саме вокально-хоровому вихованню – при церквах, архієрейських кафедрах, в домашніх умовах, колегіумах, семінаріях та ін. Викликає у дослідників досвід музичного виховання в братських школах та в Запорізькій Січі, Харківському колегіумі, Київській академії, а також Єкатеринославсько-Кременчуцькій музичній академії, а також відкриття у 30-х роках навчального закладу у Глухові, де навчали не тільки співу, але й інструментальній підготовці. Саме в цьому навчальному закладі отримували професійну підготовку відомі композитори Д. Бортнянський, С. Гулак-Артемівський та багато інших. У XVII столітті в вокально-хоровій діяльності широке визнання отримала творча і педагогічна діяльність М. Ділецького.

Слід наголосити, що в історії розвитку хорового мистецтва України Глухівська співоча школа відігравала значну роль, в той час вона стала

музично-педагогічним центром, який здійснював підготовку провідних спеціалістів в галузі хорового мистецтва.

Такі процеси в музичній освіті широкого кола населення сприяли зростанню в молоді інтересу до музичного мистецтва взагалі та до хорової творчості, як найбільш доступному виду музичної діяльності. Таким чином, у XVIII ст., за історичними довідками, значно зросла численність вчителів співу, які працювали в церковно-приходських і селянських школах, монастирях тощо [96].

З XV століття в Україні з'являються «співочі азбуки». В кінці століття був заснований придворний хор з 35 кращих співаків, які були запрошені з України.

Уведена в кінці XVI ст. п'ятилінійна нотація сприяла зростанню професійного хорового співу, впливала на систематизацію імпровізаційних знахідок та удосконалення вокального співу, особливо дитячого, що впливало на літургійну практику співу. Вже в XVI столітті в Україні розповсюджувався багатоголосний спів та закладалися основи професійної української музики.

Дослідники вважають, що саме на основі розвитку хорового мистецтва України в XVII-XVIII ст. активно розвивалося професійне музичне мистецтво. К. Шамаєва наголошує, що добре поставлене музичне виховання у братських школах в першій половині XVII століття, церковні хори відіграли значну роль у формуванні співочого мистецтва й перетворили його на могутній фактор розвитку національної музичної культури. З історичної та культурологічної літератури нам відомо про досягнення хорового мистецтва в Україні у XVII-XVIII ст. [97,111].

XVIII ст. історики називають «золотим віком» українського музичного мистецтва. Саме в цей період українські композитори Д. Бортнянський. А. Ведель. Д. Березовський та інші створювали хорові твори, які назавжди увійшли в золоту скарбницю світового хорового мистецтва. Як стверджує І. Огієнко, Україна в галузі хорової музичної

культури займала значуще місце – українські співаки і композитори, диригенти, теоретики, займали провідні місця в музичному житті інших країн, наприклад, в Росії та Польщі – «Мусікійська граматика» та «Спосіб до заправи дітей» М. Дилецького (1630-1680 рр.) стали першими навчальними посібниками для вчителів, що навчали дітей та молодь співу і нотної грамоти.

Можна вважати, що в цей період закладалися основи національної вокально-хорової школи. У XVIII ст. з різних типів навчальних закладів вийшло багато талановитих співаків-виконавців, педагогів, керівників хорових капел [210].

Співи були органічною і невід'ємною складовою частиною виховання, дітей навчали нотному співу і музичній грамоті, у вищих школах проходили композицію. У цей період йшло формування мажорного і мінорного ладів, тактової системи ритміки.

Основою розвитку хорового мистецтва в Україні завжди була українська народна пісня, яка завдяки своїй мелодійності, глибиною художніх образів викликала інтерес у багатьох українських композиторів різних епох і ставала об'єктом художньої обробки. Період художньої обробки українських народних пісень розпочався з XVII століття.

Українським народом створено величезну кількість дитячих пісень з неповторною образною стихією, завдяки яким розвиваються не тільки слухові і вокальні дані. Діти вчаться емоційно переживати, стежити за розвитком музично-поетичних художніх образів, усвідомлювати поетичний зміст, знаходити щось нове, оцінювати красу мелодії. Художні образи дитячих пісень не тільки викликають у дітей вміння мислити образами, але й сприяють інтересу до творчості та історії українського народу, що пронизана мудрістю.

В епоху бароко в Україні розвивались інструментальні жанри і багатоголосний спів. Цей процес потребував систематичної підготовки професійних кадрів та створення значної кількості навчальних закладів. На

складний процес розвитку хорового мистецтва в Україні впливала зміна нотації з крюкової на нотолітейну.

Особливе місце серед навчальних закладів того часу займає Києво-Могилянська академія, яка значно впливала на розвиток освіти, науки і культурі. Як один з найбільш впливових культурно-просвітницьких центрів України, Києво-Могилянська академія на протязі століть ставала носієм специфічних рис духовності українців, впливала на формування самоусвідомлення українського народу, стимулювала до боротьби за національну незалежність. В навчальному процесі в академії до музичної освіти відносилися з належною увагою. Вихованці академії навчались хоровому співу та грі на музичних інструментах. Академічний хор академії та його діяльність свідчать про високий рівень професійної підготовки співаків, які володіли необхідними теоретичними знаннями, вокально-хоровими та виконавськими навичками на високому професійному рівні. Відомі композитори, педагоги та співаки Максим Березовський, Артем Ведель, Григорій Сковорода та багато інших випускників Києво-Могилянської академії стали відомими своєю творчістю далеко за межами України.

Єдиної системи музичної освіти в XIX столітті в Україні не було, музичне виховання і навчання підпорядковувалося класовим інтересам. За статутами навчальних закладів співи вивчалися бажаними і не входили до навчального плану. Музичне виховання в народних школах, де головною метою виступало релігійно-моральне виховання, зводилося до співу молитов і вивчення простих пісень. Методика навчання співу О. Карасьова, відома під назвою «формальна»), була найбільш типовою для такого навчання. Особливістю цієї методики був послідовно ускладнений музичний матеріал, діти і співали досить чисто, співоче, без форсування звуку, спів був багатоголосним.

Значний вплив на розвиток хорової культури в Україні мала діяльність Музично-драматичної школи, створеної М. Лисенком. Цей

навчальний заклад українського мистецтва став центром хорового і взагалі музичного життя м. Києва. М. Лисенко у своїй творчій діяльності підтримував як розвиток світського хорового мистецтва, так і церковного. Хором, який створив М. Лисенко у цьому навчальному закладі, керував відомий український композитор і диригент, послідовник М. Лисенка О. Кошиць. Продовжували розвивати у своїй музично-педагогічній діяльності педагогічні принципи вокально-хорової роботи, закладені М.Лисенком, К. Стеценко, П. Козицький, М. Леонтович, Я. Яциневич, М. Вериківський та багато інших. М. Лисенко став автором дитячих опер «Коза-дереза», «Пан Коцький», «Зима і весна», в постановках яких приймали участь діти. Талановитим послідовником М. Лисенка К. Стеценком були створені дитячі опери «Івасик-Телесик» (1910), «Лисичка, Котик і Півник», надруковані посібники «Шкільний пісенник» (1917), «Початковий курс навчання дітей нотного співу», «Методики шкільного співу».

В кінці XIX та на початку XX століття відомими українськими композиторами та педагогами було визнано необхідність загальної музичної освіти дітей і молоді як одного з ефективних засобів естетичного і морального виховання молоді. Були надруковані праці, і яких розглядалися питання змісту та форми музично-естетичної освіти: «Про музичну освіту народу в Росії та Західній Європі» С. Миропольського, «Короткий нарис сучасного стану музичної освіти в Росії» К. Вебера, «В очікуванні реформ. Роздуми про музичну освіту» В. Гутора, «Значення музики та співів у справі виховання та в житті людини» С. Булгакова, «Перші сходи в навчанні церковного співу в початковій школі» О. Касторського, «Методологія співів. Курс педагогіки співів. Порадник для вчителів і посібник для учнів» К. Мазуріна, «Методика співів у початковій школі, яка ґрунтувалася на нових даних експериментальної педагогіки» О. Маслова, «Як потрібно вчити наших дітей музиці» П. Щуровського, «Про співи музикальні» М. Вербицького [98]. Визначним

етапом у розвитку дитячої хорової діяльності XIX століття була педагогічна творчість відомих українських композиторів С. Воробкевича (автор дитячого вокального репертуару на основі народної української пісні); В. Матюка («Руський співаник для шкіл народних», «Малий катехиз музики»), І. Купріяна, який увійшов в історію як автор першого в Україні теоретичного підручника з музики («Учебник початкових відомостей музики і співу»). Музична творчість, музично-педагогічна та диригентсько-хорова діяльність М. Лисенка, М. Леонтовича, К. Стеценка, О. Кошиця, Я. Степового, В. Верховинця, М. Колесси, Ф. Колесси, В. Ступницького, В. Барвинського, А. Вахнянина, М. Вербицького, М. Вериківського, С. Воробкевича, П. Козицького, С. Людкевича, Н. Нижанківського, В. Матюка, Л. Ревуцького, Д. Січинського та багатьох інших в кінці XIX та на початку XX століття ставала тією основою, на якій формувалися теорія та практика дитячого хорового співу.

У другій половині XIX століття йшов пошук методик розвитку співочого голосу, завдяки яким можна було швидко та ефективно розвивати музичні здібності та співочий голос дітей. Відомі методисти другої половини XIX століття С. Миропольський, Д. Зарін, О. Маслов наголошували на необхідності музичної освіти підростаючого покоління. Методи розвитку співацького голосу дітей на матеріалі українських дитячих пісень яскраво відображені у «Шкільному співанику» Ф. Колесси (1900 р., збірок «Шкільний спів» О. Дзбанівського, «Збірка народних пісень в хоровому розкладі, пристосованих для учнів молодшого й старшого віку» (вправи та пісні для розвитку голосу) М. Лисенка (1908), «Шкільні співи для виховання дітей» С. Чернецького та «Луна» (1907), «Свят-вечір» (1914), «Колядки та щедрівки» (1914) К. Стеценка.

Інтерес до дитячих хорів у XIX ст. значно зростав. У 90-х роках XIX ст. відбулося розділення світського і церковного співу на уроках співу в школах. Відомі педагоги наголошували про важливість хорової діяльності у вихованні дитячої особистості. В країні почала з'являтися методична

література з проблеми розвитку і охорони дитячого голосу. Піднімалися питання про необхідність і можливість музичного виховання всіх дітей, хоча на практиці у більшості шкіл була відсутня система вокально-хорового навчання в залежності від вікових можливостей.

Розвиток хорової культури і дитячого хорового виконавства в Україні пов'язані з ім'ям талановитого композитора, хорового диригента і педагога М. Леонтовича, який став неперевершеним майстром обробок українських народних пісень, автором понад 50 творів для дитячого хору та навчальних посібників («Нотна грамота» та ін.). Довгі роки викладав співи у школах Поділля, Донбасу, Києва, керував хорами та викладав теорію музики, основи техніки хорового диригування в навчальних закладах. Працюючи з дитячими хорами, композитор наголошував на важливості розвитку музичної пам'яті, музичного мислення, музичних здібностей і естетичних почуттів у процесі вокально-хорової роботи. Також впевнював у тому, що саме участь у дитячих хорів сприяє розвитку дитячої особистості, формуючи відповідальність, організованість та інші важливі якості у поведінці дітей. Хорову діяльність дітей М. Леонтович вважав засобом морального і естетичного виховання та засобом розвитку колективізму і товариствості.

Аналіз мистецтвознавчої літератури впевнює в тому, що М. Леонтович, з яким пов'язано становлення і розвиток методики хорового виховання на початку ХХ століття вимогливо ставився до вокально-хорової роботи вчителя, його професійної компетентності та удосконаленню педагогічної майстерності. Він наголошував, що «учитель повинен бути обізнаним і знати основи шкільних дисциплін, і в першу чергу дисципліни мистецького спрямування» [155, с. 213].

Безперечно, музично-педагогічна спадщина М. Леонтовича не втратила своєї значущості, а його ідеї у галузі дитячої хорової діяльності, взагалі для теорії і практики музичної освіти стали підґрунтям для наукових пошуків і досліджень сучасних науковців.

Проблемі підготовки методичних матеріалів для вчителів співів, навчальних посібників, укладанню педагогічного репертуару та змісту навчальних програм значну увагу приділяв композитор П. Козицький (1893-1960). У розвитку музичної освіти в Україні в першій половині ХХ століття його творчість і педагогічна діяльність відіграла значну роль. Особлива увага П. Козицького була спрямована на діяльність дитячих хорових колективів. Дитячий хор, яким керував композитор на початку ХХ століття, уважався одним з найкращих у Києві. Саме для цього хору М. Леонтович написав оперу на сюжет Б. Грінченка «На русалчин великдень». Своєю діяльністю П. Козицький впливав на розвиток вокально-хорового мистецтва в країні. В. Черкасов підкреслює, що композитор «відігравав значну роль у становленні масового музичного виховання в першій половині ХХ століття та впливав на формування української педагогічної думки і становлення молодих учителів, які прагнули в своїй діяльності розвитку музично-естетичного виховання підростаючого покоління» [306, с. 178].

На початку ХХ ст., незважаючи на складну ситуацію в розвитку української культури, популярність хорового мистецтва зростає, поряд з інструментальною музикою займає важливе місце в музичному житті суспільства. Зростає необхідність у організації вищих навчальних закладів, які б готували професіоналів у галузі музичного мистецтва. Вже на початку ХХ століття з'являється наукове обґрунтування основних компонентів хорової культури та чітке термінологічне визначення понять у хорознавстві.

Традиційно в першій половині ХХ століття хоровий спів ставав найбільш популярним видом музичної творчості молоді. Зростала кількість дитячих хорових колективів, до яких залучалась велика кількість учнівської молоді, в школах, навчальних закладах, палацах і будинках народної творчості. І хоча перед зарахуванням в хор слід було виявляти індивідуальні особливості музичного розвитку дітей, в методичній

літературі наголошувалося на тому, що в хоріві колективи слід приймати усіх бажаючих, і поступово, завдяки і індивідуальній роботі, розвивати в школярів музичні здібності. Аналіз програм виступів хорів свідчить про достатньо високий рівень виконання.

Набували популярності в навчальних та позанавчальних закладах вокальні та фольклорні ансамблі, до яких залучалися найбільш талановиті діти. Такі колективи потребували від керівника знання співацького голосоутворення, манери народного співу, народного репертуару, особливостей музичної мови народної пісні, танцювальних елементів, які є необхідними у фольклорному виконанні. Для дитячих хорів українськими композиторами М. Вериківським, П. Козицьким, К. Богуславським, А. Філіпенко, К. Данькевичем, Г. Жуковським та багатьма іншими було написано значну кількість творів, які стали популярними.

У творах композиторів В. Рубіна, Т. Корганова, Б. Кравченка, Л. Дичко, Ю. Буцка, Р. Бойка, Т. Чудова поєднувалися фольклорні джерела з сучасним стилем письма, сміливо використовувалася палітра звучання дитячих голосів. Серед композиторів України, які у другій половині ХХ століття створювали дитячу масову сучасну українську пісню, слід назвати також Я. Бабаліка, В. Дем'янишина, М. Гайворонського, О. Білаша, Л. Дичко, М. Дремлюгу, А. Житкевича, В. Кващука, С. Жупанина, М. Завалішину, Т. Серьогіну, М. Кармінського, Ж. Колодуб, А. Кос-Анатольського, В. Лазаренка, В. Дерій, Л. Левітову, П. Майбороду, А. Малишка, А. Мігай, К. Мяскова, Л. Ревуцького, Ю. Рожавську, М. Сільванського, А. Філіпенка, М. Чембержі, В. Шаповаленка та багатьох інших.

Організовувались музичні студії, музичні школи, в яких кількість дітей поступово збільшувалась. Дитячі музичні школи ставали осередками концертного життя суспільства в невеликих містах і селах.

У радянські часи ХХ століття дитяча хорова діяльність активно розвивалася. Виникла така форма хорового виконавства як робота хорових студій, які організовувалися практично у всіх містах України, та стали найбільш розповсюдженими в 70-роках ХХ століття. В хорових студіях, в яких створювалися хорові групи в залежності від віку дітей (молодша, середня, старша) був завжди організований навчально-виховний процес. Проводилися заняття з основ музичної грамоти, а також учні могли за бажанням вчитися грі на музичному інструменті. Хорові студії створювалися на базі дитячих музичних шкіл, в загальноосвітніх школах, при Будинках дитячої творчості тощо. У навчальних планах ДМШ хор є однією з важливих дисциплін. Широка та популярна дитяча хорова діяльність в країні у 60–70-х роках ХХ ст. сприяла зростанню професійної майстерності колективів, а також стимулювала розвиток теоретичної думки щодо важливих питань історії української хорової музики, особливостей розвитку хорових жанрів та творчості відомих українських композиторів, питання розвитку принципів і методів в роботі з хорами. У роботах К. Пігрова, М. Канерштейна, Ф. Колесси, Н. Андрос-Королук, Н. Герасімової-Персідської, О. Шреєр-Ткаченко, І. Гулеско та інших аналізуються питання розвитку жанрів хорового мистецтва, творчість відомих українських композиторів в жанрах хорової музики, питання особливостей роботи з дитячими, академічними та народними хорами тощо. У кінці ХХ столітті у музичній культурі спостерігалася тенденція повернення хорової творчості до національних музичних традицій, особливий інтерес у музичній спільноті почала викликати духовна музика, активно поновлювався репертуар хорових колективів, стали з'являтися високохудожні твори українських композиторів. Розвивалися дитячі хори в навчальних закладах, які стали активно приймати участь у різноманітних хорових конкурсах і фестивалях. Наприклад, ще в 1976 році в Луганську був заснований дитячий зразковий ансамбль «Зернятко» (керівник – Л. Блінова, з 1990 р. – Н. Збрицька) на базі Палацу культури тепловозобудівників імені В.

Леніна. Цей дитячий колектив, якому було присвоєно звання «Зразковий» і художній рівень якого був високим, брав участь не тільки у концертах різних міст СРСР, але й у Кремлівському Палаці з'їздів у 1981 р.

Все це, безперечно, сприяло розвитку дитячого хорового виконавства в країні, яке було у другій половині століття найбільш доступним та емоційним видом дитячої музичної діяльності. Слід наголосити, що проблемами дитячого хорової творчості займались владні структури, які піднімали питання розвитку дитячого хорового співу на різних конференціях та з'їздах. Наприклад, на пленумі XXIV з'їзду КП України А. Штогаренко наголошував на тому, що «пісенно-хорова музика – найбільш доступна і масова. У процесі музично-естетичного виховання дітей та юнацтва вона відіграє дуже важливу роль. Залучення дітвори до прекрасного світу музики переважно здійснюється саме через спів» [318, с. 3].

У другій половині століття розповсюджувалися нові форми вокально-хорової діяльності – створення талановитими педагогами-музикантами дитячих хорових студій, творчих дитячих вокально-хорових студій з високим рівнем виконання, дитячих філармоній. Цьому процесу сприяв розвиток музично-педагогічної освіти в вищих начальних закладах, які готували для системи музично-естетичного виховання кваліфікованих педагогів.

Аналізуючи період 90-х років ХХ ст., необхідно підкреслити, що важливим ставав жанр духовної музики у творчій та концертній діяльності дитячих хорових колективів.

Характерними ознаками розвитку хорової культури ставало поглиблення інтеграції української хорової культури в європейський та світовий соціокультурний простір; набувала широкої популярності творчість композиторів (Л. Дичко, Є. Станкович. В. Степурко, Ю. Алжнев, В. Зубицький, А. Караманов та ін.); вокально-хорова диригентська діяльність відомих професіоналів та молодих митців (П. Муравський,

А. Авдієвський, В. Іконник, М. Кречко, В. Палкін, Є. Савчук, Б. Анткін, В. Газінський, С. Фоміних); організаційна робота відомих хорових діячів (А. Авдієвський, О. Тимошенко, Є. Савчук і ін.) значно впливала на розвиток хорової творчості в Україні.

Йшов процес заснування нових професійних хорових колективів в різних регіонах, в тому числі і дитячих, відбувалося досягнення високого рівня майстерності та відбувалася активна участь хорових капел в культурно-мистецькому житті України. У творчій діяльності дитячих хорів набував популярності жанр духовної музики.

Характерними ознаками ставало поглиблення інтеграції українського хорового мистецтва в світову музичну культуру. Набувала широкої популярності творчість композиторів В. Зубицького, Є. Станковича, А. Степурко, Л. Дичко, Ю. Алжнева, А. Караманова та ін.); діяльність відом професіоналів та молодих митців (П. Муравський, М. Кречко, А. Авдієвський, В. Іконник, В. Палкін, Є. Анткін, В. Газінський, С. Фоміних та ін.). На розвиток хорового мистецтва в Україні значно впливала організаційна діяльність відомих хорових диригентів (А. Авдієвський, О. Тимошенко, Є. Савчук і ін.). Йшов активний процес створення хорових колективів, у тому числі і дитячих та відбувалося зростання рівня виконання. Хорові колективи приймали активну участь у культурно-мистецькому житті України [129].

Яскравим прикладом продовження давніх національних хорових традицій є створення 1990 року Українського хору духовної музики «Дзвони» під керівництвом Д. Радика. Склад хору об'єднує співочі групи чоловіків та хлопчиків. Основним завданням цього колективу є відтворення всієї історичної ретроспективи розвитку української хорової музики – від анонімних монодійних розспівів до композиторської спадщини кінця XIX – початку XX століття. Інший творчий напрям цього хору – інтерпретація багатоголосних композицій XVIII – початку XX століття. У програмі колективу – українські псалми, триголосні духовні

пісні, багатоголосні хори Києво-Печерської лаври, творчий доробок А. Веделя, Д. Бортнянського, М. Березовського, М. Леонтовича, К. Стеценка, М. Лисенка. А спільні виступи хорової та дзвонарної груп (ансамбль «Київські дзвонарі» під керівництвом Г. Черненка) створюють особливу атмосферу піднесеності й урочистості [186, 212].

Водночас з відродженням української церкви, зверненням до національних святинь дитяче хорове виконавство набрало нового змісту. Як вже зазначалось, дитячий хоровий спів зазвучав у діючих храмах під час святкових Богослужінь, з нагоди урочистих подій. Українські церкви стали місцем проведення дитячих хорових фестивалів, конкурсів, свят, що в свою чергу дуже позитивно відбилосся на якості виконання музичних творів. Адже атмосфера храму додає учасникам натхнення, спонукає їх до повнішого заглиблення у зміст твору, закладений композитором.

Так, під час урочистостей з нагоди 75-річчя Української Автокефалії (жовтень 1996 р.) відбулися концерти у Володимирському соборі, церкві Іоана Богослова. У них взяли участь нарівні з дорослими колективами і дитячі хори Києва – «Вогник», «Зірниця», хор хлопчиків капели ім. Л. Ревуцького. Крім класики, звучали твори Б. Фільц, В. Степурка, Л. Дичко, В. Зубицького. З сольною програмою виступила хорова капела «Дзвіночок» (м. Київ, кер. О. Волкова) у Трапезній церкві Києво-Печерської лаври.

Цього ж року кульмінаційним концертом у Володимирському соборі завершився VI міжнародний фестиваль дитячої хорової творчості «Співає Київщина», заснований 1991 р. Там співало понад 600 дітей, і кожного з них Патріарх Філарет особисто благословив [41]. Цей факт є свідченням важливого виховного моменту у збереженні національної духовності.

Однак треба додати, що, не дивлячись на такі позитивні зрушення в жанрі духовної музики, з боку держави дитяче хорове мистецтво належно не підтримувалося. Ряд дитячих хорів – неодноразових переможців міжнародних конкурсів – не мали жодного компакт-диску, не кажучи вже

про буклети, програмки, афіші, а тим більше про гонорари. Тому 1997 року в Києві було створено центр розвитку дитячого хорового мистецтва «Тронка», художнім керівником якого стала народна артистка України Ніна Матвієнко. Центр створено з метою організаційної та фінансової підтримки талановитим дитячим хоровим колективам з усієї України. Першою ластівкою в практичній роботі центру став дитячий хор «Щедрик» Палацу дітей та юнацтва Старокиївського району (кер. І. Сабліна). Майстерність співу цього колективу оцінена Гран-прі на Міжнародних конкурсах у Канаді (1990), США (1991), фестивалях «Амегіса Резі» (1994). Весною 1996 р. юні кияни відспівали 30 концертів у 25-и містах Німеччини.

Серед інших не менш відомих дитячих хорових колективів – Зразковий хор «Весняні голоси» Харківського обласного Палацу дитячої та юнацької творчості (керівник – заслужений діяч мистецтв України С. Прокопов). Свої творчі досягнення колектив демонстрував на Міжнародних фестивалях у Франції, Болгарії, Польщі, Німеччині, Росії, Прибалтиці, а 1993 року на Другому Всеукраїнському конкурсі ім. М. Леонтовича хор був визнаний кращим в Україні. Дитячий колектив «Весняні голоси» став творчим і методичним центром хорового виконавства на Слобожанщині.

Великою популярністю у слухачів користується дитячий хор «Вогник» Палацу дітей та юнацтва м. Києва (кер. С. Степаненко). «Вогник» відомий серед любителів хорового мистецтва в Україні та за її межами. Колектив створений 1970 року. За цей час він став лауреатом багатьох престижних фестивалів та конкурсів: Першого Всеукраїнського конкурсу ім. М. Леонтовича (1989 р.), міжнародних фестивалів дитячих хорів у Москві (1992 р.), Бидгощі (Польща, 1996 р.), Вільнюсі (Литва, 2000 р.). «Вогник» багато гастролює містами України, Росії, Польщі, Латвії, Литви, Франції, Німеччини, Бельгії, Італії. Репертуар хору представлений творами Д. Бортнянського, М. Березовського, Дж. Перголезі, Фр. Пуленка,

Т. Морлі, Й. Штрауса, а також композиціями корифеїв української музики М.Леонтовича, М.Лисенка, О.Кошиця, Б. Лятошинського. Постійно юні хористи виконують музику Л. Дичко та Б. Фільц, з якими колектив пов'язує творча дружба [148, 263].

Поряд з цим продовжують плідно працювати хорові колективи «Дзвіночок» (м. Київ, кер. О.Волкова), «Журавлик» (м. Київ, кер. І. Нетеча), «Дударик» (м. Львів, кер. М. Кацал) та ряд інших професійних і аматорських дитячих хорів як державного, так і регіонального значення.

Дитячі хори з високим рівнем виконавства створювались як у великих містах, так і в провінційних невеликих містечках. Так, неодноразово ставав переможцем обласних конкурсів дитячих хорових колективів Луганщини дитячий хор Молодогвардійської музичної школи, яким керувала протягом багатьох років автор цього дослідження. У репертуарі хору завжди були твори відомих українських та іноземних авторів з яскравими музичними образами, котрі викликали глибокий емоційний відгук у слухачів.

Аналіз особливостей розвитку дитячого хорового руху в Україні впродовж другої половини ХХ століття приводить до наступних висновків:

– дитяче хорове виконавство як невід'ємна складова професійного хорового мистецтва перебувало під безпосереднім впливом суспільно-політичної ситуації в країні і відповідало специфіці пануючих ідеологій двох основних періодів:

– перший період (50-80-і рр. ХХ ст.) – жанрово-тематична основа репертуару дитячих хорів, форми концертно-хорового виконавства (свята піонерської та комсомольської пісні, республіканські конкурси на кращу патріотичну пісню, хорові фестивалі, Всесоюзні зльоти хорів хлопчиків) були зорієнтовані на пропаганду комуністичних ідей;

– другий період (90-і рр. ХХ ст.) – кардинальні зміни соціально-політичного порядку, відродження української церкви призвели до зміщення акцентів у культурно-мистецькому житті;

– трансформація образно-тематичної сфери дитячого концертно-хорового репертуару, плідні пошуки в жанрі духовної музики засвідчили яскравий злет дитячої хорової творчості в останнє десятиліття ХХ століття, накреслили нові обрії концертно-хорового виконавства дитячих колективів.

Дитяча вокально-хорова діяльність в сучасній школі, яка займає особливе місце у виховній роботі, виступає важливим та дієвим засобом залучення дітей до музичного мистецтва. Систематична робота дитячого хору, вокальних ансамблів. участь дітей у концертах, святах тощо є важливим стимулом до пробудження інтересу дітей до мистецтва взагалі. Адже без музичного мистецтва не може обійтися ні один з заходів у школі. Усі ці фактори обумовлюють необхідність обов'язкової професійної підготовки до вокально-хорової роботи, що згодом буде трансформуватися в різноманітні види музично-педагогічної діяльності в сучасних закладах освіти.

Вважаємо, що саме дитяче хорове виконавство має давні традиції та займає особливе місце в українській національній музичній культурі. Дитяча хорова діяльність повинна стояти в центрі всієї музично-творчої діяльності школярів, адже спів – це, безперечно, самий ефективний та доступний засіб прилучення дітей до музичної творчості [130].

1.3. Структура, зміст та особливості формування компетентності майбутнього вчителя мистецтва в роботі з дитячим хором.

У державних документах України наголошується про важливість підготовки фахівців, які будуть спроможні здійснювати музично-педагогічну діяльність на високому творчому рівні, розвивати традиції музичного виховання та сприяти зростанню музичної культури підростаючого покоління. У центрі уваги багатьох поколінь вчених та педагогів знаходились і знаходяться проблеми формування особистісно-професійних якостей вчителя (Ш. Амонашвілі, М. Вербицький, Л. Виготський, Я. Коменський, Б. Ліхачов, А. Макаренко, Є. Назайкінський, В. Сластенін, В. Сухомлинський, Б. Теплов, К.Ушинський, та ін.). Важливим завданням сучасної музично-педагогічної освіти України у XXI столітті є розвиток компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва в роботі з дитячим хором, творча діяльність яких буде впливати на культурний розвиток молоді. Проблему підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-хорової роботи в загальноосвітніх школах України розглядали своїх роботах відомі науковці І. Зеленецька, Л. Масол, О. Олексюк, Г. Падалка, Н. Попович, О. Ростовський, О. Рудницька, Л. Сбітнева, Т. Смирнова, В. Черкасов, О. Щолокова та інші. Вчені зазначають, що, незважаючи на наявність значного наукового потенціалу у галузі сучасної музично-педагогічної освіти, вона потребує досліджень, спрямованих на відповідність її новим соціально-економічним і культурним умовам розвитку суспільства та міжнародним стандартам.

Науковці наголошують на важливості розуміння майбутніми фахівцями терміну «професійна компетентність майбутнього вчителя музичного мистецтва», її ознаки і складники, усвідомлення своїх особистісних якостей (сильних і слабких), які є необхідними у музично-

педагогічній діяльності.

Численні дослідження у галузі музичної педагогіки доводять, що традиційна освітня система, яка базується на зв'язку «знання – уміння – навички» викликає багато питань. Новими одиницями виміру освіченості людини на сучасному етапі є компетенції і компетентність, які є наслідками нової економіки і нового підходу до людських ресурсів. При цьому компетенції визначаються як загальні здібності, які надають можливості встановити зв'язок між знаннями і ситуацією, встановити процедуру (знання і дії), які підходять для вирішення професійних проблем. Найбільш значущими професійними компетенціями вчителя музичного мистецтва у роботі з дитячим хором виступають:

- художня (вміння мислити художніми образами вокально-хорових творів, володіння інтонаційно-образною мовою мистецтва);
- художньо-творча (моделювання процесу на хорових заняттях в опорі на музичний досвід, фантазію та інтуїцію дітей);
- перетворююча (переведення знань, умінь і навичок учнів у “живі” усвідомлені художні; наявність досвіду вокально-хорової роботи та знання сучасного стану дитячого хорового виконавства.);
- морально-естетична (виявляє розуміння сутності вокально-хорової роботи з школярами; відповідальність за досягнуті творчі музично-педагогічні результати);
- іноваційно-технологічна (володіння знаннями в галузі сучасної музичної педагогіки, вікової психології, хорознавства, хорової літератури; усвідомлення особливостей сучасних видів і форм хорової дитячої діяльності; уміння вибирати засоби і способи дії, адекватні конкретним обставинам місця і часу у процесі вокально-хорової роботи);
- комунікативна – (уміння створювати сприятливий емоційно-психологічний клімат на заняттях; упевненість, здатність керувати творчою діяльністю учнів на заняттях; здібність вчитися на помилках і вносити корективи у процесі досягнення мети у вокально-хоровій роботі зі

школярами);

– обізнаність з кращими досягненнями у цій галузі музичної педагогіки тощо.

Майбутній учитель музичного мистецтва повинен у навчальному закладі отримати підготовку, яка допоможе йому виконувати різноманітні види і форми музичної вокально-хорової діяльності з школярами. Особливо це стосується підготовки до майбутньої роботи з дитячим хоровим колективом, де майбутній фахівець буде виступати в ролі виконавця, концертмейстера, акомпаніатора, ілюстратора. Навички виконання творів, як пісенних, так і творів, написаних композиторами для виконання на музичних інструментах будуть сприяти появі у школярів асоціативно-образного мислення та викликати глибокий емоційний відгук, сприяти розвитку творчої уяви та фантазії.

Сутність компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва в роботі з дитячим хором конкретизовано через структурні компоненти:

– мотиваційно-ціннісний (спрямованість особистості на педагогічну вокально-хорову роботу з школярами; усвідомлення значущості в естетичному вихованні музичного мистецтва; мотивація на успіх у хоровій діяльності школярів; розуміння традицій вокально-хорового мистецтва в Україні та цінність здобутків вокального мистецтва; прагнення до саморозвитку та удосконалення своїх можливостей та ін.);

– когнітивний (знання про сутність і структуру роботи з дитячим хоровим колективом, її місце і значення в педагогічній діяльності вчителя музичного мистецтва, форми, способи та джерела підготовки до майбутньої вокально-хорової роботи з дитячим хором);

– творчо-діяльнісний (спрямування на освоєння навичок і вмінь педагогічної, музично-естетичної, вокально-хорової діяльності, проектування та реалізація виконавських здібностей, професійного

саморозвитку);

– емоційно-емпатійний (здатність фахівця до співпереживання під час роботи над художніми образами творів, емоційно-виразної подачі художнього образу, здатність до створення емоційних ситуацій на заняттях, до художньої співтворчості та співпраці);

– рефлексивно-оцінний (навички рефлексивної діяльності, самоаналізу з метою розвитку особистісних вмінь та навичок практичної вокально-хорової роботи з школярами.

Мотиваційно-ціннісний, когнітивний, емоційно-емпатійний і рефлексивно-оцінний компоненти визначають процеси самоактуалізації, саморозуміння, самопізнання та самореалізації майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Методологічною основою мотиваційно-ціннісного компонента особистості є відома теорія А. Маслоу [177], яка набула подальшого розвитку у дослідженнях А. Бусигіна [30].

Самореалізація та саморефлексія особистості пов'язані з ціннісним процесом. Ці проблеми було досліджено у роботах К. Роджерса, В. Бездухова, Т. Колишевої та ін. Майбутній керівник дитячого хору в ході навчання постійно знаходиться в процесі вибору, приймаючи відповідальність за свої дії, тому потреба самореалізації виступає як особистісна цінність. Все це визначає його поведінку і як студента, і як майбутнього професіонала. В результаті має стабілізуватися його індивідуальна позиція, певна пізнавальна, соціальна і професійна мотивація як майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Професійна підготовка майбутнього вчителя неможлива без когнітивного та емоційного компонентів. Перший пов'язаний з професійним саморозвитком, знаннями людини про себе, розумінням психології особистості (А. Асмолов, К. Абульханова-Славська, С. Рубінштейн, А. Брушлінский та ін.), другий – з процесом саморозуміння, розуміння сенсу свого існування, коли людина опиняється

об'єктом емоцій, оцінок про себе. Переживання, особливо у творчої натури, надзвичайно важливі, тому що вони впливають на професію. Таким чином, когнітивний і емоційний компоненти професійної підготовки для майбутнього вчителя музики є багато в чому визначальними, виявляючи сутність і сенс самої особистості музиканта, формують цілісне і ціннісне уявлення про самого себе, ставлення до себе (Б. Кайгородов, О. Москаленко та ін.).

Теорія особистісно-орієнтованої освіти (Є. Бондаревська, В. Давидов, А. Тряпціна та ін.) диктує виявлення не тільки професійно-особистісних якостей студента, але і вибудовування міжособистісних відносин викладачів і студентів (так зване діалогове спілкування), диктує необхідність сформованості професійного інтересу до майбутньої музично-педагогічної діяльності.

Підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором – це складний поетапний процес, який є однією з складових частин професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва і забезпечується науково-методичною системою, що включає в себе форми, методи, способи навчання, та за допомогою яких реалізуються на практиці питання формування вокально-хорових знань, умінь і навичок студентів.

Майбутній керівник дитячого хору повинен визначати головні завдання музичної освіти, знати принципи і методи музичного виховання і навчання та вміти застосовувати різноманітні методи в практичній вокально-хоровій роботі зі школярами.

Дослідження сутності спеціальних дисциплін у вищому закладі музично-педагогічної освіти, спрямованих на розвиток професійної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва доводить, що майбутній фахівець у навчальному закладі повинен отримати підготовку, яка допоможе йому виконувати різноманітні види і форми музичної діяльності з школярами. Формування компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва в роботі з дитячим хором здійснюється у процесі

вивчення таких дисциплін як «Методика музичного виховання», «Хорознавство та методика роботи з хором», «Диригування», «Вокальний клас», «Хор», «Практикум роботи з хором», «Фортепіано» та інші, які входять в навчальний план студентів спеціальності «Середня освіта. Музичне мистецтво».

Аналіз навчальних планів національних університетів України доводить про наявність системи професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва за освітніми програмами рівнів підготовки «бакалавр» і «магістр». Зміст і структура підготовки вчителя музичного мистецтва у ЗВО спрямовані на професійну вокально-хорову роботу зі школярами: розвиток професійних специфічних навичок вчителя музичного мистецтва, розвиток його особистісних творчих здібностей, які він зможе застосовувати в майбутній творчій вокально-хоровій діяльності.

Якщо розглядати зміст і структуру професійної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва на прикладі ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», то ми бачимо, що вона складається за освітньо-професійною програмою рівня підготовки «Бакалавр» з таких циклів дисциплін:

- цикл дисциплін фундаментальної професійно-орієнтованої підготовки;
- цикл гуманітарних и соціально-економічних дисциплін;
- цикл дисциплін самостійного вибору студентів;
- цикл природно-наукових дисциплін.

Кожний з цих циклів відіграє свою роль у системі підготовки майбутнього фахівця. Для нашого дослідження найбільш важливими виступають цикли дисциплін фундаментальної професійно-орієнтованої підготовки; самостійного вибору студентів і самостійного вибору ЗВО.

Студенти накопичують необхідні знання для подальшої музично-педагогічної роботи і діяльності у соціумі на предметах циклу гуманітарних і соціально-економічних дисциплін: «Актуальні питання

історії української державності та культури», «Усна і письмова комунікація та академічна риторика», «Філософія», «Іноземна мова за професійним спрямуванням», «Психологія», «Основи науково-дослідної роботи», «Сучасні інформаційні технології», «Фізичне виховання», які сприяють формування всебічно розвиненої особистості. Світогляд майбутнього фахівця формується у процесі вивчення такої дисципліни як «Світова художня культура».

У циклі дисциплін фундаментальної і професійно-орієнтованої підготовки основними дисциплінами відносно проблеми підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором можна виділити наступні: «Історія світової та української музики», «Методика музичного виховання», «Музично-теоретичні дисципліни», «Музична психологія», «Педагогіка з основами педагогічної майстерності», «Хорознавство та методика роботи з хором», «Вокальний клас», «Диригування», «Основний музичний інструмент», «Хоровий клас», «Практикум шкільного репертуара», «Основи вокальної методики» та інші. Дисципліни музично-теоретичної спрямованості відіграють важливу роль у підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва, адже саме знання з цих дисциплін допомагають студентам усвідомлювати історію розвитку музичного мистецтва, визначати жанри і стилі творів та усвідомлювати художні образи вокально-хорових творів. Набудаються. На лекційних, лекційно-практичних і індивідуальних заняттях студенти отримують загально професійні знання і навички вокально-хорової роботи з школярами різного віку. Під час лекційно-практичних та індивідуальних занять з «Методики музичного виховання», «Хорознавства та методики роботи з хором», «Основам вокальної методики», «Практикум роботи з хором», «Практикум шкільного репертуару», студенти отримують спеціальні знання про принципи вокально-хорового навчання, специфіки вокально-хорової роботи з школярами, етапами роботи над вокально-хоровими творами; на практичних та індивідуальних заняттях студенти

вчатися ефективно реалізовувати знання на практиці.

Спецкурс «Практикум роботи з хором» був розроблений нами та впроваджений у навчальний процес ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», пройшов експериментальну перевірку в практиці підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором.

Музично-теоретичні предмети навчального плану студентів розвивають наступні навички і вміння: визначення ладо-функціонального розвитку твору, тонального плану, структури та функції акордів, типу фактури, підбір акомпанементу до мелодій, навички слухання структури акордів, чистого інтонування, знання основних закономірностей багатоголосся, орієнтування в історичних особливостях розвитку музичних форм, стилів, жанрів. Майбутньому фахівцю також необхідні навички усвідомленого аналізу вокально-хорових творів та здібності логічного усвідомлення кожної музичної фрази в залежності від художнього образу. Особливого значення набуває логічне осмислювання кожної музичної фрази як важливої частини художнього образу у процесі вивчення та виконання вокально-хорових творів.

Вокально-хорова, інструментальна підготовка в тісній взаємодії з музично-теоретичною підготовкою займає провідне місце в професійній підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором.

Основним завданням вокально-хорової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва є формування вокально-хорових навичок та уміння застосовувати ці знання, навички та уміння під час практичної вокально-хорової роботи з дитячим хором. Для реалізації цього завдання студента слід навчити:

– вміти використовувати вокально-хорові навички у вокально-хоровій роботі під час практичних та індивідуальних занять;

- здійснювати художньо-педагогічний аналіз вокально-хорових творів, усвідомлювати стильові особливості у виконанні різножанрових вокально-хорових творів для дитячих хорів;
- усвідомлювати особливості розвитку дитячого голосу, види вокально-хорової роботи з дитячим хором;
- володіти методиками розвитку дитячого голосу, які були вироблені відомими методистами ХХ століття;
- володіти знаннями про особливості організаційної роботи у дитячому хорі;
- вміти доносити до свідомості дітей смисл та розкривати художній образ вокально-хорових творів для дитячого хору за допомогою різноманітних засобів вокально-хорової виразності.

Формування компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва в роботі з дитячим хором передбачає розуміння студентами сутності процесу вокально-хорової роботи з школярами, в основі якої лежать музично-теоретичні знання жанрів вокально-хорової музики, музичної форми, засобів музичної виразності у хоровому співі, знання основ розвитку музичних здібностей, співочого дитячого голосу, вокально-хорових навичок, та психологічних основ дитячої вокально-хорової діяльності.

У системі підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором важливе місце займають наступні дисципліни, які вивчаються упродовж усього періоду навчання у навчальному закладі: «Вокальний клас», «Диригування», «Основний музичний інструмент» (індивідуальні заняття), «Хоровий клас» та «Методика музичного виховання».

Метою і завданнями цих дисциплін є розвиток потенційних музично-педагогічних, вокально-хорових і виконавських навичок, вокально-слухових навичок та навичок самостійної роботи над розкриттям художніх образів вокально-хорових творів.

Змістовне наповнення навчальних «Вокальний клас», «Диригування», «Основний музичний інструмент» (індивідуальні заняття), «Хоровий клас» та «Методика музичного виховання» базується на теоретичних і методичних основах музично-педагогічної і вокально-хорової підготовки, на професійному тезаурусі методики вокально-хорового мистецтва, на практичних рекомендаціях відносно вокально-хорової діяльності. Репертуарні плани розвитку співочого голосу та технічних і художніх навичок диригування студентів складаються з урахуванням психологічних особливостей творчої індивідуальності, рівня музично-теоретичної та виконавської підготовки майбутніх фахівців, а саме:

- наявності потенційних вокально-хорових здібностей до вокально-хорової діяльності;
- рівня музично-теоретичної підготовки, рівня інтелектуального розвитку, здібності до засвоєння нових знань;
- наявність музично-педагогічних, музично-виконавських здібностей та їх зростання у процесі підготовки;
- здібності до художньо-образного мислення, емоційність в музичній діяльності;
- здібності до художньо-педагогічного аналізу вокально-хорових творів;
- пізнавальні здібності – увага, сприйняття, пам'ять;
- рівень розвитку емоційної сфери, творчої інтуїції, уяви, здібності до асоціативно-образного мислення.

Зміст підготовки фахівців передбачає використання при навчанні студентів різних видів педагогічної практики. Серед них: педагогічна виробнича практика вчителя музики в загальноосвітній школі, виконавська практика у вигляді виступів на академічних концертах з класу сольного співу, хорового диригування, спеціального і додаткового інструменту та ін.

Найважливішу роль серед названих видів практики відіграє

виробнича, спрямована на розвиток компетентності в галузі музично-педагогічної і вокально-хорової діяльності студентів в загальноосвітній школі.

Між існуючою навчальною практикою підготовки майбутніх керівників дитячих хорів у навчальних закладах та реальними вимогами та умовами роботи з дитячими хорами закладено певне протиріччя. У навчанні майбутніх фахівців є ряд серйозних недоліків, оскільки в ході цієї підготовки не враховуються вікові аспекти роботи з різними хоровими колективами; недостатньо розкриваються психолого-педагогічні та анатомо-фізіологічні чинники, які відрізняють форми і методи роботи з дорослими хористами від форм і методів роботи з дітьми та підлітками.

При підготовці майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором їх необхідно ознайомити з віковими особливостями дітей. У віковій психології відомо, що для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку однією з провідних форм діяльності є гра. Саме гра не тільки виражає, а й формує їх потреби. В ході гри відбувається інтелектуальний та емоційний розвиток дитини, здійснюється малопомітний, поступовий і плавний перехід від гри до праці. Іншими словами, гра виступає основною і найбільш природною формою навчання дітей.

Сказане повною мірою може бути застосоване при навчанні хоровому співу дітей. У цьому зв'язку застосовуються основні принципи і методи організації хорових занять, що базуються на системах Г. Струве («Хорове сольфеджіо»), Б. Трічкова («Столбіца») та ін. Організація репетиційного процесу з використанням елементів гри сприяє розвитку творчих здібностей дитини, істотно підвищує її інтерес до занять, активізує художньо-образне мислення, фантазію та уяву.

Керівництво вокально-хорової роботою в загальноосвітній школі являє собою складний педагогічний процес. Вокально-хорове виховання, як один з основних видів музичної діяльності є важливою частиною уроків

музичного мистецтва. Напрямок і зміст вокально-хорової роботи на уроках музичного мистецтва попередньо ретельно планується вчителем, визначаються її етапи, завдання, основні педагогічні впливи. Крім цього, спів у хорі, як і заняття у вокальному, фольклорному, естрадному ансамблях, гуртках, любителів авторської пісні, лежить в основі позакласної музичної роботи в школі. В процесі виробничої практики студенту надається можливість об'єднати теоретичні знання, отримані при вивченні диригентсько-хорових дисциплін у ЗВО, з практичними вміннями організації та проведення різних видів вокальної роботи з дітьми. Отримані в ході самостійної практики навички керування шкільним хором, знання, вміння і навички систематизуються і втілюються в знайдені власним шляхом способи і прийоми спілкування та управління вокальними та хоровими колективами різних типів і видів. Залучення студентів до активної педагогічної діяльності розвиває інтерес до науково-дослідної роботи [1].

На індивідуальних заняттях з диригування викладач надає консультативну допомогу студенту з організації та утримання проведення хорової репетиції. Більш детально відпрацьовуються прийоми роботи студента над елементами вокально-хорової техніки, управлінням звучання хору, здійсненням художньо-виконавських завдань.

Головне завдання диригентської практики в дитячому хорі – це оволодіння студентами принципами організації репетицій, методами і прийомами вокально-хорової роботи.

Викладач спільно зі студентами складає план роботи з хором на весь період. При цьому перший тиждень практики відводиться для знайомства зі школою, дитячим хоровим колективом. Необхідно стежити за ретельністю підготовки студентами до кожного уроку. Студентові пропонується репертуар для роботи з хором твори *a cappella*, при цьому враховується рівень виконавських характеристик хорових творів та вокально-хорових можливостей базового хору. Практиканти повинні бути

присутніми також на уроках один одного і прийняти активну участь у їх обговоренні з педагогом.

Таким чином, хорова практика є необхідною і значущою ланкою в системі професійної підготовки студентів до роботи з дитячим хором.

Значну роль у процесі підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва відіграє вокально-хорова підготовка, у процесі якої майбутній вчитель музичного мистецтва і керівник дитячого хору отримує необхідні знання і навички в найбільш доступному та сильному засобу впливу виді дитячої музичної творчості, буде сприяти розвитку емоційної і інтелектуальної сторін дитячої особистості.

Отримання знань про специфіку вокально-хорової роботи, які студент отримує під час навчання, формують у майбутніх фахівців вміння та навички розвитку музичного слуху школярів і слухових навичок, формування навичок чистого інтонування, хорового строю, ансамблю у виконанні, дикції, керування темподинамікою у хорі, агогікою, штрихами і фразуванням. Важливим фактором у підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва є отримання студентами на дисциплінах вокально-хорового циклу знань про закономірності й особливості хорової діяльності у школі, вокально-хоровий репертуар для дітей різного шкільного віку та формування навичок інтонування внутрішнім слухом хорової партитури твору, вміння здійснювати виконавський та вокально-хоровий аналіз творів, використовувати основні художньо-технічні засоби у роботі над хоровими творами та вміти управляти.

Особливого значення у підготовці майбутнього керівника дитячого хору набуває вокальна та диригентсько-хорова підготовка, яка буде допомагати майбутньому фахівцю здійснювати вокально-хоровий та виконавський аналіз дитячих вокально-хорових творів, аналізувати хорові партитури, розуміти методики розвитку дитячого голосу та знати особливості музичного розвитку дітей різного шкільного віку та можливості виконання творів з різними рівнями вокально-хорового

виконання. Навички диригування, які отримує майбутній фахівець на індивідуальних заняттях з диригування, будуть надавати можливості моделювати художній образ творів та втілювати його в конкретному звучанні. Одним з основних предметів, в рамках якого формується і розвивається хорова культура майбутнього вчителя музичного мистецтва, є хорове диригування. Оволодіння диригентськими жестами, вміннями і навичками, робота з партитурами для різних типів і видів хорів надають студенту значні можливості для розвитку власної позиції і власного погляду на хорову підготовку, а також формують уявлення про значення хорового диригування в подальшій практичній діяльності.

Диригування є виконавським мистецтвом, яке дозволяє диригенту засобами мови диригентських жестів та міміки, які повинні бути зрозумілі виконавцям і викликати у виконавців емоційний відгук, передавати виконавцям задум розкриття музично-художнього образу творів. При цьому емоційне сприймання музики у диригента повинно знаходитися під контролем інтелекту. Відомі музикознавці наголошують про важливість розвитку у майбутніх диригентів, керівників дитячих колективів таких якостей, як «виконавська воля» та «диригентська рука».

Без спеціальної підготовки до диригентської діяльності важко уявити собі фахівця, який буде працювати з дитячим хором та не володіє технічними засобами диригування. Техніка диригування, яка не може існувати та вивчатися сама по собі, є засобом розкриття музичного змісту, засобом впливу на виконавців та визначаються музичним матеріалом, розвивається на індивідуальних заняттях з диригування, у процесі педагогічної практики зі школярами, а також удосконалюється на хорових заняттях. Усі ці дисципліни входять в навчальний план студентів спеціальності «Середня освіта (Музичне мистецтво)».

Аналізувати хорові партитури, розуміти методики розвитку дитячого голосу та знати особливості музичного розвитку дітей різного шкільного віку та можливості виконання творів з різними рівнями

вокально-хорового виконання. Навички диригування, які отримує майбутній фахівець на індивідуальних заняттях з диригування, будуть надавати можливості моделювати художній образ творів та втілювати його в конкретному звучанні.

Питання розвитку диригентських навичок, які є необхідними у роботі вчителя музичного мистецтва з дитячим хором досліджувалися у роботах відомих диригентів-хормейстерів Г. Дмитревського, А. Єгорова, А. Іванова-Радкевича, В. Краснощоківа, С. Казачкова, П. Левандо, Н. Малько, К. Пігрова, К. Ольхова, В. Соколова, П. Чеснокова та ін.

На індивідуальних заняттях з диригування, на яких студент оволодіває основами техніки диригування, ознайомлюється з різноманітною музичною літературою, отримує навички вокально-хорового та виконавського аналізу творів, значну роль відіграє концертмейстер, який виконує роль хору або оркестру та сприяє яскравому уявленню студентом музичного образу твору, а це в свою чергу допомагає подоланню технічних труднощів.

Провідні педагоги виділяють важливість початкового етапу навчання студента, коли слід сформувати у студента здібності до внутрішнього слухання нотного тексту, а також розвивати передрепетиційну (техніку читання та запам'ятовування нотного тексту, клопіткого аналізу тексту та освоєння деталей за допомогою засобів, доступних диригенту), виконавську техніку та репетиційну техніку роботи з хором [151, 229, 308]. З перших занять студент повинен усвідомлювати важливість підготовки до практичної роботи на репетиціях хорового колективу.

Виконавська диригентська техніка поєднує в собі функцію тактування та експресивну функцію, яка впливає на емоційність виконання твору, яке є основою художнього виконання. Якщо тактування здійснюється за допомогою рухів рук диригента і воно служить для визначення темпу і метру музики, то саме експресивна функція у

диригуванні сприяє розкриттю внутрішнього смислу, емоційного змісту твору.

Емоційний зміст вокально-хорового твору, художній образ розкривається за допомогою волевих жестів керівника хору, які впливають на виконавців та сприяють втіленню в живому звучанні творчого задуму композитора, що зафіксований у нотному тексті.

Важливе значення у підготовці майбутнього керівника виконують вміння і навички техніки репетиції з хором, які слід формувати вже на початковому етапі навчання. Це здібність та вміння диригента точно реалізовувати в живому звучанні творчий задум композитора, який зафіксований у нотному тексті. Вміння диригента активно і свідомо впливати на дитячий хоровий колектив засобами не тільки диригентського апарату, але й за допомогою пояснень, вказівок тощо говорить про наявність техніки репетирування.

Ще на початковому етапі в класі диригування розпочинається клопітка робота за інструментом, у процесі якої формується навичка детального аналізу і розуміння нотного тексту вокально-хорового твору та свідомого музично-слухового уявлення про музичний образ. Запорукою аналізу нотного матеріалу та розумінні нотного тексту, безумовно, є гарне володіння фортепіано студентом та використання на початковому етапі навчання студента творів з яскравими, доступними для музично-слухового уявлення та виразними темами.

Аналіз музикознавчої літератури впевнює в тому, що гарним диригентом дитячого хору може стати фахівець, який буде не тільки інтерпретатором творів, достатньо володіти технікою диригування але й зможе бути мудрим вихователем у дитячому хорі. Відомі педагоги підкреслюють, що успіх майбутньої роботи вчителя музики значною мірою залежить від того фундаменту, який буде закладений у навчальному закладі. Від ступеню володіння диригентським апаратом майбутнього фахівця залежить процес сприймання диригентських жестів хором

колективом та відтворення музичного образу при виконанні. Хоровий диригент досягає максимальної точності виконання, коли його диригентські жести цілеспрямовані, раціональні, відточені, чіткі, економні, природні, пластичні та виразні.

Однак рамками навчального курсу не обмежується диригентська підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва. Значні можливості для формування хорової культури надає хоровий клас. Саме в процесі власної практичної діяльності, в процесі розучування і виконання різноманітних хорових творів у студентів формуються різні стилі і прийоми хорового виконавства, в основі яких лежить, безумовно, розвиток співочих і хорових навичок. В процесі даного курсу студенти опановують не тільки прийоми репетиційної роботи, на практиці знайомляться з роботою над хоровими партіями і вчаться планувати репертуар репетиційної роботи з хором. На даних заняттях студенти в процесі власного спостереження та аналізу роблять певні висновки про роботу викладача-диригента, який на своєму прикладі доводить дієвість методики хорового розвитку особистості.

І, хоча, як наголошують відомі вчені в галузі музикознавства, виконавство не терпить встановлених рецептів, до успіху інтерпретації твору, взаєморозумінні у процесі творчої вокально-хорової роботи ведуть такі складники особистості майбутнього фахівця як багатство його внутрішнього світу, образне та емоційне бачення. Загальні музично-теоретичні знання, спеціальні знання з хорознавства, досвід диригентсько-хорової роботи, аналітичні здібності й навички будуть впливати на результати художньо-педагогічного, вокально-хорового та виконавського аналізу творів. Відомі педагоги Л. Масол, О. Рудницька, Е. Абдуллін, Л. Маслова вважають, що формування у студентів аналітичних навичок, раціонально-аналітичних здібностей для вчителя музики, як організатора та керівника дитячого хору є такими ж важливими, як і емоційно-

інтуїтивні якості, і саме в їхньому співвідношенні народжується високий професіоналізм [179, 1, 176, 255].

У формуванні професійної компетентності майбутніх вчителів музичного мистецтва в роботі з дитячим хором значне місце займає вокальна підготовка. Питання вокальної підготовки майбутніх фахівців в навчальних закладах розглядалася в роботах В. Антонюк, М. Адулова, І. Гадалової, Б. Гнидь, М. Жижкович, О. Маруфенко, А. Менабені, В. Морозова та інших.

Вокальна підготовка потребує не тільки здібностей до вокального навчання, але й глибоких знань з будови голосового апарату, співочого голосоутворення, роботи гортані, класифікацію співочих голосів, різноманітних вокальних навичок, акторської майстерності. емоційної культури виконавця та історії розвитку науки про голос та багато інших аспектів співочої діяльності. Володіння співочим голосом на високому професійному рівні є важливою умовою в майбутній музично-педагогічній діяльності вчителя музичного мистецтва.

Успішність занять у вокальному класі визначається увагою педагогів до організації занять, урахуванням індивідуальних особливостей студентів, рівнем розвитку музичних здібностей та наявністю досвіду вокальної діяльності.

Відомі вокалісти-педагоги – М. Адулов, В. Морозов, Л. Дмитрієв – вважають, що наукове обґрунтування вокальної методології ще не зважає повністю всі фактори, на яких будується співочий процес [3,193, 71].

Вокальна педагогіка спирається на загальнодидактичні та спеціально вироблені принципи навчання, серед яких найбільш важливими вважаються принципи виховного навчання, науковості, свідомості, поступовості і послідовності, індивідуальний підхід у навчанні та зв'язок з життям. У класі вокалу важливо, щоб вокальний педагог не намагався як можна швидше розвивати верхню ділянку діапазону, а розвивати такі

якості як володіння співочим диханням, резонаторами, артикуляційним апаратом та звертати увагу на розвиток музичальності майбутнього вчителя його інтелект, тембральні якості голосу володіння основами співочого дихання тощо.

Навчання майбутнього фахівця в класі вокалу повинно стати для студента нескінченним процесом творчості. Розвиток співочого голосу це неспішний та тривалий процес, в якому значну роль відіграє виховання в студента свідомого керування процесом звукоутворення і звуковедення, співочим диханням, розширенням діапазону тощо.

Вільне володіння співочим голосом буде дозволяти майбутньому фахівцю на високому професійному виконувати вокальні твори, передавати виразно у співі художній образ вокально-хорових творів, викликати в дітей емоційний відгук і, таким чином, впливати на подальший музичний розвиток вихованців. Відомі вокальні педагоги наголошують на важливості вокальної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва та удосконаленні навчального процесу вокальної підготовки у ЗВО.

Під вокальними навичками, в основі яких лежить створення у закріплення умовнорефлекторних зв'язків, створення систем таких зв'язків, розуміють частково автоматизований спосіб виконання співочої дії. Найбільш важливими вокальними навичками, без яких неможливим стає виразне виконання, вважаються наступні: навички співочого звукоутворення, звуковедення, співочого дихання, артикуляції, дикції тощо. Під вокальною технікою розуміють таке володіння співочим голосом, коли співак досягає максимальну точність у виконанні та створенні художнього образу вокального твору. Від ступеню володіння майбутнім вчителем музичного мистецтва і керівника дитячого хору вокальної техніки багато в чому буде залежати процес сприйняття школярами вокально-хорових творів.

Мета роботи педагога-вокаліста – не тільки розвиток вокальної техніки, виконавських задатків, але й формування музично-естетичного смаку, розвиток пам'яті, музичного мислення, уяви, тощо. Провідні педагоги наголошують, що в процесі вокального навчання йде активний процес формування творчої особистості.

Дисципліна «Вокальний клас» (1-4 курси першого освітнього рівня «бакалавр») спрямована на розвиток у майбутніх фахівців вокальних здібностей, формує вокально-технічні навички, що сприяє і творчому розвитку студента – майбутнього керівника дитячого колективу, розвитку вокальної майстерності, артистизму і музичного смаку. Цей курс покликаний сформувати вокально-технічні можливості до майже професійного рівня у виконанні, що стане необхідним у майбутній самостійній вокально-виконавській та вокально-педагогічній діяльності. Курс «Вокальний клас» розраховано на декілька років навчання та складається з модулів:

1. Початковий етап навчання.
2. Формування вокальних навичок.
3. Технічна і музично-художня робота над творами.
4. Засоби вокальної виразності : динаміка, штрихи, філірування звуку.
5. Робота над створенням і розкриттям художнього образу.
6. Артистизм і емоційність виконання вокальних творів.
7. Режим і охорона співочого голосу.
8. Вокально-виконавська майстерність майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Важливими завданнями вивчення курсу «Вокальний клас» є розвиток у майбутніх фахівців художньо-творчих і виконавських здібностей на засадах наукових даних про:

- будову і функції голосового апарату, теорію звукоутворення;
- розвиток якісних характеристик співочого голосу майбутнього

вчителя музичного мистецтва;

- формування свідомого керування співочим голосом;
- навички роботи над різноманітним репертуаром з яскравими музичними образами;
- навчання практичній вокально-хоровій роботі і виконанню складних за формою, жанрам, стилям, вокальній техніці і драматургії вокальних творів;
- здійснення процесу естетичного виховання засобами художніх образів вокальних творів;
- підготовка майбутніх фахівців до самоудосконалення, вокальній майстерності в умовах практичної діяльності.

Однією з важливіших задач виховання співочого голосу є розвиток вміння працювати самостійно. Навчити людину самостійно працювати над формуванням голосу, навчити формувати правильно співацький тон, що еталонно звучить, можливо тільки за умови вміння правильно мислити і працювати самостійно, вміти визначати послідовно наступні етапи самостійної роботи з розвитку голосу, тощо. Методична система М. Адулова є достатньо розповсюдженою в другій половині ХХ століття як серед вокалістів, педагогів, так і серед любителів вокальної музики. Достатньо глибоко в методиці розглянуті загальні питання розвитку голосу, співацького звукоутворення. Особлива увага приділяється питанням дихання як основі співу. і надаються вправи, які сприяють виробленню правильного дихання.

У процесі розвитку співацького голосу і педагог, і учень повинні орієнтуватися на внутрішні відчуття, які виникають в організмі співака. Основні з них – це вібраційні відчуття, вони завжди з'являються при правильному звукоутворенні і ніколи при неправильній роботі голосового апарату. М. Адулов наголошує, що голос співака – безцінний дар природи, який треба зберігати і правильно виховувати.

Л. Дмитрієв в роботі «Основы вокальной методики» підкреслював, що важливим є питання всебічного розвитку майбутніх співаків. Він наголошував, що якщо співак буде залишатися теоретично безграмотним, то співочий голос так і не отримає належного розвитку [71, с. 117]. У ХХ столітті розвиваються оригінальні нетрадиційні методики розвитку співочого голосу, наприклад методика вокаліста-фоніатра В. Ємельянова, методика американського викладача вокалу Христини Линклейтер та інші.

Методи навчання співу відрізняються різноманіттям. Більшість з яких відносяться до раціонально-технічних засобів: наприклад, фонетичний метод, який базується на маніпулюванні відтінків голосних, різні артикуляційні методи, які потребують визначеної форми язика. Губ (наприклад, вимога посмішки), положення нижньої щелепи. Дихальні методи тощо. Але при цьому не використовуються в потрібній мірі співочі резерви організму. Емоційна природа співу наголошує на принципово іншому шляху організації співочого процесу – активізацію глибоких емоційних механізмів голосу і пробудження у співака (причому автоматично і підсвідомо) таких механізмів може правильно скоординувати роботу окремих частин голосового апарату – дихання, гортані, резонаторів, тобто забезпечити максимально ефективність роботи співочого апарату. Такі умови можуть забезпечити формування красивого і сильного співочого голосу. Який буде в змозі не просто впливати на барабану перетинку слухача, але й проникати в його серце. В Морозов наголошує про необхідність більш широкого і різностороннього застосування у вокальній педагогіці методів емоційного впливу на розвиток естетичних і технічних якостей голосу співака. Адже емоції – це ключ, завдяки якому відкриваються не тільки естетичні можливості співочого голосу, але й технічні засоби їх досягнення. Він підкреслює, що ідея єдності емоційного і раціонального є в основі розвитку співочого голосу. Співочий голос створює високий співочий інтелект, глибоке інтелектуально-емоційне усвідомлення співаком сутності процесу співу як засобу вираження

внутрішнього світу людини.

Музичною педагогікою вже накопичено в достатній мірі принципи і методи вокальної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва. У XXI столітті створюються умови для вироблення науково-обґрунтованих методів вокального навчання в музично-педагогічних навчальних закладах. Проблемою вокальної методології, яка складається з різноманітних спроб дати можливе наукове пояснення існуючим у ній явищам, на сучасному етапі є встановлення більш чи менш точних, об'єктивних, маючих науковий характер, положень. Ця проблема потребує значної уваги фахівців з медицини, вокальної педагогіки.

Аналіз музикознавчої літератури впевнює в тому, що автори сучасних методик розвитку співочого голосу спираються у своїх дослідженнях на висновки, рекомендації, досвід і знання відомих у всьому світі вокальних педагогів, співаків Д. Верді, Е. Карузо, Джилли, Д. Монако, Руффо, Гоби, А. Варламова, М. Глінки, Ф. Шаляпіна, А. Собінова, В. Нежданової, Н. Обухової, Л. Дмитрієва, та багатьох інших.

Значну теоретичну базу для подальшої практичної діяльності та формування хорової культури надає такий предмет як хорознавство. У процесі роботи студенти знайомляться з історією розвитку хорового мистецтва в країні, дізнаються про елементи співочої техніки, про ансамблі в хорі і засобах їх виконавської виразності. З цього предмету студенти виносять знання про методи формування вокально-хорових навичок в дитячому колективі, про специфіку дитячого хору та основні принципи вокально-хорової роботи з дітьми [150].

Особливості психофізичного та вікового (інтелектуального, емоційного тощо) розвитку дитини обумовлює інші методологічні підходи в хорових заняттях. Вчителю потрібно в цьому випадку урахувати всі фактори, пов'язані зі специфікою очолюваного ним колективу і, перш за все, володіння прийомами і способами впливу на дітей, здатними ініціювати творчі можливості юних хористів. Особливу увагу необхідно

приділяти психічним процесам, що іменуються зазвичай (хоча і з великою часткою умовності) музичним мисленням. Іншими словами, мова тут повинна була б іти про оперування довільними слухообразними уявленнями, з'єднаними в музичній свідомості дитини більш-менш налагодженою системою логічних («композиційних») взаємозв'язків. Будучи зацікавленим в ініціюванні цих уявлень, їх максимальній активізації в співочій діяльності, керівник дитячого хору може розраховувати на вроджені, безумовні рефлекси дитини, інтуїтивну реакцію на музичну виразність (так звана «природна музикальність»), але все ж більшою мірою змушений покладатися на свої власні дії, здійснювані в рамках хорових занять [9].

Особливе значення у зв'язку зі сказаним набуває мова вчителя музики, що є, поряд з диригентським жестом, потужним засобом впливу на хоровий колектив. Будучи виразною і образною, барвистою і художньо-ілюстративною, мова диригента викликає живі і безпосередні відгуки у дітей, породжує в їх свідомості будь-які асоціації, паралелі, що тим самим посилює емоційні реакції на музичний матеріал.

Вербальні форми мовленнєвого спілкування диригента з колективом важливі при роботі з дорослими хористами, але особливо підвищується їх професійна значущість на заняттях з дітьми. Мова керівника хору здатна істотно активізувати музичне сприйняття, зробити його більш адекватним і тонко диференційованим, що врешті-решт, як зазначає Н. Буянова, обов'язково відіб'ється на якості виконання [31].

Студентів – майбутніх вчителів музичного мистецтва – необхідно ознайомити з характерними особливостями, властивими хоровим заняттям, як з дорослими, так і з дітьми, особливостям, які певною мірою відрізняють їх один від одного. До таких особливостей відноситься диригентський жест. Рухи рук людини, жестикуляція, поєднуючись з мімікою і виразом очей, містять в собі, як відомо, великий виразний потенціал. В диригуванні цей потенціал повинен розкриватися по

можливості повно, оскільки саме від нього залежить результат музично-виконавського процесу. Жести диригента, його мануальна техніка служать специфічним засобом передачі (трансляції) звукових образів на відстані – від однієї людини до інших; служать свого роду способом «зараження» хористів певним настроєм, психічним станом, почуттями, переживаннями тощо. Те ж саме можна сказати і про міміку, про висловлення очей диригента, які виступають як транслятори його душевних станів, його виконавських намірів. Тут мається на увазі своєрідна «мова» диригента – мова знаків, символів, асоціацій, що втілюються в пластиці рухів. І саме ця «мова», як і будь-яка інша, не може бути абсолютно однаковою для дітей і дорослих.

Заняття з дитячими хоровими колективами мають ряд специфічних властивостей – організаційно-структурних, змістовних та інших. Оскільки головне в цих заняттях – пробудити активність дітей і підлітків, ініціювати їх емоційні реакції, викликати інтерес до співочої діяльності, захоплюватись нею, – необхідно включати в структуру занять зі студентами елементи гри, органічно поєднуючи їх з процесом навчання хоровому співу. У контексті ігрової діяльності (навіть у найпростіших її різновидах) міцніше засвоюються необхідні знання, вміння і навички. Одночасно повинна зберігатися спрямованість на високу якість виконання музики, на вироблення якостей самоконтролю в діях юних хористів.

Серед факторів, що забезпечують успіх роботи диригента-хоровика з дітьми та підлітками, першочергове значення мають: умілий підбір співочого репертуару, здатного зацікавити і захопити хористів; жива, образна мова педагога, що ілюструє музичний матеріал різного роду порівняннями, метафорами тощо; ясний і чіткий диригентський жест, орієнтований на дитяче сприйняття і адекватно передає зміст музики; динамічна зміна різних видів і форм занять [77].

Н. Буянова розглядає прийоми і способи роботи в диригентсько-хоровому класі крізь особливу, специфічну призму управління дитячим

хоровим колективом. Автором йдеться про можливі шляхи і способи формування у майбутніх керівників дитячого хору інтересу до певного виду діяльності, потреби в ній; про стимулювання відповідних мотиваційних механізмів. Як зауважує автор, поступове включення в програму навчання предметів, присвячених профорієнтації студентів-хоровиків, призводить до позитивних змін у їх професійній свідомості [31].

Підготовка студентів у ЗВО до роботи з дитячим хором спрямована на розвиток і практичне застосування комплексу знань і навичок, отриманих керівником дитячого хору в ході навчання. Основна мета – підготовка фахівця здатного здійснювати художнє керівництво та управління дитячим хоровим колективом у процесі репетиційної та концертно-творчої роботи.

Отже, можна виділити основні завдання за видами діяльності, що ставляться у процесі формування компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва в роботі з дитячим хором:

у художньо-творчій діяльності:

- розвиток здатності диригувати дитячим хором при розучуванні і в публічному виконанні концертної програми;
- готовності до роботи диригента дитячого хору (ансамблю) в навчальному закладі, концертної організації музичному театрі, установах культури і мистецтва;
- розвиток здатності організовувати і проводити репетиційний процес з різними складами дитячого хору, солістами, ансамблями;
- розвиток здатності створювати виконавчу концепцію хорового твору.

у педагогічній роботі:

- прищеплення здатності демонструвати розуміння цілей, завдань педагогічного процесу, основних принципів музичної педагогіки та музичної психології;

- розвиток і практичне застосування вміння планувати заняття, концентрувати увагу учасників дитячого хорового колективу на поставлених завданнях;

- розвиток і застосування на практиці власних педагогічних принципів і методів навчання.

у професійній компетенції:

- розвиток здібностей контролювати якість хорового звучання, ладу, ансамблю;

- вироблення основних управлінських навичок: робота над диханням, дикцією, нюансами в процесі роботи з дитячим хором та ін.

Принципи розвитку компетентності майбутніх вчителів музичного мистецтва в роботі з дитячим хором можуть бути сформульовані наступним чином:

- інтеграція теорії хорознавства, хорової педагогіки і практики;
- розвиток диригентсько-виконавських, музичних, педагогічних, організаторських здібностей;
- спрямованість на самостійну роботу студента, творчої ініціативи, спонукання до самоосвіти, самовдосконалення.

Розвиток професійної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва в роботі з дитячим хором будується на розвитку і закріпленні всього комплексу знань і навичок, отриманих в ході навчання в спеціальному класі – це вивчення методів організації хорових репетицій; підготовка та публічне виконання хорових творів та концертних програм (*a cappella* із супроводом), в яких демонструються чистота інтонування і ладу, необхідний звуковий баланс і ансамблева культура, правильне нюансування і агогіка, чітка дикція, художньо-виразна інтерпретація, зрілість і осмисленість у використанні виконавських засобів.

Велика виховна роль в освоєнні студентами основних прийомів роботи з дитячим хором, придбання ґрунтовних хормейстерських навичок відводиться викладачам. Викладачі диригування та хорового класу повинні

координувати свої зусилля в підготовці диригента-хормейстера, спираючись на методики підготовки фахівця до хорових репетицій в класі диригування та розвитку навичок хормейстерської роботи в хоровому класі. Викладачі дають професійні пояснення і показ основних прийомів роботи з дитячим хором, виконуючи окремі фрагменти творів в якості зразка. Велике значення має аналіз проведеного студентом уроку, перегляд та обговорення відеозапису уроку.

Отже, музично-педагогічна діяльність вчителя музичного мистецтва в дитячому хорі інтегрує в собі весь комплекс педагогічних і спеціальних (музичних) знань, умінь, здібностей. Проте в освітній практиці ЗВО далеко не завжди знаходить відображення важливий принцип організації процесу формування компетентності – єдність педагогічної та спеціальної (музичної) підготовки.

Як свідчать сучасні дослідження (І. Буніна, 2011) існує ряд протиріч між спрямованістю підготовки в спеціальних класах та вимогами, що пред'являються до майбутнього вчителя музики на сучасному етапі (недостатня орієнтація на майбутню професію, вузькоспеціальна спрямованість навчання тощо).

Уся різноманітна діяльність хорового диригента спрямована на роботу над твором. Можна виділити три етапи роботи над хоровим твором. Це – самостійне вивчення, репетиційна робота з колективом та концертне виконання. Всі ці етапи тісно взаємопов'язані. Перший етап є основою роботи диригента, саме на цьому етапі всебічно вивчається твір, осмислюються деталі репетиційної роботи, закладаються основи виконавського задуму.

Серед загальноприйнятих методів самостійної роботи над хоровим твором виділяють наступні: виконання хорового твору на музичному інструменті; вокально-інтонаційне освоєння музичного твору; диригентсько-хорове засвоєння тексту твору; художньо-педагогічний, вокально-хоровий, виконавський аналізи твору.

Про формування навичок аналізу твору як обов'язкової умови підготовки до репетиційної роботи з дитячим колективом, що буде сприяти успішній виконавській інтерпретації, наголошували відомі вітчизняні хорові диригенти П. Чесноков, М. Данілін, Г. Дмитревський, О. Єгоров, К. Пігров, К. Птиця, В. Соколов та ін.

Аналіз хорової партитури сприяє кращому засвоєнню музичного і літературного тексту твору, який диригент повинен знати напам'ять. Свідоме, на основі всебічного аналізу вивчення партитури відрізняється від механічного запам'ятовування. У процесі аналізу партитури також є можливість для виявлення технічних, стилістичних, вокально-хорових особливостей твору, виявлення проблемних музичних фраз відповідно до теситури, діапазону тощо, які можуть виникати у процесі розучування та виконання вокально-хорових дитячих творів.

Від ступеню володіння диригентським апаратом майбутнього фахівця залежить процес сприймання диригентських жестів хоровим колективом та відтворення музичного образу при виконанні. Хоровий диригент досягає максимальної точності виконання, коли його диригентські жести цілеспрямовані, раціональні, відточені, чіткі, економні, природні, пластичні та виразні.

Навички підбирати по слуху мелодії пісень та акомпанемент до них, вміння вільно читати та усвідомлювати музичний текст, транспортувати акомпанемент у потрібні тональності, акомпанувати зору та солістам, вміти перекладати та аранжувати твори для виконання як хору, так і ансамблям та багато інших є необхідною умовою та успішного фахівця в роботі з дитячим хором. Навички читання з листа, підбору по слуху, вільне володіння інструментом, вміння транспортування допомагають швидкому ознайомленню та накопиченню пісенного репертуару.

Без спеціальної підготовки до диригентської діяльності важко уявити собі фахівця, який буде працювати з дитячим хором та не володіє технічними засобами диригування. Техніка диригування, яка не може

існувати та вивчатися сама по собі, є засобом розкриття музичного змісту, засобом впливу на виконавців та визначаються музичним матеріалом, розвивається на індивідуальних заняттях з диригування, у процесі педагогічної, а також удосконалюється на хорових заняттях. На індивідуальних заняттях з диригування, на яких студент оволодіває основами техніки диригування, ознайомлюється з різноманітною музичною літературою, отримує навички вокально-хорового та виконавського аналізу творів, значну роль відіграє концертмейстер, який виконує роль хору або оркестру та сприяє яскравому уявленню студентом музичного образу твору, а це в свою чергу допомагає подоланню технічних труднощів.

Ще на початковому етапі в класі диригування розпочинається клопітка робота за інструментом, у процесі якої формується навичка детального аналізу і розуміння нотного тексту вокально-хорового твору та свідомого музично-слухового уявлення про музичний образ. Запорукою аналізу нотного матеріалу та розумінні нотного тексту, безумовно, є гарне володіння фортепіано студентом та використання на початковому етапі навчання студента творів з яскравими, доступними для музично-слухового уявлення та виразними темами.

Специфікою професії вчителя музичного мистецтва є те, що фахівець повинен не тільки сам володіти вокально-хоровими, музично-педагогічними знаннями і навичками, але в значній мірі володіти акторською майстерністю, виразною мовою, вміти емоційно і інтонаційно чисто і виразно виконувати твори та володіти музичним інструментом, без вільного володіння яким практично є неможливою музично-естетична робота з школярами.

Хоровий клас – це дисципліна, яка займає одне з найважливіших місць у системі спеціальних дисциплін, які формують компетентність вчителя музичного мистецтва у роботі з дитячим шкільним хором. На заняттях з хорового класу підвищується загальний музичний рівень

студентів, розвиваються спеціальні слухові навички, відбувається процес ознайомлення з хоровою літературою різних стилів і жанрів, хоровою творчістю українських та зарубіжних композиторів, кращими зразками хорової музики різних напрямків. Студенти у процесі роботи над хоровими творами опановують методику роботи над хоровими творами, розвивають навички планування й проведення репетицій, удосконалюють прийоми керування хоровим колективом.

Педагогічна спрямованість діяльності майбутніх вчителів музичного мистецтва на індивідуальних дисциплінах вимагає таких підходів до формування компетентності в роботі з дитячим хором, на основі яких буде формуватися науково-теоретична база знань з вокально-хорової роботи школярів різного віку, усвідомлення складності проблеми охорони дитячих співочих голосів, системи умінь і навичок, яка буде сприяти формуванню художніх смаків та творчого відношення до навколишньої дійсності.

Підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором створює прогностичні передумови для інтеграції фахівця у професійно-педагогічне середовище та отриманні можливості здійснювати інноваційну педагогічну діяльність в дитячому колективі.

Сучасна музична педагогіка тісно пов'язана з іншими науками – філософією, педагогікою, психологією, мистецтвознавством тощо, а сучасні принципи і методи музично-естетичного виховання базуються на взаємодії мистецтва і життя, на принципах, які обумовлені специфікою музичного мистецтва та особливостями його сприйняття.

В основі системи принципів підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором лежать положення і вимоги до організації і проведенню навчально-виховного процесу, які і визначають напрямок, стратегію і зміст практичних дій викладачів і студентів [79]. Ці положення і вимоги мають характер методичних вказівок, норм і правил.

Під принципами вокально-хорової підготовки слід розуміти конкретні правила відносно шляхів накопичення вокально-хорових навичок на індивідуальних заняттях, які повинні відбуватися у формі дружнього спілкування між викладачем і студентом. Саме таке спілкування буде сприяти накопиченню студентом навичок художньо-педагогічного аналізу, розкриттю художніх образів вокально-хорових творів засобами музичної виразності вокально-хорових творів, накопиченню знань про особливості вокально-хорової роботи з дитячим хором. Принципи такої творчої роботи забезпечують зв'язок між теорією і практикою підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до вокально-хорової роботи з дитячим хором.

Важливе значення у процесі підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до практичної роботи з дитячим хором виконують принципи професійної підготовки, систему яких становлять положення й вимоги до організації навчального процесу, вони визначають напрям стратегію і зміст практичних дій викладача та студентів [262].

Під принципами підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до практичної роботи з дитячим хором, які будуть забезпечувати зв'язок між теорією і практикою навчання ми розуміємо конкретні правила і вимоги, які поставлені перед викладачами стосовно організації як індивідуальних так і групових занять щодо шляху набуття студентами вокально-хорових навичок, розуміння та відображення в співі художніх образів дитячих вокально-хорових творів, накопичення репертуару з різноманітними та різнохарактерними образами, розвинутими аналітичними навичками, що є важливим у процесі аналізу як вокально-хорового так і виконавського, та основних вимог до організації роботи дитячих хорів.

Формуючи систему принципів підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до вокально-хорової роботи з дитячим хором, ми спирались на загальноприйняті класифікації дидактичних принципів

навчання Ю. Бабанського, І. Зязюна, В. Ягупова (1 блок), а саме:

- принципи відносно усіх компонентів дидактичного процесу;
- принципи відносно методики викладання і взаємодії суб'єктів в навчальній діяльності;
- принципи відносно навчально-пізнавальної діяльності суб'єктів [13].

– Аналіз науково-методичної літератури дозволяє стверджувати, що ефективність процесу професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором визначається сукупністю науково обґрунтованих і взаємопов'язаних принципів, які зумовлюють її мету, зміст, форми та методи. З урахуванням загальнопедагогічних характеристик сучасного педагога та специфіки професійної діяльності вчителя музичного мистецтва в дисертації схарактеризовано систему принципів підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором, яка складається з двох блоків. У перший блок увійшли загальнодидактичні принципи навчання (науковості, системності й послідовності, активності в музичній діяльності, практичної спрямованості та оптимізації навчання), у другий – спеціальні принципи підготовки майбутніх фахівців до роботи з дитячим хором (розвиток професійних аналітичних здібностей, навичок аналізу вокально-хорових творів, виконавських навичок і навичок репетиційної роботи, індивідуальний підхід до творчого зростання майбутнього фахівця, потреба в самовираженні).

У процесі підготовки до практичної роботи з дитячим хором використовуються у навчанні як загально дидактичні принципи педагогіки, так і спеціально вироблені музичною педагогікою принципи і методи.

Загальнодидактичні принципи науковості, системності, послідовності, активності у музичній діяльності, практичної спрямованості та принцип оптимізації навчання є важливими та необхідними у підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва, вони спрямовані на вирішення завдань сучасної музично-педагогічної освіти.

До принципів, які відносяться до всіх компонентів дидактичного процесу, його спрямованості на вирішення взаємопов'язаних завдань освіти, належать наступні: принцип науковості, принцип системності і послідовності, принцип практичної спрямованості та принцип оптимізації навчання.

Принцип науковості висуває значні вимоги до проведення індивідуальних занять з вокалу, диригування та інших дисциплін навчального плану. Реалізація цього принципу має в своїй основі використання наукових положень з педагогіки, психології, музичної педагогіки, психофізіології та педагогіці мистецтва.

Принцип системності і послідовності відноситься як до змістовного так і процесуального компонентів вокально-хорової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором, визначає їх логіку і послідовність. Він є базовим в системі вокально-хорової підготовки, адже за умов системного і послідовного підходів до навчального процесу можна досягти значних результатів практично у кожного студента. Принцип науковості є одним з найважливіших принципів у навчанні. Він вимагає використання на заняттях сучасних наукових положень з різних наук, що стосуються майбутньої музично-педагогічної роботи вчителів музичного мистецтва – педагогіки, психології, музичної педагогіки і музикознавства тощо. Цей принцип вимагає від групових і індивідуальних занять з майбутніми керівниками дитячих шкільних хорів використання сучасних наукових положень з різних наук – психології, музичної педагогіки, хорознавства, основ вокально-хорової методики, мистецтвознавства тощо.

Принцип практичної спрямованості полягає в розумінні зв'язків між теорією вокально-хорової підготовки і практичною вокально-хоровою роботою з дитячим хором.

Базовим у навчанні майбутніх керівників дитячих хорів є принцип оптимізації навчання, який, як стверджував Ю. Бабанський «полягає в

навмисному виборі змісту, методів, форм і прийомів навчального процесу, які б забезпечили найкращий результат у навчанні» [13].

Принцип виховного навчання (педагог завжди повинен пам'ятати, що кожний твір з вибраного репертуару – це засіб виховання естетичної культури);

Принцип доступності у навчанні повинен бути також у методиці кожного викладача. Адже доступність матеріалу (в репертуарі студента повинні бути твори, які доступні у психологічному розумінні художніх образів творів); це впливає на свідоме засвоювання студентами знань і навичок, необхідних у майбутній вокально-хоровій роботі. Також вміти використовувати свої потенційні творчі можливості у майбутній художній музично-педагогічній роботі.

Спеціальні принципи — принципи професійної спрямованості підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором:

- розвиток професійних аналітичних здібностей, навичок аналізу вокально-хорових творів;
- розвиток виконавських навичок і навичок репетиційної роботи;
- індивідуальний підхід до творчого зростання майбутнього фахівця;
- потреба в самовираженні.

У теорії сучасного музичного виховання важливими положеннями виступають інтегративний підхід у вихованні і навчанні, принцип тісної взаємодії музики з літературою, поезією, історією та живописом.

Серед важливих принципів сучасної музичної педагогіки Л. Школяр виділяє наступні: цілісність, образність, асоціативність, інтонаційність, художність [316].

Логіку і послідовність підготовки до практичної роботи визначають багато в чому принципи системності і послідовності. Системний і

послідовний підходи до навчального процесу надають можливість студентам освоювати методику вокально-хорової роботи з дитячим хором, особливості розвитку та охорони дитячих голосів. Поступове ознайомлення з вокально-хоровим репертуаром готує майбутніх фахівців до практичної роботи з різнохарактерним та різноманітним репертуаром з дітьми різного шкільного віку.

Аналіз сучасної методичної літератури впевнює в необхідності оволодіння майбутніми фахівцями глибоких знань вокально-хорової роботи з школярами, адже такі знання допоможуть усвідомлювати шляхи розвитку слухових навичок, які мають велике значення в музичному розвитку дітей. Вокально-хорова робота потребує від вчителя вміння слідкувати за чистим інтонуванням, хоровим строем, ансамблем, дикцією, тембром, диханням, керувати динамікою в хорі, агогікою, фразуванням.

Вивчення проблеми підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором, ролі спеціальних дисциплін, які впливають на розвиток аналітичних, організаторських здібностей, навичок репетиційної роботи з дитячим колективом, спрямовують майбутніх фахівців до особистісного розвитку, здатності до індивідуального творчого шляху, самовираження, сьогодні потребує особливої уваги з боку вчених та сучасних досліджень, спрямованих на удосконалення процесу розвитку компетентності майбутніх вчителів музичного мистецтва в роботі з дитячими хорами в сучасних умовах.

Таким чином, аналіз наукових положень відомих вчених щодо компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва в роботі з дитячим хором впевнює в тому, що майбутній фахівець повинен добре знати закономірності та особливості хорової діяльності в сучасній школі, вокально-хоровий репертуар для школярів різного шкільного віку. У майбутнього фахівця повинні бути сформовані навички інтонування внутрішнім слухом хорової партитури твору, вміння здійснювати виконавський та вокально-хоровий аналіз творів, вміння використовувати

основні художньо-технічні засоби в роботі над дитячими вокально-хоровими творами та вміння управляти хоровим звучанням дитячого хору.

Висновки до 1 розділу

В першому розділі досліджено проблеми реформування системи освіти України, що ґрунтується на принципі випереджаючого розвитку та висувають нові вимоги до сучасних фахівців освітньої галузі, які мають бути конкурентоспроможними і спрямованими на постійне удосконалення свого професіоналізму; з високим рівнем загально культурного розвитку, мобільними та готовими до освітніх нововведень. Досягнення цієї мети неможливе без трансформації форм і методів навчання.

Доведено, що на початку ХХІ-го століття, в час, коли в процесі розвитку художньої культури України втілюються принципи демократії, гуманістичні пріоритети, формування високоосвіченої, духовно-багатої особистості з високим рівнем музично-естетичної культури набуває особливої актуальності. Сучасній українській школі потрібен учитель музичного мистецтва, який буде спроможний до саморозвитку і самовизначення в різноманітних творчих музично-педагогічних ситуаціях, відкритий до прийняття професійного досвіду інших, спроможний до рефлексії, психологічно готовий до виконання професійної діяльності, мав би індивідуальний стиль професійної діяльності.

Зроблено акцент на тому, що протягом довгих століть філософи, педагоги, психологи, культурологи, музикознавці вбачали у музичному мистецтві ефективний засіб формування духовної культури особистості.

Розкрито, що хоровий спів в Україні протягом багатьох віків поставав найбільш доступним видом музичної творчості, був провідником високого складу почуттів та думок, і ставав засобом формування морально-естетичної культури молодого покоління українців. На розвиток хорової творчості в Україні значний вплив мала українська народна пісня з її художніми образами, сповненими вершинами духовності і виховної мудрості, яскравим змістом та чарівною мелодійністю. Провідна роль хорового мистецтва у формуванні естетичної культури зумовлена

національно-культурними традиціями українського народу та наявністю в ньому різноманітних засобів, демократичністю, багатофункціональністю, глибоким емоційним впливом на особистість. Активізація дитячої хорової діяльності в Україні детермінована природною потребою збереження і подальшого розвитку традицій вітчизняної хорової культури.

Аналіз робіт відомих педагогів засвідчує, що успіх майбутньої роботи вчителя музичного мистецтва значною мірою залежить від того фундаменту, який буде закладений у навчальному закладі. Загальні музично-теоретичні знання, спеціальні знання з хорознавства, навички диригування, вокальна підготовка, досвід вокально-хорової роботи, аналітичні здібності й навички будуть впливати на результати художньо-педагогічної, вокально-хорової та виконавської діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Наголошено що теоретико-методологічні засади підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором представлено у роботах А.Авдієвського, Н. Буянової, І. Зеленецької, А. Єгорова, В. Краснощокова, С. Казачкова, П. Левандо, Н. Малько, К. Пігрова, К. Ольхова, О. Раввінов, О.Ростовського, Л. Сбітнєвої, Т. Смирнової, Л. Хлебнікової, П. Чеснокова, О. Чурикової-Кушнір, Ю. Юцевича та інших.

Здійснено історико-педагогічний аналіз дитячого хорового виконавства в Україні. Розкрито структуру, зміст та систему принципів професійної підготовки майбутнього вчителя мистецтва до роботи з дитячим хором.

Вивчення проблеми підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором, ролі спеціальних дисциплін, які впливають на розвиток аналітичних, організаторських здібностей, навичок репетиційної роботи з дитячим колективом, сьогодні потребує уваги з боку вчених та сучасних досліджень, спрямованих на удосконалення процесу професійної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва в

сучасних умовах.

На жаль, останнім часом популярність хорового співу знизилась, дитячі хорові колективи стають рідкістю, отже, відродження традицій дитячого хорового виконавства в загальноосвітній школі постає важливою та актуальною проблемою. На сучасному етапі розвитку української музичної культури відродження традицій хорової культури та науково-теоретичне осмислення проблеми, розвиток дитячого хорового виконавства є однією з важливих завдань музичної педагогіки.

У зв'язку з цим зростає відповідальність навчальних закладів, метою яких є підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва. Специфіка роботи з дитячим хором потребує від майбутнього вчителя музики глибоких знань і навичок вокально-хорової роботи, адже він повинен бути і виконавцем, і педагогом-вихователем, організатором тощо. Навчальний процес повинен бути спрямованим на творчий розвиток особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Структура, сутність і зміст підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором повинна передбачати процес формування вокально-хорових навичок майбутніх фахівців, на основі яких буде складатися: система умінь і навичок вокально-хорової роботи з дитячим хором; формуватися знання і вміння музично-педагогічної роботи з дітьми різного шкільного віку; розумітися та усвідомлюватися процес основних закономірностей розвитку співочого голосу; здійснюватися процес формування навичок художньо-педагогічного аналізу вокально-хорових творів для дитячого хору; розширюватися знання різноманітного різнохарактерного репертуару для молодшого, підліткового та хору школярів старшого віку; формуватися комплекс вокально-хорових навичок в тісній взаємодії з навичками музично-педагогічної майстерності.

Аналіз науково-методичної літератури впевнює в тому, що ефективність підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до практичної роботи з хором буде підвищуватися за умови: урахування

особливостей творчого розвитку студентів,; широкого використання різноманітних організаційних форм і методів ознайомлення майбутніх вчителів з характером та змістом практичної роботи з дитячим хором у процесі фахового навчання; раціонального поєднання теоретичної та практичної підготовки майбутнього вчителя до роботи з дитячим хором.

РОЗДІЛ 2.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В РОБОТІ З ДИТЯЧИМ ХОРОМ

2.1. Діагностика рівня підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором (констатувальний етап).

Професійна музично-педагогічна робота вчителя музики з дитячим хором є складним, багатофакторним і багатоаспектним педагогічним явищем, який досліджується науковцями з різних позицій, на різній методологічній основі з урахуванням теоретико-методологічних засад. Так, виокремлено напрямки дослідження означеного феномену: на основі досягнень диференційної психофізіології і психології з вивчення типологічних властивостей нервової системи.

Аналіз підходів до досліджень питань вокально-хорової роботи з дитячим хором впевнює, що для нашого дослідження буде доцільним вважати, що компетентність майбутнього керівника дитячого хору буде визначати характер дій у різноманітних ситуаціях та зумовлюватиме вибір шляхів і методів вирішення ситуацій в творчій діяльності в залежності від конкретних обставин.

Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі навчально-наукового інституту культури і мистецтв Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Сумського державного педагогічного університету ім. А. Макаренка та Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. На різних етапах експериментального дослідження взяли участь 102 студенти (52 в експериментальній і 50 у контрольній групах) та 28 викладачів ЗВО.

Експериментальна робота проводилася у три етапи; діагностувальний (констатувальний експеримент), формувальний експеримент та узагальнюючий етап порівняльного аналізу результатів динаміки підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором в експериментальній та контрольній групах.

Метою першого етапу констатувального експерименту було: визначення рівнів ставлення майбутніх фахівців до музично-педагогічної діяльності, силу мотивації до вокально-хорової діяльності у дитячому хорі; характер ціннісних переконань і міру професійної спрямованості; наявність творчих мотивів у виконанні музичної діяльності. У процесі вирішення таких завдань нами використовувалися наступні методи: анкетування, тести, бесіди, інтерв'ювання, аналіз і порівняння. У ході констатувального експерименту ми обирали методики залежно від ситуацій проведення експериментальної роботи та від індивідуальних особливостей. Підібраний комплекс методів і методик дозволяє адекватно описати кількісні та якісні прояви сутнісні інтегративні якості в учасників експерименту.

У процесі констатувального етапу експерименту визначаємо рівень підготовки майбутніх фахівців до роботи з дитячим хором та будемо використовувати отримані дані для подальшого дослідження [147].

На етапі констатувального діагностування було визначено рівень підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором за показниками: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, емоційно-емпатійний, творчо-діяльнісний, рефлексивно-оціночний.

Протягом всієї експериментальної роботи автор дослідження брала активну участь у проведенні діагностування, апробації та практичній реалізації результатів, розробленні змісту, методів і форм педагогічного вокально-хорового навчання у процесі підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором. Авторка дослідження поєднувала навчально-методичну, викладацьку діяльність, приймала активну участь у розробленні робочих програм для навчального процесу

підготовки майбутніх фахівців у ЗВО та керувала студентським хором.

Діагностування підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором проводилося у три етапи (пілотажний зріз).

1. Підготовка пакета методичних прийомів (або методик) для діагностування рівня підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором.

2. Проведення діагностичних процедур у ЗВО, в якому готують майбутніх фахівців за напрямом «Середня освіта. Музичне мистецтво».

3. Статистична обробка отриманих даних для виявлення реального стану підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором.

Завдання першого етапу: відбір методик для діагностики показників мотиваційно-ціннісного та емоційно-емпатійного компонентів; підготовка методів діагностування когнітивного, творчо-діяльнісного та рефлексивно-оціночного компонентів майбутнього вчителя музичного мистецтва; розробка системи діагностування рівня розвитку усіх компонентів вокально-хорової роботи з дитячим хором і формування механізмів переведення балів у шкалу рівній (низький, середній, високий).

У процесі реалізації завдань дослідно-експериментальної роботи було забезпечено рівні початкові умови і стан КГ та ЕГ (вік, кількісний склад та приблизно однаковий рівень успішності).

Діагностичний апарат включає в себе критерії для визначення рівня підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором, які визначені відносно до компонентів (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, творчо-діяльнісний, емоційно-емпатійний та рефлексивно-оцінний).

У педагогіці під критеріями розуміють ознаки, за якими можна оцінити й порівняти педагогічні явища. Вони повинні бути об'єктивними (настільки, наскільки це можливо в педагогіці), дозволяти оцінювати

досліджувану ознаку однозначно, бути адекватними і оцінювати саме те, що дослідник хоче оцінити. Сукупність критеріїв повинна охоплювати всі суттєві характеристики досліджуваного явища, процесу. Кожен критерій являє собою сукупність показників, які і якісно, і кількісно його характеризують. Взаємозв'язок понять показника і критерію можна визначити як співвідношення окремого до загального. При цьому критерій більш стабільний, а показник динамічний.

Слід зазначити, що у представлених наукових розвідках дослідники акцентують увагу на мотиваційному та рефлексивному критеріях, необхідності формування системи знань щодо сутності професійної діяльності майбутнього керівника дитячого хору, опори на відповідні педагогічні здібності.

Грунтуючись на визначенні теоретичних основ проблеми підготовки до роботи з дитячим хором, сутності та структури педагогічної діяльності майбутніх керівників дитячого хору, нами було виокремлено наступні критерії: *мотиваційно-ціннісний, когнітивний, творчо-діяльнісний, рефлексивно-оціночний, емоційно-емпатійний*.

У таблиці 2.1 представлено критерії, показники розвитку професійної компетенції у галузі вокально-хорової роботи з школярами та відповідні методики для вирішення поставлених завдань дослідно-експериментальної роботи.

Таблиця 2.1

Критерії та показники підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором та діагностичний інструментарій

Критерій	Показник	Методики
Мотиваційно-ціннісний	Усвідомлення необхідності розвитку професійної компетентності до творчої музично-педагогічної роботи у дитячому хорі	Опитувальник „Мотивація успіху та побоювання невдач” (А. Реан) (Додаток С.1). Тест Ю. Орлова „Потреба у досягненні” (Додаток С.2).
	Сформованість системи музично-педагогічних цінностей і пріоритетів	Методика В. Смекала і М. Кучер «Вивчення спрямованості особистості», опитувальник

<i>Продовження табл. 2.1</i>		
	Прагнення до творчого самовираження у професії вчителя музичного мистецтва	М. Рокича «Ціннісні орієнтації»; тест-опитувальник для визначення професійної спрямованості студентів Т. Дубовицької (Додаток С.6)
Когнітивний	Рівень професійно-педагогічних знань	Анкета для виявлення ставлення студентів до необхідності розвитку компетентності до майбутньої роботи з хором (Додаток В.1)
	Знання про схильність до визначеного стилю педагогічної діяльності	Анкета для виявлення уявлення викладачів ЗВО про компетентність учителя музичного мистецтва у роботі з дитячим хором (Додаток В.2)
	Свідомий розвиток творчого мислення для вироблення власного стилю діяльності	
Творчодіяльнісний	Комунікабельність, чіткість, виразність мовлення	Методика визначення структури професійної спрямованості педагога (В. Семиченко) (Додаток С.5) діагностика С. Пазухіної
	Здатність налагоджувати контакт з усіма учасниками навчально-виховного процесу у дитячому хорі, емоційна культура	
	Володіння техніками, способами та засобами педагогічної діяльності	
Рефлексивно-оціночний	Сформованість рефлексивних умінь	Опитувальник «Визначення рівня сформованості педагогічної рефлексії» (за О. Калашніковою) (Додаток С.3) Тест «Чи піддаєтеся ви чужій думці?» (Конформність поведінки) (Додаток С.7)
	Уміння адекватно оцінювати власний досвід музично-педагогічної діяльності у вокально-хоровій роботі зі школярами, формування власного індивідуального стилю професійної музично-педагогічної діяльності у роботі з дитячим хором	
Емоційно-емпатійний	Обізнаність з можливістю коригування своїх емоційних станів, виразність мови, наявність співпереживання та розуміння психологічних станів дітей, вміння створювати емоційні ситуації на заняттях	Анкетування, спостереження, опитувальник (Додаток С.8)

Критерії, які виокремлено у процесі теоретичного обґрунтування, корелюють зі структурними компонентами підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором і дозволяють, на нашу думку, визначити рівень підготовки для подальшої корекції

навчально-виховного процесу в роботі з дитячим хором з метою підвищення його ефективності.

Критерії і показники складаються в групи:

I. Критерій – мотиваційно-ціннісний.

Показники: мотивація художньо-творчих досягнень, професійні цінності; професійна спрямованість; професійні мотиви.

II. Критерій – когнітивний.

Показники: інтелектуальні здібності, творчий потенціал, знання і навички здійснення художньо-педагогічного аналізу вокально-хорових творів для дитячого хору, знання з історії музичної, вокально-хорової культури, вокального мистецтва, хорознавства, методик розвитку дитячого голосу та ін.

Критерій – творчо-діяльнісний.

Показники: володіння техніками, способами та засобами педагогічної діяльності, навички та вміння в організації роботи дитячого хорового колективу

III. Критерій – емоційно-емпатійний.

Показники: емпатія. Емоційність у виконанні, роботі над творами, експресія, гнучкість емоційних реакцій.

IV. Критерій – рефлексійно-оціночний.

Показники: практична вокально-хорова діяльність, вокально-хорові навички; творчість у діяльності, професійні виконавські якості.

Визначення рівня музично-педагогічної й вокально-хорової підготовки на різних етапах навчання здійснюється завдяки використанню спеціальної системи діагностичних методик.

На підставі виокремлення компонентів професійної діяльності майбутніх учителів, визначення відповідних критеріїв та показників було виділено рівні сформованості досліджуваного педагогічного явища.

Визначено наступні рівні, відповідно до завдань дослідження: *високий (продуктивний), середній (конструктивний), та низький (репродуктивний).*

Студенти з високим рівнем підготовки до роботи з дитячим хором характеризуються:

- високим рівнем мотивації до дитячої хорової діяльності, впевненістю в значенні хорового мистецтва в розвитку дитячої особистості, ролі музичного мистецтва в розвитку культури суспільства, стійким усвідомленням особистісних професійних мотивів, професійної цінності і спрямованості;

- високим рівнем розвитку інтелектуальних здібностей і використанням глибоких музично-педагогічних знань в хоровій діяльності;

- добре розвинутим співочим голосом, інструментальною підготовкою, технічно підготованим до диригування різноманітними по складності і різнохарактерними вокально-хоровими творами дитячого хору;

- добре розвинутим образно-художнім мисленням, уявою, вокально-сценічним творчим потенціалом тощо;

- розвинутим виконавським темпераментом, розвинутою емпатією, емоційною культурою, експресивністю і тактовністю у вокально-хоровій роботі з дітьми в дитячому хорі;

- розвинутими вокально-хоровими навичками на професійному рівні;

- ґрунтовними знаннями и навичками вокально-хорової роботи в дитячому хорі, розумінням особливостей розвитку дитячого співочого голосу, ґрунтовними знаннями психологічних засад вокально-хорової роботи з школярами різного віку;

- добре розвинутими навичками художньо-педагогічного, вокально-хорового та виконавського аналізів творів вокально-хорового репертуару дитячого хору; навичками інтерпретації творів різноманітних стилів і жанрів; уміннями точно передавати драматургію твору вокально-хоровими

засобами і т.д.

Середній рівень підготовки до вокально-хорової роботи з дитячим хором характеризується такими показниками:

– є мотивація особистісних досягнень у вокально-хоровій роботі, усвідомлення професійних цінностей, але студенти не впевнені в успішності своєї майбутньої роботи у дитячому хорі;

– студенти не в повній мірі володіють знаннями в галузі дитячого вокально-хорового виконавства та хорового мистецтва взагалі. Інтелектуальні здібності, творчий потенціал, здібності до ґрунтовного художньо-педагогічного, вокально-хорового та виконавського аналізу розвинуті фрагментарно;

– під час вокально-хорової роботи не в повній мірі використовуються емоційність і експресивність, емпатія розвинута на середньому рівні;

– вокально-хорові навички під час роботи не розкриваються в повній мірі; студента мають недоліки у особистому виконанні творів, під час вокально-хорової роботи недостатньо розкривається художній образ вокально-хорових творів.

Для низького рівня підготовки до роботи з дитячим хором характерні наявність початкового рівня показників підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором:

– студент недостатньо бачить перспективу своєї майбутньої роботи з дитячим хором, а професійні цінності пов'язує тільки з матеріальним забезпеченням;

– у студентів обмежений тезаурус з вокально-хорового мистецтва, історії і практики дитячого вокально-хорового виконавства;

– інтелектуальні, аналітичні здібності не дозволяють здійснювати ґрунтовний художньо-педагогічний, вокально-хоровий і виконавський аналіз, спостерігається недостатні навички інтерпретації дитячих хорових творів, обмежено можливості передачі у виконанні художнього образу

творів;

– студент недостатньо знає особливості роботи з дітьми різного шкільного віку, репертуар дитячих хорів, психологічні основи вокально-хорової роботи з школярами;

– вокально-хорові навички розвинуті недостатньо. Спостерігається відсутність емоційності під час занять, невпевненість у діях.

Слід підкреслити, що в педагогіці не існує матеріальних одиниць, за допомогою яких можна вимірювати визначені здібності, якість знань та ін. Тому частіше використовується положення загальної теорії вимірювань, згідно з яким за вимірюванням розуміється операція приписування чисел об'єктам вимірювання у відповідності до певних правил (за С.Стівенсоном). Суб'єктивні властивості описують через результати діяльності, визначаючи форми зовнішнього вияву – критерії: мотиваційно-ціннісний (важливими показниками цього критерію у майбутніх вчителів музичного мистецтва є зацікавленість, інтерес до музично-педагогічної творчої діяльності та розуміння значущості музично-творчої діяльності в розвитку дитячої особистості, наявність мотивів і ціннісних переконань у професійній спрямованості; когнітивний, показниками якого виступають високий рівень знань з теорії та практики музично-творчої діяльності, знань сучасних технологій в галузі музично-педагогічної діяльності; розвинута емоційно-емпатійна сфера, показниками якої виступають здатність до професійної саморегуляції, емпатія і здатність до емоційних співпереживань; здатність до педагогічної рефлексії; наявність інноваційного мислення.

У процесі дослідження ми використовували 100-бальну шкалу оцінювання за наступним алгоритмом. Коли складова компоненту підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва досліджуваних отримувала оцінку, яка була співвіднесена із пропонованими рівнями вираженості критерію. Оцінки фіксувалися у відповідних картках. Згодом сума даних оцінок та оцінок за тести, анкети, творчі завдання тощо, що

виконувалися майбутніми фахівцями дозволяла виводити середні оцінки, які давали змогу інтерпретувати результати експериментально-дослідної роботи.

Зміни у рівнях сформованості окремих компонентів ціннісного ставлення майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором виявлялися за допомогою діагностичного інструментарію: опитувальник М. Рокича «Ціннісні орієнтації»; тест-опитувальник для визначення професійної спрямованості студентів Т. Дубовицької та методики незавершених речень є вивчення педагогічної свідомості С. Пазухіна.

Використання методики М.Рокича «Ціннісні орієнтації» дозволило встановити, що студенти і контрольної і експериментальної групи не відрізняються, наприклад у таких ситуаціях, як життєві цінності і орієнтири, але студентами у домінуючі цінності не були включені ті, які вказували б на подальший розвиток та реалізацію в якості керівника дитячого творчого колективу; впевненість в творчій діяльності. Частина студентів не розглядає можливості та значущість самоконтролю, наполегливості, відповідальності, якості ґрунтовних знань і вмінь у діяльності.

За тестом-опитувальником щодо професійної спрямованості Т. Дубовицької виявлена наступна картина: студенти давали як позитивні, так і негативні відповіді. Високі показники свідчили про прагнення студентів до оволодіння професією, про значний інтерес до дитячої вокально-хорової діяльності. Високі і середні показники в експериментальній групі 45 %, і 50%. Такі студенти прагнуть оволодіти професією і вдосконалюватись у ній. В контрольній групі також 35 і 55%. 10 % – низькі результати

Низькі показники свідчать про те, що студенти не виявляють особливого інтересу до обраної професії і навчалися в навчальному закладі з різних причин і за якихось обставин можуть її змінити. Але хоча

більшість студентів і виявляє значний інтерес до майбутньої вокально-хорової роботи у дитячому хор все ж спостерігається і відсутність прагнення подальшої професійної реалізації в роботі з шкільними дитячими хорами.

За допомогою діагностики С. Пазухіна щодо вивчення педагогічної свідомості було встановлено, що відповіді студентів і контрольної і експериментальної груп не мають істотних відмінностей. Більшість студентів зазначили, що з інтересом до обраної професії вступали у навчальний заклад, в якості найбільшого інтересу зазначали можливість і отримувати знання з музичного мистецтва, буди успішними у навчанні і можливості займатися музичним мистецтвом професійно. 18 % опитуємих вказали, що слідували порадам батьків. Метою у навчанні значна частина студентів вказали на можливість самореалізації у музично-педагогічній діяльності. 9 % не змогли визначити професійні мотиви і мету навчання.

Нами у процесі констатувального експерименту виявлено наступні тенденції – наявність у більшості студентів початкового інтересу до вокально-хорової діяльності у дитячому хорі, але не прослідковується визначення довгострокових мотивів і цілей навчання та перспективи на подальшу хорову дитячу діяльність, не виявлено прагнення подальшої реалізації у роботі з дитячими хорами.

Дослідження рівнів усвідомлення студентами значущості дитячої хорової діяльності як важливого чинника розвитку дитячої особистості виявило наступні тенденції: значна частина студентів контрольної і експериментальної груп усвідомлює важливу виховну роль дитячої хорової діяльності та соціальну цінність професії вчителя музичного мистецтва та керівника хорового колективу. Значна частина майбутніх фахівців контрольної і експериментальної груп зазначили важливість організації дитячих шкільних хорів та навчально-виховного процесу в них. 18 % не дали відповідей, а 17 % підкреслили важливість розвитку творчого потенціалу для подальшої реалізації у професії.

Майбутні фахівці вбачають перспективи у зв'язку з майбутнім підвищенням заробітної плати та з вирішенням культурно-соціальних проблем та затребуваності майбутніх фахівців музичного мистецтва на ринку праці. Таким чином дослідження впевнює в тому, що для майбутніх фахівців перспективи отримання професії пов'язано як з реалізацією особистісних цінностей, так і з перспективою матеріального положення.

Питання про уявлення успішного керівника дитячого хору дозволяють констатувати що значна кількість студентів впевнена в тому, що головним у музично-педагогічній діяльності у дитячому хорі є вміння створювати таку творчу атмосфери, коли діти будуть з інтересом відвідувати хорові заняття та розвивати свої музичні і творчі здібності – 65 %. Майбутні фахівці надавали значення вмінню вчителя спілкуватися з дітьми, бути дружелюбними і комунікабельними, здатними проводити заняття на високому емоційному півні, володіти почуттям гумору та творчо взаємодіяти з учнями, вміти не вказувати на помилки, а виправляти їх. 10 % не відповідали на запитання.

Спроба виявити показники уявлення майбутніх учителів музичного мистецтва про ідеального керівника хору дала наступні результати : 60 % студентів вказала на мотивацію та ціннісні орієнтації майбутніх фахівців щодо вокально-хорової діяльності у дитячому хорі; культура, дружелюбність і комунікабельність; творчі можливості керівника хору та його знання і навички у вокально-хоровій діяльності, наполегливість і впевненість у собі; наявність співочого голосу та вміння доступно, емоційно і виразно доносити свої думки до дітей; повага до школярів та впевненість у їх вокально-хорових можливостях. Менша кількість студентів вважала найбільш важливими якостями вміння організаційні у вокально-хоровій дитячій діяльності, вміння організовувати творчі проекти, участь хору у святах і фестивалях різного рівня. Студенти вважають 45 % важливими недоліками у роботі керівника хору запізнення на роботу, неухважне ставлення до дітей, образи, недбале ставлення до хорових занять.

Хоча відповіді свідчать проте, що у студентів більш сформовані змістовні уявлення щодо особистісних характеристик, але ще не сформовані диференційовано уявлення щодо професійних вимог.

На питання, пов'язані з відношенням до школярів, які у майбутньому будуть займатися у дитячому хорі, студенти відповідали наступним чином: більшість студентів відзначали важливість і готовність керівника хору надавати допомогу дітям у накопиченні знань і навичок хорової діяльності, важливість формування в дітей вихованості, відповідальності, доброзичливості. Частина студентів підкреслювала важливість розвитку в дітей дисциплінованості, розвиток співочого голосу, музичних і творчих здібностей.

За показником уявлень про можливі труднощі в майбутній вокально-хоровій діяльності з дитячим хором майбутні фахівці вважають: значна частина 54 % вважають, що можливі труднощі при організації дитячого хору та непорозуміння з керівництвом навчального закладу; 13 % тривожаться за успішність знайдення творчого спілкування з дітьми; 15 % вважають, що важливим у вокально-хоровій діяльності є знаходження спільної мови і розуміння з боку батьків, які не завжди розуміють важливість музичної діяльності в хоровому колективі та мають недостатній розвиток музичної культури; 10 % вбачають недоліки у своїх можливостях, та вважають цей вид діяльності складним; 8 % не дали ніякої відповіді, але 24 % вважають роботу з дитячим хором цікавою, творчою і відповідальною, яка надає можливості для особистісного розвитку вчителя музики та зростанню його авторитету у педагогічному колективі.

Аналіз отриманих результатів дозволяє констатувати, що рівень підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором за показниками мотиваційно-ціннісного компоненту як у контрольній, так і в експериментальній групах виражений недостатньо.

Таблиця 2.2.

Рівень підготовки майбутніх вчителів до роботи з дитячим хором за мотиваційно-ціннісним критерієм (констатувальний етап експерименту)

Групи	Рівень	Показники			
		Мотивація художньо-творчих досягнень. Усвідомлення необхідності розвитку компетентності до творчої роботи у дитячому хорі	Професійні цінності Сформованість системи музично-педагогічних цінностей і пріоритетів	Професійні мотиви (мотив професійної орієнтації)	Професійно-творча спрямованість. Прагнення до творчого самовираження у роботі з дитячим хором
ЕГ	Низький	30,5%	20%	24%	17%
	Середній	55%	64%	58%	68%
	Високий	14,5%	16%	18%	15%
КГ	Низький	32,5%	19,5	28%	17%
	Середній	51%	57,5%	58%	70%
	Високий	16,5%	23%	14%	13%

Визначено *критерії та показники рівнів* підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором: *мотиваційний*: інтерес до вокально-хорового мистецтва та дитячої хорової діяльності (мотив професійної орієнтації); *творчість* при здійсненні художньої діяльності в галузі вокально-хорового мистецтва та прагнення до оволодіння знаннями, уміннями та навичками вокально-хорової роботи, що її забезпечують (пізнавальні мотиви); *упевненість* студентів у власних потенційних можливостях у галузі музичної творчості; *когнітивний*: обізнаність у сфері музично-педагогічної, художньо-творчої діяльності керівника дитячого хору; знання фізіологічних особливостей розвитку співочого голосу та його охорони, необхідних для вокально-хорової роботи в галузі хорового мистецтва; володіння музично-педагогічними та мистецтвознавчими знаннями в галузі мистецтва; *творчо-діяльнісний*: навички та вміння в організації роботи дитячого хорового колективу, втілення художнього задуму в процесі роботи над дитячими хоровими творами; *емоційно-емпатійний*: здатність фахівця до співпереживання під час роботи над художніми образами творів, емоційно-виразної подачі художнього образу, здатність до створення емоційних ситуацій на заняттях, до художньої співтворчості та співпраці; *рефлексійно-оцінний*: Уміння адекватно оцінювати власний досвід музично-

педагогічної діяльності у вокально-хоровій роботі зі школярами, формування власного індивідуального стилю професійної музично-педагогічної діяльності у роботі з дитячим хором.

У процесі дослідження ми спробували з'ясувати які перешкоди і бар'єри існують, на думку викладачів і студентів, у майбутніх учителів у процесі розвитку компетентності майбутніх вчителів музичного мистецтва в роботі з дитячим хором. Для цього виокремили ці припони і запропонували опитуваним проранжувати їх в порядку значимості від найзначущих до самих незначних. В результаті роботи виявились певні труднощі, тому що ці бар'єри умовно можна розділити на дві групи: внутрішньо детерміновані і зовнішні. Постало питання яким перешкодам надавати перевагу при ранжуванні у першу чергу, але потім дійшли висновку, що одне й теж рангове місце можуть посісти декілька позицій. Узагальнені результати ранжування представлено у Таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Результати ранжування бар'єрів у підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором

№ з/п	Бар'єр у підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором	Рангове місце (студенти)	Рангове місце (викладачі)
1	Недостатній рівень мотивації щодо отримання педагогічної професії вчителя музичного мистецтва та майбутньої вокально-хорової роботи у дитячому хорі.	1	1
2	Невдачі першого досвіду самостійної музично-педагогічної діяльності.	2	7
3	Відсутність емоційного задоволення від навчальної музичної діяльності.	3	6
4	Відсутність можливості для самореалізації в музичній вокально-хоровій діяльності.	5	8
5	Побоювання ситуацій, що передбачають перевірку результатів музичної діяльності, критику з боку викладачів, студентів.	6	2
6	Недостатній рівень знань вокально-хорової діяльності та знань психології музичної діяльності	8	3
7	Незадоволеність соціально-економічними умовами життєдіяльності сучасного вчителя музичного мистецтва.	10	12

Продовження таблиці 2.3.

8	Перевага мотиву запобігання невдачі над мотивом досягнення успіху в навчальній діяльності.	11	9
9	Перевага в навчальному процесі ситуацій, що передбачають унормовані способи діяльності та, відповідно, відсутність зон невизначеності.	12	4
10	Недостатній рівень престижу професії вчителя музичного мистецтва у сучасному суспільстві.	13	10
11	Низький рівень протидії стресовим ситуаціям у педагогічній діяльності з школярами.	14	11

У результаті порівняння самооцінки студентів та експертної оцінки ми отримали наступні дані: так на перше рангове місце студенти поставили недостатній рівень мотивації щодо отримання професії вчителя музичного мистецтва - керівника дитячого хору. Для студентів важливі внутрішні переживання професійної невдачі.

Таблиця 2.4.

Рівень підготовки майбутніх вчителів до роботи з дитячим хором за когнітивним критерієм (констатувальний етап експерименту)

Групи	Рівень	Показники			
		Рівень професійно-педагогічних знань (%)	інтелектуальні здібності (%)	знання і навички здійснення художнього аналізу (%)	знання з музикознавства, хорознавства (%)
ЕГ	Низький	33,2	34,5	46	35
	Середній	46	53,5	41,5	45
	Високий	20,8	12	12,5	20
КГ	Низький	29	32,4	53,5	34
	Середній	51	53,6	37	46
	Високий	20	14	9,5	20

За показником творчо-діяльнісного критерію підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором нами здійснювалося систематичне спостереження за творчою діяльністю майбутніх фахівців на дисциплінах циклу професійної і практичної підготовки. Спостереження за діями студентів впевнює в тому, що потреба в самостійному, творчо-активному підході до вирішення завдань музично-педагогічної і в тому числі вокально-хорової у процесі навчальних завдань є

досить низькою. На декційно-практичних заняттях з дисциплін «Методика музичного виховання», «Хорознавство та методика роботи з хором», «Основи вокальної методики» активну участь в обговоренні питань вокально-хорового навчання приймали 45%, 8% не брали участь в обговоренні питань вокально-хорової роботи з школярами. Лише 7% студентів використовували у підготовці до занять не тільки запропоновану педагогом навчальну літературу, але й користувалися додатковою, самостійно вибраною літературою та намагались висловлювати аргументовані судження, давати самостійну оцінку тим чи іншим фактам і явищам.

Отримані результати свідчать про те, що майбутні фахівці не завжди розуміють сутність діяльності керівника дитячого хору та не розуміють сутність педагогічної і виконавської майстерності керівника дитячого хору, не можуть назвати методи і засоби для вдосконалення особистісної професійної майстерності.

Таблиця 2.5.

Рівень підготовки майбутніх вчителів до роботи з дитячим хором за творчо-діяльнісним критерієм (констатувальний етап експерименту)

Групи	Рівень	Показники			
		втілення художнього задуму в процесі роботи над творами (%)	здатність до художньої співтворчості та співпраці (%)	Комунікабельність, чіткість, виразність мовлення (%)	навички та вміння в організації роботи дитячого хору (%)
ЕГ	Низький	42	44	39	46
	Середній	45	44	46	45
	Високий	13	12	15	9
КГ	Низький	44	43	38	44
	Середній	45	45	45	48
	Високий	11	12	17	8

У процесі діагностики емоційно-емпатійного критерію для виявленні естетичних інтересів і потреб у галузі музичного мистецтва, глибини естетичних переживань під час музичних занять, готовності до

співтворчості ми використовували бесіди, інтерв'ю, За показником емоційно-емпатійного критерію (на основі використання емоційного опитувальника Л. Рабіновича та методики самооцінки емоційних станів Г. Айзенка та методики діагностики рівня емпатії І. Юсупова) ми виявляли схильність у студентів до позитивного чи негативного емоційного фону, рівень емпатійності і ступінь відвертості студентів. Результати впевнюють в тому, що в студентів (75 % переважає емоція радості, у 11 % страх, 9 % властиво відчуття тривожності; 2 % студентів мають високий рівень емпатійності.

Таблиця 2.6.

Рівень підготовки майбутніх вчителів до роботи з дитячим хором за емоційно-емпатійним критерієм (констатувальний етап експерименту)

Групи	Рівень	Показники			
		здатність фахівця до співпереживання під час роботи над художніми образами творів (%)	емоційно-виразна подача художнього образу (%)	здатність до створення емоційних ситуацій на заняттях (%)	емоційна культура (%)
ЕГ	Низький	42	43	42	41
	Середній	45	44	45	43
	Високий	13	13	13	16
КГ	Низький	41	44	41	40
	Середній	45	43	46	43
	Високий	14	13	13	17

Діагностика щодо педагогічної рефлексії свідчить, що більшість студентів усвідомлюють свої можливості та результати своєї творчої діяльності.

Таблиця 2.7.

Рівень підготовки майбутніх вчителів до роботи з дитячим хором за рефлексійно-оціночним критерієм (констатувальний етап експерименту)

Групи	Рівень	Показники			
		здатність майбутнього вчителя музичного мистецтва до рефлексії (%)	здатність до самоаналізу та контролю власної художньо-творчої діяльності (%)	Уміння адекватно оцінювати власний досвід музично-педагогічної діяльності у вокально-хоровій роботі (%)	формування власного індивідуального стилю професійної музично-педагогічної діяльності у роботі з дитячим хором (%)
ЕГ	Низький	46	48	43	52
	Середній	43	44	44	44
	Високий	11	8	13	4
КГ	Низький	46	47	44	53
	Середній	44	45	43	42
	Високий	10	8	13	5

Нами з'ясовано, що на заняттях була відсутня в потрібній мірі цілеспрямована робота викладачів з формування потрібної позитивної мотивації студентів до творчої роботи та професійного становлення майбутнього керівника дитячого хору, який у майбутньому стане виконувати важливу активну творчу роботу з формування музичної культури підростаючого покоління. Викладачі вважають, що розвиток ініціативи, самостійності повинен оцінюватися самими студентами, адже скорочення годин на дисципліна частіше не надають можливості займатися цією роботою. 32 % викладачів впевнені у недостатній кількості сучасних науково-методичних посібників з вокально-хорового виховання школярів. Проведене опитування викладачів дисциплін професійної підготовки впевнює в тому, що значна частина викладачів не готові до проведення систематичної і цілеспрямованої роботи до підготовки студентів до творчої роботи з сучасним дитячим хором. Також у студентів не формується в потрібній мірі практична й професійно-творча активність як важлива складова у підготовці до вокально-хорової роботи з школярами. Відвідавши

заняття можемо констатувати, що 45 % занять не стимулювали студентів до професійно-творчої активності.

У процесі констатувального експерименту були виконані також наступні завдання: визначено потенційні музичні і вокально-хорові здібності студентів (виявлення рівня розвитку музичного слуху, музичної пам'яті, метроритму, вміння чисто інтонувати мелодію тощо);

- визначено рівень розвитку співочого голосу, здібностей до розвитку диригентської техніки та рівень володіння музичним інструментом;
- виявлено можливості аналітичних здібностей, свідомлення і виконання вокально-хорового і виконавського аналізу вокально-хорових творів;
- розробка плану підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором на основі роботи в індивідуальному класі з диригування (робота студента над програмами з диригування, вокалу, практичних заняттях з хорового класу, тощо);

Формами теоретичної підготовки діагностико-прогнозуючого етапу стали лекційні, практичні та індивідуальні заняття, а важливими методами виступали пояснювально-ілюстративний, репродуктивний стимулюючий та ін.

Таким чином, було визначено рівень розвитку вокально-хорових навичок студентів, їх готовність до вокально-хорової роботи у дитячому хорі. Виявлені недоліки стимулюють до пошуку методів їх подолання, усвідомлення перспектив розвитку здібностей студентів та можливість практичного застосування знань, умінь і навичок відносно вокально-хорової роботи у дитячому хорі.

На констатувальному етапі методами вимірювання результатів експериментального дослідження стали: анкетування, тестування, інтерв'ю, методи педагогічного спостереження, самоаналізу та ін. Вважаємо, що методики в значній мірі є взаємодоповнюючими і вибір

комбінацій їх застосування надають можливості для об'єктивного визначення рівня підготовки майбутніх фахівців до роботи з дитячим хором.

Вимірювання суб'єктивних властивостей описують через результати діяльності, визначаючи форми зовнішнього вияву – критерії: мотиваційно-ціннісний (показники – ставлення до майбутньої вокально-хорової роботи у дитячому хорі; наявність мотивації до хорової діяльності; переконання і сила мотивації; міра мотивації до музично-педагогічної діяльності та міра професійної спрямованості. У процесі роботи були задіяні теоретична, методична, аналітична, комунікативна види діяльності студентів.

Результати констатувального етапу експерименту приводять до висновків про те, що діагностичні методи, які ми використовували, дозволяють вивчити стан підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором за кожним критерієм. Результати констатувального експерименту показують, що в більшості майбутніх фахівців недостатньо розвинута мотивація на успіх, невиражена потреба в досягненні, низький рівень професійної музично-педагогічної спрямованості до роботи з дитячим хором. Також низьким є рівень музично-педагогічної рефлексії. Результати констатувального етапу експерименту впевнюють у недостатній обізнаності майбутніх керівників дитячих хорів у психолого-педагогічних засадах вокально-хорової роботи зі школярами різного віку.

Таким чином, результати констатувального етапу експерименту впевнюють у тому, що для підвищення ефективності підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором необхідно запровадити в навчально-виховний процес ЗВО педагогічні умови, які будуть сприяти підвищенню рівнів компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва у майбутній вокально-хоровій роботі зі школярами у дитячому шкільному хорі.

2.2. Загальна характеристика педагогічних умов підготовки вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором.

Аналіз науково-методичної літератури приводить до висновків, що побудована за культуросообразній моделі художня освіта має у якості смислоутворюючого стержня духовно-естетичну доміную. Вона повинна мати творчий характер та будуватися на змістових наукових основах, бути різноманітною, адекватною культурному різноманіттю людства взагалі й особливо своєї держави. Основними принципами побудови такої освіти є такі, які надають творчим заняттям яскраво окрашені життєві події. Кожне заняття – це спільна творчість педагога і учня [316].

Основою для розроблення і обґрунтування педагогічних умов, які будуть сприяти ефективній підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором, стали здійснений нами аналіз теоретичних основ підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва у закладах вищої освіти, обґрунтування наукових підходів і принципів і визначення основних концептуальних підходів.

Аналіз наукової літератури дозволяє визначити поняття «умови»: як сукупність внутрішніх і зовнішніх обставин освітнього процесу, які впливають на досягнення поставленої дидактичної мети результативність (М. Малькова); категорія, що визначається як система методів, форм, матеріальних умов, реальних ситуацій, які є необхідними у досягненні поставленої мети (О. Пехота); умови та правила, які будуть сприяти оптимальній діяльності (С. Борукова). У рамках психолого-педагогічних досліджень педагогічні умови визначаються як внутрішні та зовнішні обставини, що збалансовують педагогічну діяльність з об'єктивними можливостями навчально-виховного простору. Є. Хриков аналізує поняття «педагогічні умови», зокрема в аспекті визначення предмета та мети дослідження «як спеціально сконструйовані (змодельовані) процедури, виконання яких дозволяє вирішити певні педагогічні завдання» [302, с. 17].

Є. Хриков підсумовує, що «сутність педагогічних умов доцільно визначати через поняття обставини, які обумовлюють певний напрямок розвитку педагогічного процесу. Вчений наголошує, що педагогічні умови – це сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, прийомів, засобів педагогічної діяльності» [302, с. 20]. Заслужують на увагу позиція Є. Хрикова про те, що «для обґрунтування педагогічних умов, які відбивають особливості сучасної освітньої ситуації, необхідно у дисертаційному дослідженні навести та проаналізувати вже відомі педагогічні умови та показати, чому їх недостатньо для вирішення наявної педагогічної проблеми. Перевірці будуть підлягати саме ті нові педагогічні умови, які пропонує автор дослідження» [302, с. 22], а також такі властивості педагогічних умов:

- спрямованість на організацію педагогічної діяльності, тобто вони мають практичну, нормативну спрямованість;
- спрямованість на підвищення ефективності педагогічної діяльності;
- педагогічні умови не можуть суперечити прояву педагогічних закономірностей, принципів та правил;
- їх обґрунтування передбачає поєднання емпіричних та теоретичних процедур наукового дослідження;
- відповідність вимогам наукової новизни (виокремлення у дослідженні певних педагогічних умов має сенс, якщо вони містять нове наукове знання);
- імовірнісний характер забезпечення результату педагогічної діяльності (педагогічні умови, як і педагогічні системи в цілому, не можуть гарантувати отримання певного результату, але підвищують імовірність його досягнення);
- локальний характер застосування (у структурі педагогічного знання найбільш широкий характер мають закономірності та принципи,

більш вузький характер мають педагогічні правила, ще більш вузький, локальний характер мають умови) [302].

Л. Левчук вважає, що формування майбутнього фахівця, це процес, на який впливає «певний комплекс культурних цінностей і духовних орієнтацій. Отже, створюється унікальність умов формування кожної людини» [153, с.178].

Усвідомлюючи складність та багатоаспектність підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором, ми враховували закономірності педагогіки вищої школи. Безперечно, ефективним стане навчально-виховний процес при мотивації студента на майбутню творчу діяльність зі школярами. Результативність підготовки залежить також від активності студента та продуктивності його діяльності; залежить від доцільно побудованого навчально-виховного процесу, методів і форм його організації [193].

Реалізація педагогічних умов передбачає забезпечення організаційно-методичних і психолого-педагогічних форм підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором в сучасних навчальних закладах та визначає ефективні форми і методи навчально виховного процесу підготовки майбутніх фахівців. Важливою особливістю у створенні педагогічних умов у підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва є те, що педагогічні умови повинні не тільки забезпечити ефективність використання вокально-хорового мистецтва у навчально-виховному процесі, але й сприяти особистісному розвитку студентів, розвитку культурних і духовних орієнтацій.

У процесі професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до практичної роботи з дитячим хором слід створити умови, які будуть забезпечувати розвиток: теоретичної підготовки (аналіз музичної форми, особливостей музичної мови, художньо-педагогічний аналіз творів тощо); вокально-хорових навичок студента, що в майбутній діяльності буде забезпечувати високий рівень вокально-хорової роботи з учнями;

розвиток виконавської культури (як вокальної, так й інструментальної, адже це буде сприяти художньому виконанню творів і розумінню змісту художніх образів музичних творів; творчої спрямованості, розуміння вокально-хорового мистецтва, вокально-хорової творчості не тільки фактором розвитку його професійної діяльності, але й як важливого засобу естетичного розвитку підростаючого покоління; розуміння засобів організації вокально-хорового навчання у шкільних хорах. Важливою умовою є організація навчання, в умовах якого будуть розвиватися не тільки індивідуальні творчі здібності, а й створюватися умови для духовного розвитку особистості [207].

Окреслені суперечності дозволили обґрунтувати педагогічні умови, що сприяють розвитку компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва в роботі з дитячим хором. Ці умови стосуються також всієї професійної підготовки майбутнього фахівця у ЗВО: організації та змісту навчальних занять (спів є одним з важливих видів діяльності на уроках музичного мистецтва); професійно-педагогічній спрямованості викладання дисциплін виконавської підготовки; орієнтації на розвиток досвіду самоосвіти та самостійності студента; використанні різних видів і форм навчальних занять у процесі професійної підготовки. Всі перераховані умови більш дієві у зв'язку з інтегративним підходом в музично-педагогічній освіті, що забезпечить майбутньому вчителю музичного мистецтва вихід не тільки на новий рівень професійних знань і умінь, але, перш за все, сприятиме цілісності його майбутньої професійної музично-педагогічної діяльності [15].

Створення умов, завдяки яким у студентів будуть сформовані знання, вміння та навички, що будуть сприяти і забезпечувати високий рівень їх використання в практичній роботі з хором – розвиток співочого голосу, вокально-хорових навичок, (навичко звукоутворення, звуковедення, співочого дихання, чистого інтонування, навички артикуляції та дикції); знання системи вокально-хорових вправ для

розвитку співочого голосу дітей, різноманітного та різнохарактерного вокально-хорового репертуару; уміння здійснювати якісний художньо-педагогічний аналіз творів, володіти вміннями та навичками доносити до свідомості дітей (з урахуванням вікових особливостей психічного і музичного розвитку) художньо-образний зміст творів та розуміти особливості роботи над художнім образом вокально-хорових творів. Майбутній фахівець повинен добре знати систему роботи дитячих хорів, принципи організації дитячих хорів у умовах сучасних загальноосвітніх закладів.

При вирішенні поставлених завдань важливим є усвідомлення студентом мотивації особистісної творчої вокально-хорової діяльності в розвитку дитячої особистості.

Педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва повинні забезпечувати ефективність вокально-хорового мистецтва у навчально-виховному процесі та сприяти особистісному розвитку майбутнього вчителя, розвитку його культурних та духовних орієнтацій, усвідомленню значущості вокально-хорового мистецтва у професійній діяльності вчителя музичного мистецтва. В. Ягупов вважає, що «найефективнішим напрямом підвищення якості будь якого навчання є створення таких психолого-педагогічних умов, за яких учень спроможний зайняти активну особистісну позицію і найповніше розкритися не тільки як об'єкт навчальної діяльності, а й як суб'єкт» [343, с. 92].

Вважаємо, що найбільш важливими педагогічними умовами розвитку компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва в роботі з дитячим хором слід визначити наступні:

1. забезпечення мотиваційно-ціннісного ставлення майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором на основі включення студентів в активну вокально-хорову діяльність;

2. створення інформаційно-творчого інноваційного середовища у процесі підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором;

3. створення умов для творчого пошуку студентів, розвитку ініціативності у вокально-хоровій діяльності;

4. використання інтерактивних методів у процесі підготовки до роботи з дитячим хором;

5. інтегративний характер професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Перша педагогічна умова – це забезпечення мотиваційно-ціннісного ставлення майбутніх учителів музичного мистецтва до майбутньої роботи з дитячим хором на основі включення студентів в активну вокально-хорову діяльність. Перша умова спирається на теоретико-методичні засади формування педагогічної спрямованості майбутніх учителів (О. Антонова, В. Галузьяк, А. Дубасенюк, І. Зязюн, І. Ісаєв, Л. Квітова, Б. Коротяєв, Н. Кузьміна, О. Кучерявий та ін.); наукові положення щодо мотивації особистості (Т. Гордєєва, С. Занюк, Є. Ільїн, А. Маслоу та ін.), психології волі (Є. Ільїн); теоретико-методичні засади самопізнання особистості майбутніх учителів у процесі педагогічної діагностики (Л. Акімова, М. Амінов, О. Кокун та ін.).

Саме початковий етап педагогічної освіти безпосередньо пов'язано із мотиваційно-ціннісною орієнтацією майбутніх учителів на формування усіх складників педагогічної компетентності, педагогічної культури в цілому та компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва в роботі з дитячим хором зокрема.

Мотивування майбутніх учителів щодо необхідності розвитку компетентності в роботі з дитячим хором передбачає їх ознайомлення із сучасними вимогами до професії вчителя в цілому та значенням вокально-хорової професійної діяльності як передумови реалізації завдань педагогічної діяльності. Суттєвим у такому контексті постає мотивація

досягнення, яка, як зазначає Т. Гордєєва, «виявляється у прагненні докладати зусилля та досягати можливо кращих результатів в галузі, яку суб'єкт вважає важливою та значущою» [49, с. 121]. Майбутній учитель, мотивований на успіх, характеризується рішучістю у нестандартних ситуаціях, готовністю брати на себе відповідальність, адекватною самооцінкою, що є дуже важливим у процесі професіоналізації і вироблення індивідуального стилю діяльності. Тісно пов'язана з мотивацією «успіху» впевненість у собі, яка є інтегральною якістю, заснованою на здатності розуміти учнів, умінні проникати в їх психологію, враховувати вікові й індивідуальні особливості, а також усвідомленні доцільності та доречності своїх дій і вчинків. Упевненість у собі також тісно пов'язана з самооцінкою особистості, формується під впливом оцінок тих, хто оточує, і результатів власної діяльності. Адекватна самооцінка сприяє впевненості в поведінці. Занижена самооцінка породжує невпевненість у своїх силах, завищена – самовпевненість – не сприяє успішності діяльності. Впевненість у своїх силах проявляється і в тому, що вона породжує почуття задоволеності своєю професійною діяльністю. Задоволеність діяльністю також є інтегративним показником, відображає ставлення майбутнього вчителя до своєї професії. Відповідно, на початковому етапі процесу формування компетентності у роботі з дитячим хором особливо важливо створювати ситуації, що, *по-перше*, забезпечують інформаційне підґрунтя для переконання щодо ролі мотивації досягнення, успішності діяльності у майбутній роботі фахівця в галузі музичної педагогіки, *по-друге*, дозволяють майбутнім учителям музичного мистецтва у процесі аналізу та вирішення навчальних завдань відчути успіх, задоволення від різних форм музичної діяльності. Згідно завдань дослідження основними способами мотивації щодо формування компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва у роботі з дитячим хором виступають: аналіз наукового, історичного, культурологічного, музикознавчого, публіцистичного матеріалу щодо ролі

вчителя музичного мистецтва, керівника дитячого хору у розвитку музичної культури молоді і взагалі суспільства, історії розвитку хорового мистецтва, фрагментів виступів дитячих хорів, відомих хорових колективів. художньої літератури, що репрезентують традиції і досягнення відомих хорів та творчість керівників хорів минулого та сучасності.

Другою педагогічною умовою є *створення інформаційно-творчого інноваційного середовища* у процесі підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором. Аналіз наукової літератури і педагогічної практики впевнює в тому, що тільки інноваційна освіта буде сприяти вихованню самодостатнього всебічно розвинутого фахівця, самостійного у своїй діяльності, який зможе жити за законами сучасної глобалізації.

А. Білинський [22] наголошує, що тільки у творчому середовищі можливо сформувавши творчу особливість. Виокремлюючи «креативне інформаційно-освітнє середовище» з наявними ознаками проблемності і активності освітньої діяльності, він наголошує про важливість формування не тільки творчого потенційного потенціалу, але й про розвиток у майбутнього фахівця потреби у подальшому самопізнанні, творчому саморозвитку та об'єктивної самооцінки.

Дослідники І. Драч [74] та І. Іванов [91] вважають, що серед важливих чинників, які сприяють розвитку інноваційного клімату у навчальному закладі сприяють, слід виділити такі:

- високий рівень кваліфікації професорсько-викладацького складу;
- традиції та культурні досягнення навчального закладу;
- наявність баз практики студентів;
- тенденції до зростання обсягів науково-дослідної роботи.

О. Бодальов та М. Каган наголошують, що творчій самореалізації та збагаченню художньо-творчого потенціалу особистості студентів сприяють комунікативно-творча взаємодія викладача і студента, яка завжди повинна бути спрямована на психологічну оптимізацію навчально-

виховного процесу. У цьому процесі важливого значення набуває діалогічний контакт між суб'єктами навчально-виховного процесу, який можна охарактеризувати як взаєморозуміння, співпереживання, готовність до творчої взаємодії.

У розвитку компетентності майбутнього керівника дитячого хорового колективу значну роль відіграють необхідні знання з теорії та методики музичного виховання, знання основ психології музичної діяльності, методики вокально-хорової роботи з дитячим хором, особливості розвитку співочих голосів дітей різного шкільного віку та поєднання цих знань із практичними навичками. Особливе значення має усвідомлення майбутнім фахівцем питань охорони дитячих голосів тощо.

Важливим соціокультурним чинником підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором виступає наскрізна *інформатизація усіх сфер у навколишньому світі і в освіті в тому числі*. У формуванні освітньої системи значну роль відіграє глобальна інформаційна мережа Інтернет, яка впливає на формування нових типів людського спілкування, відкритість суспільства і людини та пріоритетний розвиток пізнавальної здатності людей. Таким чином підготовка майбутнього фахівця відбувається в умовах стрімкого зростання інформації як важливого чинника успішної професійної діяльності. С. Вершловський на основі аналізу результатів соціологічних досліджень зазначає, що «девальвація половини знань відбувалася у XVIII ст. протягом життя 12 поколінь, тобто протягом життя одного покоління застарівало приблизно 10 % знань, набутих у юнацтві. У середині XX ст. знання застарівають наполовину через 5–6 років або знецінюються на 97 % у процесі виробничого життя випускника університету» [36, с. 357].

Діяльність сучасного вчителя музичного мистецтва розгортається в умовах розвитку інформаційних технологій. Виникнення інформаційної реальності, розвиток науки та інформаційних технологій не тільки підвищує відповідальність учителя за результати навчального процесу але

й відкриває для вчителя нові можливості у професійній діяльності. Вплив інформаційного середовища на процес професійної підготовки майбутніх учителів має *комплексний характер*. Відбувається інформатизація навчально-виховного процесу закладів вищої освіти, яка передбачає використання різноманітних електронних засобів навчання (комп'ютерні класи з підключенням до мережі Інтернет, інтерактивні дошки, проектори тощо), новітніх форм, методів і технологій навчання (створення презентацій, електронних постерів, квестів, кейсів, електронне тестування як форма контролю рівня знань, використання соціальних мереж для обміну навчальною інформацією з викладачами й іншими студентами), що відкриває більші можливості для підвищення ефективності навчально-виховного процесу порівняно з традиційним навчанням. Такий навчальний процес збагачує сприйняття навчального матеріалу, удосконалює процес засвоєння знань студентів. *По-друге*, у студентів починають формуватися навички пошуку, аналізу та систематизації інформації. Майбутні фахівці починають опанувати різні програмні продукти і це сприяє підвищенню інформаційної компетентності і розвиває пізнавальну активність кожного студента.

Інформаційні технології у професійній дають змогу майбутнім учителям музичного мистецтва бути більш мобільними, гнучкими та мати більше можливостей у роботі з дитячим хором. Доступність і різноманітність музикознавчої інформації дозволяють знайомитися з музичною культурою різних часів, жанрами вокально-хорової музики, усвідомлювати творчість відомих композиторів, розуміти закономірності розвитку музичного мистецтва та значущість внеску української вокально-хорової музики у світову скарбницю кращих зразків хорового мистецтва. інформації дає змогу майбутнім учителям з легкістю опановувати й застосовувати новітні технології, виробляти свої індивідуальні підходи до професійної діяльності. Використання сучасних технологій допоможе

майбутнім учителям, керівникам дитячих хорових колективів творчо підходити до вокально-хорової роботи у дитячому хорі.

Існуюча система підготовки вчителя музичного мистецтва до вокально-хорової роботи з школярами розрахована на потенційний середній рівень, який є необхідним для майбутнього вчителя. А структура вокально-хорової підготовки включає в себе дисципліни циклу фундаментальних і професійно-орієнтованих дисциплін, які за кількістю годин формують у студентів достатньо загальні уявлення про вокально-хорову роботу з дитячим хором – «Методика музичного виховання», «Хорознавство та методика роботи з хором», «Основи вокальної методики», «Диригування», «Вокальний клас», «Хоровий клас» «Основний музичний інструмент» та інші. («Диригування», «Вокальний клас» – 1 година на тиждень, методика музичного виховання також не дає можливості глибоко усвідомити окремі теми вокально-хорової роботи через обмеження годин, «Хорознавство та методика роботи з хором» тощо теж ті самі проблеми, «Практикум керування хором» тощо.

Музично-теоретичні дисципліни навчального плану формують професійний вокально-хоровий тезаурус майбутніх фахівців. Завданнями цих курсів і вивчення історії розвитку музичного мистецтва, історію розвитку вокально-хорового мистецтва як найбільш доступного і популярного виду художньої творчості, ознайомлення з персоналіями та творчими шляхами видатних як іноземних так і вітчизняних композиторів, педагогів, які створювали концепції музично-естетичного виховання підростаючого покоління та своєю творчістю впливали на розвиток світового вокально-хорового мистецтва. Інтеграція в професійну підготовку майбутнього вчителя музичного мистецтва спецкурсу «Практикум керування хором» є одним з важливих педагогічних засобів, адже вокально-хорова підготовка у вищому навчальному закладі не дає в повній мірі підготувати фахівця, який зможе використовувати свої знання і навички в різноманітних нових формах роботи з дитячим хором.

Тобто слід наголосити, що важливою проблемою підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до практичної роботи з дитячим хором є розвиток особистісних музично-виконавських здібностей, культурного розвитку студентів, усвідомлення значущості вокально-хорового мистецтва у вихованні підростаючого покоління. При цьому, як вважав В. Ягупов, важливим напрямом у навчанні є створення таких психолого-педагогічних умов, коли учні будуть спроможні займати активну особистісну позицію, розкриватися не тільки як об'єкти навчальної діяльності, але і як суб'єкти [343].

Педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва повинні забезпечувати ефективність вокально-хорового мистецтва у навчально-виховному процесі та сприяти особистісному розвитку майбутнього вчителя, розвитку його культурних та духовних орієнтацій. Необхідною умовою є усвідомлення значущості вокально-хорового мистецтва у професійній діяльності вчителя музичного мистецтва.

Для того, щоб майбутній фахівець мав можливість успішно виконувати свою діяльність у дитячому хорі, цього об'єму недостатньо для майбутньої практичної вокально-хорової роботи як на уроках музичного мистецтва, так у позакласній та позашкільній вокально-хоровій діяльності. Завдання цього курсу – формування у майбутніх фахівців знань про принципи організації шкільних хорів, структурі дитячого хору, вікових особливостях музичного розвитку школярів, особливостях розвитку дитячого голосу, охороні дитячого голосу. У процесі вивчення курсу студенти, які самі знаходяться у процесі професійного розвитку індивідуальних художньо-виконавських навичок, починають усвідомлювати психологічні особливості вокально-хорової роботи з дітьми різного віку та складними за формою і жанрам, стилями виконання творами, вокальною технікою, драматургія вокально-хорових творів та засоби вокально-хорової виразності в творах для дитячого виконання.

Створення умов для творчого пошуку студентів, розвитку ініціативності у вокально-хоровій діяльності – третя педагогічна умова.

Організація навчального творчого середовища повинна бути спрямована на актуалізацію творчого потенціалу студентів. Творче середовище, в якому опиняється майбутній керівник хору, стимулює художньо-естетичну свідомість, естетичні потреби, смаки, творчу активність є однією з провідних ідей навчального процесу підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором. У творчому навчальному середовищі можна виокремити внутрішній і зовнішній аспекти. В зовнішній входять наступні форми і методи навчального процесу – участь студентів в навчальному хорі, в концертних виступах хору, участь у вокальних ансамблях, творчих заходах університету, участь в обговоренні виступів та їх художньо-естетична оцінка, аналіз не тільки особистісних виступів на модульних заняттях, заліках з диригування, хоровому і вокальному класу, але й художня оцінка виступів інших студентів у процесі проведення бесід з викладачами та іншими студентами. Важливе значення у навчально-виховному процесі відіграє психологічний мікроклімат між студентами та викладачами, який буде збільшувати можливості до творчої діяльності і активності у вокально-хоровому пошуку студента, формувати компетентність, розвивати музичне мислення, інтелект, креативність і відповідальність за свою особисту діяльність. Відомі музиканти-педагоги наголошують на важливості встановлення дружніх стосунків у системах «студент – викладач», «студент – студент», «студент – викладач – концертмейстер» [256, 258].

Під час навчання слід пам'ятати про те, що студент повинен відчувати особистісну значущість власного виконання творів та оцінювання власних переживань, що буде сприяти вільному виконанні творів на сцені, хоча хвилювання на сцені у творчому процесі вважається нормою. Робота над творами у класі диригування та у класі вокалу передбачає виконання перед дзеркалом, що також сприяє вмінню

знаходити естетику у виконанні, можливість уявлення картини власного виступу та задоволення від особистого виконання. Важливим аспектом у навчання виступає контроль з боку викладача, який буде сприяти навичкам «автоматичного виконання» (механічний процес у диригуванні і вокальному виконанні, коли увага зосереджується на художньому образі, а не на технічних навичках виконання), розвивати у майбутнього фахівця впевненість у своїх творчих пошуках, творчу волю та вміння відчувати задоволення від музичної діяльності. Створення позитивного психологічного мікроклімату буде сприяти прагненню до самореалізації у особистісній творчості, визначенню своїх творчих можливостей та професійному самоудосконаленню.

Для створення творчого середовища в класі вокалу і диригування викладачам важливо виконувати декілька умов, серед яких найбільш важливими є:

- створення доброзичливих дружніх відносин в класі, творчого спілкування між суб'єктами «педагог – студент»;
- створення творчого спілкування між студентами класу, обговорення особливостей роботи над художніми образами творів, особливостей драматургії, виразними особливостями та можливостями у виконанні вокально-хорових творів та окремих результатів роботи над твором;
- важливою умовою у навчанні майбутнього фахівця при вимогливості до виконання творчих завдань є створення «ситуацій успіху» у розвитку творчих вокально-хорових і диригентських навичок у вокально-хорової роботи, етапами роботи над художнім образом творів;
- сприяння задоволенню потреб студентів у самоствердженні, підтримання потреб студентів у самовдосконаленні, самоактуалізації засобами творчих пошуків у процесі роботи на вокально-хоровим твором;
- розвиток у майбутніх фахівців потреб спілкування з високохудожніми зразками світової вокально-хорової музики і мистецтва

взагалі;

– важливою умовою у вихованні майбутнього фахівця у процесі навчання є формування емоційної культури, художнього смаку. Поєднання теорії та практики у навчально-виховному процесі підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором гармонізує професійний розвиток студентів. Це виявляється у розвитку вокально-хорових навичок і співочого голосу, техніки диригування та здібностей до вокально-хорового та виконавського аналізу вокально-хорових творів. Особливо важливим є той факт, що студент починає отримувати емоційне задоволення і від процесу навчання, і від виконавської діяльності у процесі навчання.

У підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором розвиток ініціативності, яка буде сприяти розвитку самооцінки своїх вокально-хорових можливостей, втіленню художніх образів дитячих вокально-хорових творів у власній інтерпретації, здібності підбирати художній репертуар дитячого хору, займає важливе місце, адже надає можливість вільного вибору творів, певну свободу в особистісній музичній діяльності. Термін «ініціативність» в сучасній філософській і психолого-педагогічній літературі пов'язують з такими поняттями, як «творча активність», «самостійність» тощо. Ініціативність розглядається як вміння особистості виконувати потрібні дії без нагадування, відповідально і самостійно [21]. К. Альбуханова-Славська вважає, що ініціативність «виступає проявом особистісного інтересу і творчого ставлення до дійсності, це зберігання особистістю творчої позиції в процесі творчої діяльності». Вона підкреслює, що ініціативність виступає як причина початку і розгортання діяльності [5, с. 182].

Четвертою педагогічною умовою є використання інтерактивних методів у процесі формування компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва у роботі з дитячим хором.

Особливою педагогічною умовою виступає використання

інтерактивних методів у процесі формування компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва у роботі з дитячим хором. яка буде сприяти формуванню креативного мислення студентів, розвитку цілісної системи знань, умінь і навичок вокально-хорової роботи з дитячим хором.

Підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва – це складна, динамічна за формою і змістом система, яка на основі компетентнісного підходу відрізняється такою характеристикою як проблемність у навчанні. Тому ми надаємо особливого значення технологіям проблемного творчого навчання у підготовці майбутнього фахівця, які активізують внутрішні професійні мотивації студента і прагнення до художньо-творчого самовдосконалення й самореалізації. С. Дембіцька вважає, що проблемні завдання є формою і засобом освоєння творчої діяльності [65].

Творчі завдання, творча ситуація виступають важливими категоріями у мистецькому навчанні, вони відображають теоретичне або практичне завдання, яке потребує вирішення. У проблемній творчій ситуації, яка виникає і потребує творчого вирішення, повинна активізуватися пошукова діяльність студента.

Проблемному навчанню, яке є теорією розвиваючого навчання, властиві наступні види мовленнєвої діяльності: порушення проблеми і усвідомлення суперечності, інтелектуальна діяльність, процес пошуку вирішення проблеми. Проблемне навчання сприяє розвитку творчого потенціалу майбутнього вчителя музичного мистецтва, адже вирішення різноманітних музично-творчих і виконавсько-інтерпретаційних завдань, застосування проблемних методів і організація проблемних ситуацій активізують навчально-творчу діяльність майбутніх фахівців, збагачують досвід музично-педагогічної вокально-хорової діяльності, формують знання і навички, аналітично-синтетичне, творче художньо-образне мислення, розвивають емоційно-почуттєву сферу.

Проблемні творчі завдання сприяють розвитку у майбутніх фахівців оціночних суджень, пробуджує свідоме і активне особистісне ставлення до

музично-творчої діяльності.

У процесі виконання творчих завдань у студентів активізується когнітивна, пізнавальна і творча діяльність, студенти починають опановувати нові способи самостійного опрацювання музичного матеріалу, і, таким чином професійно-мистецькі узагальнення починають формуватися на більш високому рівні.

Виконання таких завдань зростаючої складності у поєднанні з особистісно орієнтованим підходом до кожного студента, врахування рівня його інтелектуального і вокально-хорового розвитку, естетичного світогляду, ціннісних орієнтацій, аналітичного мислення буде сприяти поглибленню розуміння сутності музично-творчої роботи з дитячим хором, активізувати творчий пошук шляхів майбутньої вокально-хорової діяльності.

5 педагогічна умова – інтегративний характер підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором. Ця умова спрямована на поліхудожній розвиток студентів, розвиток цілісної системи знань про художню культуру, творче мислення.

У сучасній художній освіті інтеграція мистецтв розглядається як фактор поліхудожнього розвитку підростаючого покоління, де основою розвитку виступає живе мистецтво (живе звучання, рух, спів), творчість.

Л. Масол, обгрунтовуючи концептуальні засади інтеграції змісту музичної освіти, наголошує, що адаптація інтегративних процесів у художній культурі полягає в удосконаленні навчальних програм, орієнтацію на духовні цінності, виражені в художній культурі засобами інтеграції, використання інтеграції у взаємодії мистецьких явищ, вибір інтегрованих форм і методів музично-педагогічної роботи та включення вчителя музичного мистецтва у різноманітні види мистецької діяльності [179].

Головним завданням у міждисциплінарній інтеграції є розвиток у майбутніх вчителів музичного мистецтва під час вивчення нової теми

вміти актуалізувати раніше засвоєнні знання, які є важливими у вивченні нової теми [135, 204].

Міждисциплінарна інтеграція може реалізуватися к процесі проведення лекційних занять, теоретичних бесід, у процесі вирішення завдань та тестів інтегрованого змісту. Інтеграція мистецтв є фактором поліхудожнього розвитку підростаючого покоління, де основою розвитку виступає живе мистецтво (живе звучання, рух, спів), творчість.

У процесі навчання викладачі повинні створювати умови для розвитку у студентів художнього смаку, певних цінностей та ідеалів на прикладі вивчення зразків вокально-хорового мистецтва. На цій основі викладач сприяє розвитку творчого мислення і художньо-естетичного смаку. А наявність професійної самосвідомості у майбутнього фахівця буде надавати студенту можливість усвідомлювати і вирішувати творчі завдання у процесі вокально-хорової діяльності, вміти планувати свої дії і виконувати заплановане, вносити корективи у свою діяльність.

На загальну самооцінку, яка не є постійною і змінюється у процесі обставин, впливають індивідуальні особливості. У процесі професійного розвитку студентів успіхи у власній вокально-хоровій діяльності позитивно будуть впливати на самооцінку в залежності від системи загальних цінностей. Педагогічна умова стимулювання ініціативності студентів у вокально-хоровій діяльності буде сприяти формуванню таких якостей, як впевненість, відповідальність, воля, наполегливість, терпіння. Вибір різноманітних різнохарактерних творів для дитячого хору залежно від віку, вибір власного репертуару на основі визначених ідеалів та виконавських цінностей не тільки спрямовує майбутніх фахівців не тільки до активної самостійної роботи, але й до поступового усвідомлення художніх образів вокально-хорового мистецтва та значущості дитячої вокально-хорової діяльності.

Проблема якісної практичної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором була завжди предметом

пильної уваги відомих науковців (І. Зеленецька, В. Попов, Л. Сбітнева, Т. Смирнова та інші). Так Сбітнева Л., Смирнова Т. вважають, що результативність роботи майбутнього вчителя музичного мистецтва залежить від рівня сформованості музично-аналітичного мислення, слухових, вокальних, інструментальних, диригентських та інших навичок [263, 272]. Пляченко Т. підкреслює важливість таких навичок і вмінь як обробка і перекладення музичного матеріалу, навичок сценічної діяльності, які будуть забезпечувати успішне проведення репетиційної роботи в творчих дитячих колективах [238].

Діяльнісний характер у навчанні та його спрямування на оволодіння практичними навичками і вміннями до роботи з дитячим хором виступає важливим напрямом у професійній підготовці майбутніх фахівців. Набуті у процесі навчання вміння і навички, які мають у своїй основі наукові знання позитивно впливають на практичну орієнтацію. Науковці наголошують на проблемі неузгодженості теоретичної і практичної підготовки майбутнього фахівця до вокально-хорової діяльності, невмінні студентів використовувати набуті знання в практичній роботі та відсутності тісної взаємодії між сучасними навчальними закладами і ЗВО в організації і здійсненні практичної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячими хорами.

У процесі підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором музично-педагогічна практика, яка залучає студентів до безпосередньої творчої музичної діяльності з дітьми, виконує важливу роль. В процесі проходження педагогічної практики у майбутнього фахівця формуються готовність до музично-педагогічного спілкування у дитячому колективі, самореалізація і самовдосконалення своєї компетентності, здатність до емоційних переживань під час роботи над художнім образом творів, вміння орієнтуватися в різноманітних музично-педагогічних концепціях та розвивати свій індивідуальний стиль творчої вокально-хорової діяльності тощо.

Таким чином, аналіз наукової літератури та художньої практики впевнює в тому, що вищеперераховані педагогічні умови будуть підвищувати компетентність майбутнього вчителя музичного мистецтва у творчій роботі з дитячим хором.

2.3. Методика та етапи проведення формувального експерименту

Мета і завдання визначають зміст процесу підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-хорової роботи у дитячому хорі, а їх реалізація передбачає педагогічні умови, які будуть забезпечувати ефективність педагогічного процесу. На формувальному етапі дослідження упроваджувались у навчально-виховний процес визначені та теоретично обґрунтовані педагогічні умови підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором:

- забезпечення мотиваційно-ціннісного ставлення майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором на основі включення студентів в активну вокально-хорову діяльність;
- створення інформаційно-творчого інноваційного середовища у процесі підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором;
- створення умов для творчого пошуку студентів, розвитку ініціативності у вокально-хоровій діяльності;
- використання інтерактивних методів у процесі підготовки до роботи з дитячим хором;
- інтегративний характер професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Упровадження представлених педагогічних умов здійснювалося впродовж таких етапів: мотиваційно-пропедевтичний, змістовно-формувальний, підсумково-прогностичний. Формування компонентів і показників якості підготовки майбутніх фахівців здійснювалося відповідно визначеним етапам.

Метою формувального етапу експерименту була перевірка ефективності запропонованих педагогічних умов підготовки

майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором.

Досягнення цієї мети може бути забезпечено шляхом вирішення конкретних завдань, серед яких найбільш значущими виступають:

- накопичення професійних знань в галузі вокально-хорової роботи з дитячим хором;
- формування вокально-хорових навичок студентів;
- розвиток особистісних якостей згідно з вимогами до компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва у роботі з дитячим хором.

На формувальному етапі до експериментальної роботи було залучено 102 студента спеціальності «Музичне мистецтво» навчально-наукового інституту культури і мистецтв ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Сумського державного педагогічного університету ім. А. Макаренка та Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. З них 52 студентів навчалися за експериментальною програмою.

На першому **мотиваційно-пропедевтичному** (професійно-орієнтувальному) етапі підготовки майбутніх фахівців до роботи з дитячим хором йшов процес поглиблення ціннісно-мотиваційної сфери майбутніх вчителів музичного мистецтва, усвідомлення ними значущості вокально-хорової діяльності в розвитку дитячої особистості, розуміння важливості набуття загальними і фаховою компетентністю в галузі хорового мистецтва, формування в майбутніх учителів мотиваційно-ціннісного ставлення до дитячої вокально-хорової діяльності, як важливого показника успішної творчої діяльності в сучасних соціокультурних умовах. Реалізація завдань мотиваційно-ціннісного етапу здійснювалася у процесі організації роботи майбутніх педагогів за курсами «Хорознавство та методика роботи з хором», «Хоровий клас», «Диригування», «Вокальний клас» (1 курс) з використанням педагогічних, наукових та

публіцистичних матеріалів про ідеал та творчість сучасного вчителя музичного мистецтва, новітні вимоги до особистості вчителя музичного мистецтва, який на сучасному етапі виконує важливу роль у формуванні музичної культури молоді. Значна увага спрямовувалася на діагностику індивідуально-особистісних якостей студентів з метою усвідомлення ними власної унікальності, важливості саморозвитку та самореалізації у розвитку компетентності майбутнього фахівця в галузі хорової дитячої діяльності. Також цей етап передбачав надання майбутнім керівникам дитячих хорів первинної теоретичної інформації про сутнісні ознаки професійної діяльності вчителя в галузі дитячої хорової діяльності, керівника дитячого хору, види та форми вокально-хорової роботи зі школярами, значущість хорової діяльності в розвитку дитячої особистості.

На цьому етапі навчання, коли студенти вже виявляють готовність опанувати професію вчителя музичного мистецтва на базі особистого самовизначення і відповідної системи ціннісних орієнтацій, повинні накопичуватися фахові знання, уміння і навички, досвід їх практичного застосування, а професійні особистісні якості мають розвиватися у єдності з розвитком музично-педагогічного мислення, що в сукупності буде обумовлювати професійно-творчу активність майбутніх фахівців. Важливим є встановлення психологічного взаємозв'язку між викладачем і студентами.

Експериментальна робота проводилася на лекційних, практичних та індивідуальних заняттях з дисциплін професійної, практичної та індивідуальної вокально-хорової підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва, які стають основою для формування фахової компетентності у роботі з дитячим хором.

У процесі викладання дисциплін «Методика музичного виховання», «Основи вокальної методики», «Хорознавство та методика роботи з хором» були розроблені інтерактивні лекції (застосування техніки зворотного зв'язку), лекції-бесіди, лекції-дискусії, на яких

обговорювалися питання сутності музично-педагогічної роботи в школі, особливості та значення вокально-хорової роботи у мистецько-культурному контексті, значущості дитячої хорової діяльності в розвитку дитячої особистості. На заняттях наголошувалося про важливість гуманістичної орієнтації та професійно-творчої активності як важливої сутнісної характеристики майбутніх фахівців, критичності художнього мислення як необхідної умови у процесі пізнання та оцінки навколишньої дійсності.

На дисциплінах професійної підготовки, на яких переважала активна самостійна робота застосовувалися наступні методи: проектна робота, творчі завдання, конкурси, ділові ігри. Пошуковий і дослідницький підходи у процесі занять сприяли накопиченню знань, умінь і навичок у галузі музично-естетичної роботи, поглиблювали знання щодо організації навчальної вокально-хорової роботи з школярами різного віку та збільшували позитивний і ініціативний рівень мотивації до роботи з дитячим хором у майбутніх вчителів музичного мистецтва.

Участь студентів у рамках позанавчальної діяльності у творчих заходах різного рівня – хорові виступи в університеті, на хорових конкурсах і фестивалях, спільних творчих заходах з філармонією тощо сприяли підвищенню інтересу майбутніх вчителів до хорового мистецтва.

На другому **змістовно-формульованому** етапі йшов процес активізації когнітивно-пізнавальної і навчально-творчої діяльності, як важливої умови підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором, у процесі використання творчого проблемного навчання на лекційно-практичних та індивідуальних заняттях: «Основи наукових досліджень», «Практикум шкільного репертуару», індивідуальних заняттях з диригування, у вокальному класі та грі на музичному інструменті. Використання творчих проблемних завдань

сприяло не тільки формуванню навичок музично-естетичної роботи зі школярами, розвитку музично-виконавському кругозору і професійних навичок вокально-хорової роботи, але опануванню новими способами опрацювання навчального музичного матеріалу, формуванню професійно-мистецьких узагальнень на більш високому рівні у порівнянні з попередньо набутими. Формування вокально-хорових навичок студентів здійснювалось на основі вироблених (розроблених) індивідуальних і групових планів підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором.

Завданнями *змістовно-формувального етапу* стали наступні: формування системи знань про сутність та структуру музично-педагогічної, творчої роботи сучасного вчителя музичного мистецтва в дитячому хорі; розвиток інтересу до майбутньої вокально-хорової роботи з школярами; знайомство з особливостями творчої діяльності видатних музикантів-педагогів минулого; визначення особливості діяльності майбутнього фахівця з урахуванням сучасних вимог суспільства до розвитку музичної культури підростаючого покоління; визначення шляхів, форм та методів розвитку компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва у роботі з дитячим хором; формування навичок самоаналізу та прогнозування перспектив розвитку компетентності у роботі з дитячим хором; навичок самокорекції у різноманітних аспектах (особливості спілкування, зовнішній вигляд, культура мовлення).

Третій етап **підсумково-прогностичний** (професійно-вдосконалюючий) передбачав подальшу підготовку вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором. На цьому етапі експерименту ми порівнювали вихідні, поточні та підсумкові результати кількісного значення компонентів підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором у досліджуваних групах.

Для оцінювання знань з професійно-орієнтованих дисциплін, що вивчаються студентами, засвоєння необхідних знань з історії вокально-

хорового мистецтва, дитячого хорового виконавства, формування практичних вокально-хорових навичок, визначення рівня особистісного і професійного розвитку студентів на всіх етапах проводилися **оцінювально-контрольні** заходи, які відображали результат проведеної дослідницької роботи з підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором. Ми спираємось на думку В. Ягупова, який підкреслював, що «оцінювання – це процес порівняння рівня знань, умінь і навичок з **еталонними** уявленнями та їх описанням у навчальних програмах, рекомендаціях і інших нормативних документах» [343, с. 327].

Еталонні уявлення щодо підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором – це вироблені критерії оцінювання розвитку вокально-хорових навичок майбутніх фахівців, знання ними основних положень вокально-хорової педагогіки, що виступає необхідною умовою у майбутній професійній діяльності.

Функціональним навантаженням цього етапу була також перевірка ефективності запропонованих педагогічних умов, які реалізувалися цілісним змістом через критерії, показники, рівні і **методики діагностики підготовки** майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором.

Уведені структурні компоненти професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, творчо-діяльнісний, емоційно-емпатійний і рефлексійно-оціночний, аналіз змісту і призначення цих структурних компонентів впевнює у наступному:

Мотиваційно-ціннісний компонент спрямований на розвиток мотивації студентів до роботи з дитячим хором, створення ідеального образу майбутнього вчителя музичного мистецтва. Ідеал вокально-хорової діяльності зі школярами мобілізує енергію почуттів і волі, вказує студентам напрями вокально-хорової діяльності; виступає як

норма і зразок; є головним об'єктивним критерієм оцінювання всього, з чим стикається особистість в навколишньому світі, з тим, що входить до кола інтересів [339].

Мотив навчально-пізнавальної діяльності – це намагання майбутнього фахівця досягти професійного рівня розвитку вокально-хорових навичок роботи з дитячим хором, в основі якого лежать глибокі теоретичні знання і практичні навички роботи зі школярами у процесі хорової діяльності.

Для активної участі студентів у навчально-пізнавальній діяльності необхідно, щоб мета і зміст процесу професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва, формування вокально-хорових навичок з дитячими голосами були не тільки усвідомлені й прийняті внутрішньо студентами, але й набули особистісного змісту, викликали не тільки позитивні емоції, підштовхували до ефективних дій, але й викликали б глибокий інтерес до вокально-хорового мистецтва, усвідомлювали б значущість хорового мистецтва у вихованні підростаючого покоління.

Безумовно, існує залежність ефективності навчального процесу (професійної підготовки) від впливу різноманітних груп мотивів, серед яких можна виділити наступні:

- мотиви, які пов'язані з метою відносно професійної підготовки майбутнього вчителя до роботи з школярами, змістом і результатами діяльності вчителя музичного мистецтва;

- мотиви, що пов'язані з розвитком і самореалізацією особистості студента, вони характеризуються намаганням студентів до творчого удосконалення в майбутній професійній діяльності;

- мотиви, спрямовані на стимуляцію взаємодії з суб'єктами творчого процесу, на підвищення загально професійного рівня майбутнього фахівця.

Створення системи позитивних мотивів сприяло б кращому

засвоєнню знань, вмінь і навичок, які є важливими і необхідними в майбутній вокально-хоровій діяльності у дитячому хорі, буде сприяти самовираженню, самовдосконаленню й самоствердженню у професійній музично-педагогічній діяльності.

Майбутній учитель музичного мистецтва буде мотивованим на професійну підготовку до роботи з дитячим хором при наявності в нього розвинутої музичної та естетичної культури, наявності естетичного ідеалу, естетичних потреб у спілкуванні мистецтвом та ціннісних орієнтирів вокально-хорового мистецтва. Прагнення студента до високохудожнього виконання вокально-хорових творів, сприяють творчим пошукам майбутніх фахівців та надають можливості самостійної виконавської діяльності. Навчальні мотиви студентів визначають конкретні завдання для викладачів ВНЗ відносно реалізації основної мети моделі навчання.

Когнитивний компонент визначає готовність до практичної роботи з дитячим хором на основі сформованих загально професійних і специфічних професійних знань. Цей компонент включає в себе систему знань, умінь і навичок, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток здібностей студента (музичних, музикознавчих, вокально-хорових), формування світогляду, свідомого відношення, підготовку до професійної діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва, загальнокультурний рівень сприяє набуттю навичок суспільного життя.

У загальноприйнятому розумінні культуру людини визначає досвід, а в професійному – її підготовленість і постійний розвиток. Розвиток цього компоненту визначається рівнем сформованості музично-педагогічних (загальнопрофесійних) і специфічно-професійних (вокально-хорових знань і умінь), які виступають необхідними в ефективній творчій роботі майбутнього вчителя музичного мистецтва з дитячим хором.

На думку О. Здановича накопичення знань здійснюється при

активній роботі процесів мислення і пам'яті, реалізація цього процесу залежить від зацікавленості студента в отриманні знань, а також їх об'єму і якості [82].

Показником сформованості загально професійних знань майбутніми вчителями музичного мистецтва виступають наступні навички:

- володіння музичним інструментом, володіння знаннями про музичне мистецтво, творчість відомих композиторів, стилі і жанри музичного мистецтва тощо;

- знання історії дитячого хорового виконавства, жанрів дитячої вокально-хорової музики, хорової літератури;

- розуміння ролі народної пісні, дитячих вокально-хорових творів композиторів-класиків у розвитку дитячих голосів та музичної культури взагалі;

- усвідомлення вокально-хорової діяльності школярів у розвитку музичної і емоційної культури дитячої особистості;

- володіння знаннями про організацію та форми роботи з дитячими хорами, а також організацію концертної діяльності дитячого хору.

Професійно-специфічні знання вокально-хорової роботи з дитячим хором – це знання про розвиток і функціонування дитячого голосового апарату, організацію роботи дитячого хору, знання вікових особливостей музичного розвитку дітей та їх можливостей у кожному віковий період, знання особливостей створення і розкриття художній образів вокально-хорових творів та специфіка формування вокально-хорових навичок школярів тощо.

Найбільш важливіші питання хорознавства:

- класифікація дитячих голосів та їх діапазон;
- охорона дитячого голосового апарату;
- голосоутворення, звукоутворення;

- дихання в співі, навички артикуляції, дикції;
- роль вокально-хорових вправ у розвитку дитячого співочого голосу;
- навички ансамблю і строю в хоровому співі;
- темброве забарвлення голосу, динамічні відтінки;
- засоби музичної виразності у вокально-хорових дитячих хорах;
- засоби виразності у процесі виконання вокально-хорових творів
- етапи роботи над вокально-хоровим твором;
- робота над чистотою інтонації у дитячому співі;
- особливості роботи над художнім образом дитячих вокально-хорових творів;
- теорія і методика вокально-хорової роботи з дітьми різного шкільного віку.

У підготовці майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором значну роль має *емоційно-емпатійний компонент*, він є домінуючим у процесі вокально-хорової роботи. Цей компонент спрямований на розвиток у студентів емоційної культури, здібності усвідомлювати і відчувати психологічний зміст вокально-хорових творів, характер художніх образів, передавати художній образ у співі, вміти розкривати на заняттях хору виразні можливості вокально-хорової музики, поетичного тексту. Усвідомлювати особистісні внутрішні переживання художнього образу та розрізняти тонкі відтінки переживань у співі. Робота над художніми образами дитячих вокально-хорових творів потребує емоційних переживань, адекватних емоційних реакцій, емоційного відношення до змісту твору. Емоційну складову частину у підготовці майбутнього вчителя слід розглядати як можливість у практичній вокально-хоровій роботі з дітьми передавати художньо-естетичну інформацію, як соціальну інформацію, що відображає навколишню дійсність та відбивається мовою музичного мистецтва в художній формі і засобами художніх образів та має естетичну цінність та викликає естетичні почуття і

переживання [160].

Почуттєво-емоційний тип художньо-естетичної інформації вокально-хорових творів має декілька аспектів, серед яких слід виділити наступні:

- емоції і почуття, які були закладені авторами твору – композитором і поетом);
- емоції і почуття, які виникають у виконавців твору та які він передає слухачам;
- емоції і почуття, які виконавці передають слухачам та викликають емоційний відгук.

Майбутні керівники дитячих хорів повинні розуміти і відчувати ті емоції і почуття, які були закладені у вокально-хоровому творі засобами музичної виразності композитором. Не викликає сумнівів, що майбутні вчителі музичного мистецтва повинні усвідомлювати і розрізняти стилі різних епох (наявність характерних ознак мелодії, гармонії, фактури), знати події, які сприяли появі того чи іншого твору (розуміти поетичний текст, ритмічні особливості тощо).

Глибокий аналіз вокально-хорових творів, який здійснюється у класі хорового диригування буде сприяти появі у студентів особистісних емоцій як відбиття емоційного змісту та емоційної наповненості твору. У процесі роботи над вокально-хоровими творами вітчизняних та зарубіжних композиторів, творів композиторів класиків, обробками відомих народних пісень у студентів поступово буде виховуватися естетичний смак та формуватися емоційні відношення, які будуть формувати естетичні емоції, естетичний ідеал, художній смак, емоційну культуру взагалі (контролювати свої емоційні стани є важливою проблемою у підготовці майбутнього фахівця). Набуття студентами навичок і вмінь емоційно розкривати художній образ творів має велике значення в практичній вокально-хоровій роботі зі школярами, які повинні емоційно сприймати закладений авторами емоційний, художній образ вокально-хорового твору.

Творчо-діяльнісний компонент підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором складається із сукупності практично засвоєних знань, умінь і навичок, що надає можливість перетворити їх на ефективні засоби у вокально-хоровій роботі та перевіряти їх ефективність, важливість і необхідність у процесі практичної роботи. В. Медушевський підкреслював, що мистецтво, його інтонації, які є головним специфічним показником, відбивають навколишнє життя. Художня сутність виконавської творчої діяльності полягає в тому, що вона активно формує інтерес до внутрішнього життя. Відтворити написаний композитором твір в живій інтонації можливо лише у випадку, якщо зуміти виразити себе в музичному звучанні. Фактично творча виконавська діяльність є роздумами про себе, усвідомлення свого «Я». Відомі музиканти вважають, що музичний твір – це відбиття сприйняття життя авторами твору, це образно-змістовна характеристика часу, розкрита книга культури, і її потрібно читати, проводячи паралелі між тим, що відображено в час створення твору та сучасністю.

У творчу діяльність вчителя музичного мистецтва природним шляхом уписується і вивчення історії створення твору, інформація про епоху, життя авторів та дії з аналізу засобів музичної мови тощо. Предмет вивчення – твір – веде хор (учня) вперед, надає перспективу, мету, яку слід досягти. Процес виконання спрямовує художньо-пізнавальні дії співаків на досягнення виконавських завдань, які пов'язані з різноманітними формами, стадіями освітньої активності, з оволодінням вокально-хоровими навичками, процесами самопізнання. Зрозуміло, що все це не обмежується виконавською творчістю та отримує у подальшому свій розвиток. Далі відкривається перспектива завдань, які дозволяють усвідомлювати життя в інтонаціях, в інтонуванні. Кожний виконавець намагається передбачити створення художнього образу, відпрацьовуючи дома твір, прогнозує модель своєї інтерпретації твору, але все одно залишається місце для деякою невизначеності. Художньо-образний смисл твору – це діалектична

категорія, яка розкривається у процесі розвитку, але зміни не можуть торкатися основи художнього твору – нотного тексту. Майбутній фахівець у галузі хорового виконавства повинен усвідомлювати, що художній вокально-хоровий твір – це відкрита система, яка доносить до нас не тільки образно-інтонаційний смисл, закладений композитором, але й ще щось, що не зазначено в тексті. Така передбачувана невизначеність є новим та інформаційно насиченим компонентом виконавського диригентського процесу. Й. Бродський наголошував, що мистецтво в цілому і музично-виконавська творчість відкриває завжди для слухачів щось непередбачуване, нове, оригінальне. В кожному творі для виконавця існує відоме і невідоме, що пов'язане з функцією часу і виразником цього є виконавець. Не існує абсолютно точного відтворення вивченого твору. Виконавець постійно вирішує складну художню задачу. Він проживає нотний текст, перетворює його в інтонаційно часовий процес, та відбиває своє відношення, свої відчуття, розуміння твору. Виконавець якби відтворює художньо-образний зміст твору у нових художніх смислах нового часу. Можна сказати, що виконавець здійснює в заданій композитором системі музичної мови, образних уявлень, у формі, стилістиці, жанрі твору, що виконується, усвідомлюючи почуттями і розумом, сутність епохи. У результаті цього народжуються нові художні сенси, котрі відповідають запитам сучасних слухачів. Згодом із художніми знахідками приходять нові ідеї, способи і шляхи вирішення художніх проблем. Процес збагачення диригентського виконавського мистецтва можна спостерігати, якщо зрівнювати сучасні записи із записами, які були зроблені декілька десятиріч тому, то можна зрозуміти, що виконавська творчість – це історично обумовлений процес, завжди на зміну приходять нові ідеї.

Сутність творчо-діяльнісного виконавського компоненту визначається оволодінням уміннями і навичками, необхідними в практичній діяльності майбутнього керівника дитячого хору:

- уміння користуватися співочим голосом у процесі розучування і роботи над вокально-хоровими творами;
- володіння диригентською технікою, яка є необхідною у керуванні хором;
- уміння передавати художній образ вокально-хорових дитячих творів у диригентському жесті;
- розкривати зміст і художній образ творів в особистому виконанні творів;
- доносити до слухачів стильові особливості при виконанні різножанрових творів.

Значущість вокально-хорових навичок майбутніх вчителів музичного мистецтва важко переоцінити, адже саме вони визначають успішність майбутньої вокально-хорової роботи із школярами. Вокально-хорові навички та диригентська техніка спрямовуються на здібності майбутнього фахівця використовувати їх в практичній роботі. Від рівня розвитку вокально-хорових навичок майбутнього вчителя музичного мистецтва буде залежати рівень вокально-хорового розвитку вихованців дитячого хору. Найбільш важливими є навички співочого звукоутворення, дихання, звуковедення, співочої артикуляції та дикції, навички співу в ансамблі, навички роботи над художнім образом вокально-хорових творів.

Рефлексивно-оціночний компонент. У філософії рефлексія (від лат. *reflexio* – звернення назад) – принцип людського мислення, направлений на осмислення і усвідомлення своїх форм і передумов, предметний розгляд самого знання, критичний аналіз його змісту і методів пізнання, діяльність самосвідомості [141]; форма мислєдіяльності [300]. У психології рефлексія, яка спрямована на аналіз, розуміння, усвідомлення себе: власних дій, поведінки, мовлення, досвіду, почуттів, станів, здібностей, характеру, взаємин із іншими, розглядається як: мисленнєвий (раціональний) процес.

Застосування у підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва особистісно орієнтованого підходу та проблемних творчих

завдань на заняттях дисциплін «Методика музичного виховання», практичних хоровому класу сприяло зростанню підготовки майбутніх фахівців до вокально-хорової роботи з школярами та підвищувало рівень естетичної культури, ціннісних орієнтацій студентів і особистісні якості.

Під час обговорення теми «Особливості творчої роботи з дитячим хором» студентам було запропоновано письмово проаналізувати свої уявлення та висновки по результатам роботи під час педагогічної практики. Це дозволило визначити подальший шлях розвитку.

Самоаналіз майбутніх вчителів музичного мистецтва дозволяє активізувати рефлексивні якості та визначити наступні недоліки у підготовці студентів:

- самоаналіз професійної діяльності;
- визначення критеріїв саморозвитку;
- структурування педагогічного досвіду;
- орієнтація у сучасній педагогічній і психологічній літературі.

Для вирішення проблем були запропоновані наступні методи роботи:

- вибір актуальної теми і проблеми;
- мотивоване вивчення літератури за темою;
- проблемне і тематичне усвідомлення;
- відкрите обговорення теоретичних, методичних і практичних аспектів педагогіки;
- самоаналіз і аналіз роботи інших студентів з використанням методу експертів;
- виявлення у процесі дискусії ключових компонентів даної проблеми;
- уточнення методів і напрямів практичної роботи у рамках обговорюваної проблеми.

При використанні цих методів роботи є можливість

індивідуалізувати підхід. Відкритість формату обговорень і дискусій без винесення оцінок сприяє формуванню якості конструктивного мислення і структурного аналізу практичного матеріалу.

Те, що здавалося спершу незрозумілим, непотрібним і недосяжним, стало активно використовуватися у професійній діяльності з усіма підходами і переходами від теорії до практики, від формування програми до продуктивного методичного самоаналізу музично-педагогічної діяльності у дитячому хорі. Педагогічний експеримент сприяв покращенню творчої та професійної активності, став дійсною школою для формування методико-теоретичної свідомості майбутніх педагогів.

Для обговорення зі студентами на лекційних, практичних і індивідуальних заняттях обирались наступні теми:

- актуальні проблеми дитячого хорового виконавства;
- успішність як основна характеристика діяльності керівника хору;
- режисура хорових занять;
- вікова музична психологія;
- особливості хорового співу як виду творчої діяльності;
- художня і естетична свідомість як важливий фактор у творчій діяльності школярів;
- імідж педагога, керівника хору;
- вплив саморозвитку педагога на розвиток творчої особистості учнів;
- розвиток уяви учнів як засіб активізації творчого потенціалу.

На заняттях з індивідуальних фахових дисциплін й дисциплін «Хорознавство та методика роботи з хором», «Практикум шкільного репертуару» виконання творчих завдань зростаючої складності і новизни, у студентів збільшувалося усвідомлення сутності і змісту музично-педагогічної роботи з дитячим хором та зростала творча активність пошуків шляхів розвитку дитячої хорової діяльності. Активність вокально-хорового навчання підвищувалася завдяки участі

студентів у студентському науковому товаристві «Музично-естетичне виховання дітей і молоді в Україні», де досліджувалися теми активізації дитячої вокально-хорової діяльності та її значення в естетичному вихованні молоді та ін.

Завдання цього етапу реалізовувалися шляхом використання методів стимулювання творчої діяльності студентів, методів аналізування та узагальнення наукової інформації, методом створення емоційних ситуацій на заняттях, використанням творчих завдань у процесі вивчення тем інтегрованого курсу «Методика музичного виховання» (3-4 курси навчання), практичних та індивідуальних заняттях. Творчі завдання різного типу представлено з метою визначення функцій керівника дитячого хору в сучасному освітньому просторі, впливу особистості вчителя музичного мистецтва на розвиток музичної культури учнівської молоді, роль вчителя музичного мистецтва у естетичному вихованні учнівської молоді У межах модулю курсу «Методика музичного виховання», «Розвиток музично-естетичного виховання у першій половині ХХ століття», «Видатні концепції музично-естетичного виховання ХХ століття», «Розвиток музично-педагогічної думки в Україні у 90-х роках ХХ століття» та інших творчі завдання різного типу використовувалися з метою репрезентації творчих портретів видатних музикантів-педагогів педагогів минулого, розуміння традицій дитячого хорового виконавства в Україні. Особлива роль у вирішенні завдань розвитку компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором належить практичним заняттям з хорового класу, на яких творчі завдання використовувались з метою усвідомлення художніх образів вокально-хорових творів, розуміння стилю хорової творчості відомих хорових композиторів тощо; діагностики та подальшого розвитку музично-педагогічних здібностей, вмінь і навичок майбутніх учителів музичного мистецтва; стилів самопрезентації, саморегуляції, педагогічного творчого спілкування і вирішення складних ситуацій у вокально-хоровій роботі тощо.

На цьому етапі підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором здійснювалася на заняттях з дисциплін «Хоровий клас», «Музична педагогіка та психологія», індивідуальних заняттях з диригування і вокалу, де використовувалися форми і методи, що були спрямовані на гармонізацію отриманих знань у процесі навчання. Особлива увага спрямовувалася на розвиток інноваційної діяльності особистості, використанні інноваційних технологій навчання майбутніми фахівцями у вокально-хоровій роботі зі школярами з метою творчого розвитку учнів.

Розробка завдань майбутніх учителів музичного мистецтва щодо портфоліо творчих проєктів вимагали від студентів пошуково-пізнавальної, аналітичної та інноваційно-творчої діяльності та розвивали професійні компетенції. Викликали та стимулювали творчу діяльність такі портфоліо творчих проєктів як «Перлини світового хорового мистецтва» (автор Безкровна Г.), «Дитяча хорова музика сучасних авторів» автор (Босенко А.), «Скарбниця українського хорового мистецтва» автор (Букарова П.), «М. Леонтович – майстер хорових обробок української народної пісні» (Кіндякова Т.).

Були підготовлені та проведені тренінги, ділові ігри, що мали спрямованість на удосконалення професійно-рефлексійного компоненту підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором. Тренінг-знайомство «Хоровий калейдоскоп» надавав можливість студентам проявити не тільки знання, творчі можливості, але й показати харизму та артистичні можливості щодо хорової діяльності. Ділова музична гра «Види вокально-хорової діяльності в сучасній загальноосвітній школі» передбачала знання і навички вокально-хорової роботи зі школярами різного шкільного віку та навички самостійного вокально-хорового та виконавського аналізу дитячих вокально-хорових творів.

Сутнісні складники визначених педагогічних умов у процесі реалізації

завдань формувального етапу експерименту упроваджувалися комплексно з метою формування усіх компонентів компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором (Рис. 2.1).

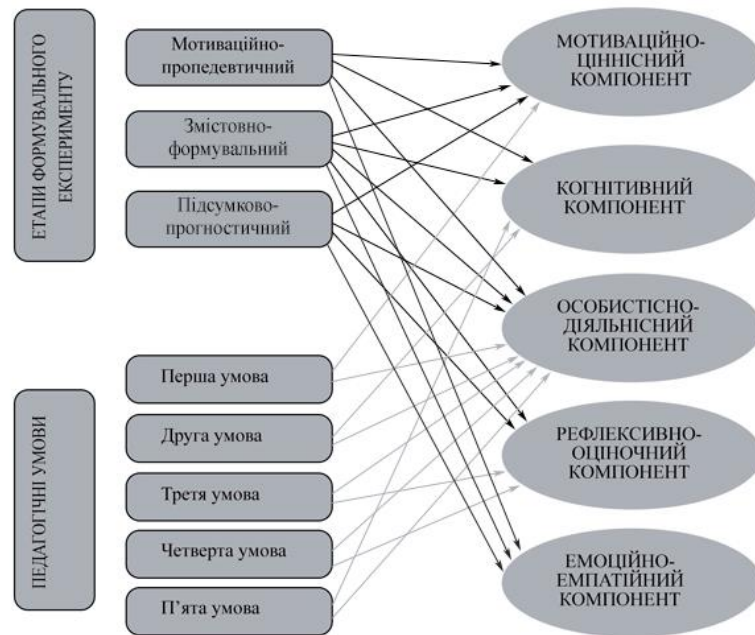

Рис. 2.1. Взаємозв'язок педагогічних умов та етапів експериментальної роботи

Визначена нами структура компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва у роботі з дитячим хором, обґрунтовані педагогічні умови дали можливість визначити важливі напрями у змісті та методичному забезпеченні вивчення теоретичних, практичних та індивідуальних дисципліни і організації самостійної роботи студентів під час експериментальної роботи.

Розвиток вокально-хорових навичок студентів, автоматизованих компонентів цілеспрямованої свідомої вокально-хорової роботи зі школярами, здійснюється у ЗВО шляхом неспішної, систематичної та послідовної роботи.

Рівень розвитку вокально-хорових навичок буде впливати на виконання вокальних і вокально-хорових творів, а емоційне наповнення діяльності вчителя у дитячому хорі буде забезпечувати успішне застосування вокально-хорових навичок у роботі зі школярами, буде впливати не тільки на вокально-хоровий розвиток школярів, але й на їх

особистісний розвиток.

Професійну підготовку майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором забезпечують навчальні дисципліни професійно-орієнтованої спрямованості, дисципліни самостійного вибору студентів. Змістовний модуль процесу професійної підготовки забезпечується системою знань, яка складається з двох блоків – професійні знання вчителя музичного мистецтва та спеціально-орієнтовані знання вокально-хорової роботи в дитячому хорі.

Оволодіння специфічно-орієнтованими знаннями і навичками здійснюється під час вивчення дисциплін – «Диригування», «Вокальний клас», «Хоровий клас», «Основний музичний інструмент», «Хорознавство та методика роботи з хором», «Практикум шкільного репертуару», «Методика музичного виховання», «Основи вокальної методики» та уведення в навчальний процес теоретичних і практичних тем спецкурсу «Практикум роботи з хором».

На базовому (основному) етапі підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором використовуються такі форми роботи як – індивідуальні, практичні заняття, хорові і ансамблеві виступи та використовуються наступні методи: пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, створення ситуації успіху на заняттях, аналіз вокально-хорових творів, аналіз виступів інших студентів, створення ситуацій творчих пошуків, створення емоційних ситуацій на заняттях, стимулювання вокально-хорової діяльності на ін.

Важливим результатом роботи на цьому етапі, який складається з двох компонентів: – стабілізуючого (закріплення отриманих знань, умінь і навичок вокально-хорової роботи) і застосування їх на практиці стане корекція розробленого на першому етапі цілеспрямованого плану підготовки до вокально-хорової роботи з дитячим хором; установлення психологічного взаємозв'язку між студентами і викладачем, сформованість теоретичних знань, умінь і навичок вокально-хорової роботи у дитячому

хорі, навичок художньо-педагогічного аналізу вокально-хорових творів.

Найбільш важливими завданнями цього етапу стали:

- формування практичних виконавських навичок вокально-хорової роботи у дитячому хорі, усвідомлення особливостей роботи з школярами різних вікових груп;
- розкриття художнього образу вокально-хорового твору засобами диригентської і вокально-хорової виразності виконання;
- етапи роботи над виразним виконанням вокально-хорових дитячих творів;
- усвідомлена робота над різнохарактерним репертуаром для хору дітей різного віку.

Навички підбирати по слуху мелодії пісень та акомпанемент до них, вміння вільно читати та усвідомлювати музичний текст, транспортувати акомпанемент у потрібні тональності, акомпанувати зору та солістам, вміти перекладати та аранжувати твори для виконання як хору, так і ансамблям та багато інших є необхідною умовою та успішного фахівця в роботі з дитячим хором. Вільне володіння інструментом, вміння транспортування допомагають швидкому ознайомленню та накопиченню пісенного репертуару.

Виконуючи ці завдання ми спиралась на інтереси та інтегровану творчу діяльність студентів. Залучення студентів до електронної музичної творчості в процесі педагогічної практики та вивчення курсу «Практикум роботи з хором» в своїй основі спирається на важливість специфічних принципів розширення звукової палітри музичної творчості (це витікає з опори даної діяльності на електроакустичний звуковий матеріал, адже у процесі роботи користувач цифрового інструменту виступає як звукорежисер, створює нові віртуальні голоси). Поглиблення роботи з звуковим матеріалом збагачує: темброву палітру музичної вокально-хорової творчості; інтеграцію всіх видових складових частин музичної творчості; збільшення інтерактивної ролі користувача цифрового

інструменту (електрона музична творчість включає в себе композиторську і виконавську складові) тощо. Важливою є також опора на традиційні педагогічні установки: багатовимірне, полісенсорне освоєння музикування: «чую – бачу – граю»; образно змістове усвідомлення особистісних дій за інструментом; слідування завданням освоєння студентами необхідних знань і навичок музично-творчої діяльності [144].

Спостереження свідчать, що на початковому етапі використання електронних музичних інструментів викликає значний інтерес студентів, а згодом інтерес до цієї діяльності не тільки не зменшується, а, навпаки посилюється, адже отримуються у процесі такої діяльності більш яскраві художні результати. У процесі занять імпровізації становляться більш яскравими та цікавими, а теми і образи інтегрованих занять стають основою для створення власних мелодій та інших форм творчості [182]

На сучасному етапі однією з актуальних є проблема інтеграції різних видів мистецтв та її впливу на розвиток особистості. Інтерес до цієї проблеми, яка активно досліджується в педагогіці, психології, мистецтвознавстві визначається тим, що інтеграція мистецтв визначає її взаємозбагачення, посилює пізнавальні та виховні можливості мистецтва. Безперечно, синтез мистецтв сприяє розвитку художнього сприйняття і творчих здібностей студентів. Окремі види мистецтв впливають на різні сторони психіки – емоції і почуття, мислення, уяву тощо, але розвиток особистості успішніше формується під впливом інтеграції різних мистецтв.

В основі сучасної музичної педагогіки лежить поліхудожній підхід. Адже природа усіх мистецтв відповідає поліхудожній природі самої особистості. Вплив різних видів мистецтв в їх взаємозв'язку допомагає глибоко усвідомлювати специфічну художньо-образну виразність мови кожного з видів мистецтв та допомагає майбутнім фахівцям усвідомлювати художню культуру як цілісне явище.

У процесі підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва важливе значення відіграє сприйняття музики, складний процес

усвідомлення музичного образу і логіки його розвитку у музичному хоровому творі, в якому найбільш глибоко задіяні як емоційні так і інтелектуальні складові музичного розвитку особистості. Музичний образ – абстрактний, динамічний, розгорнутий у часі – є складним для усвідомлення. Майбутній фахівець повинен сам усвідомлювати, розуміти музику, входити в складний світ її образів. У процесі інтеграції мистецтв майбутній вчитель музичного мистецтва набуває навичок усвідомлення художніх образів образотворчого мистецтва, художньої літератури, поезії, художньої прози тощо. Сприйняття, переживання і співставлення художніх образів і виразних засобів сприяють оволодінню складною музичною мовою. Сприйняття музичних творів повинно поєднуватися з сприйняттям творів образотворчого мистецтва (репродукцій картин І. Шишкіна, І. Левітана, І. Айвазовського та інших), поезії та інших видів мистецтв. (Особлива увага в роботі зі студентами спрямована на твори українських художників, поетів – класиків і сучасників).

В музичній педагогіці проблема взаємодії мистецтв та її впливу на розвиток музичного сприйняття і музичної культури дитячої особистості, на наш погляд ще не отримала належного пояснення і на даний час існує необхідність у створенні цілісної системи розвитку музичного розвитку і музичної творчості дітей на основі інтеграції мистецтв.

Інтеграція мистецтв сприяє також, як доводять психологічні дослідження, розвитку різноманітних форм мислення (А. Асмолов, Л. Виготський, Є. Ільїн, Я. Пономарьов, В. Семиченко). [12, 40, 240, 267]. Австрійський мистецтвознавець Р. Ейслер – автор багатьох досліджень – вважає, що музична освіта розвиває креативність, уяву, образне мислення і здатність до інтерпретації побаченого та почутого.

Хорові заняття ми організовували на основі взаємодії мистецтв, що включало в себе різні види мистецтва і художньої діяльності: виконання та слухання музичних творів, віршів, художньої прози; перегляд візуального ряду та відеоматеріалів; пластичні рухи під музику, тощо. Саме на таких

заняттях відбувається процес залучення студентів до цінностей світової художньої культури завдяки спілкуванню з кращими зразками світової культури та музичної діяльності. Розучуючи твори невідомих авторів XIII–XVI століть, твори західноєвропейських класиків (Й. С. Бах, А Вівальді, Й. Гайдна, В. А. Моцарта, М. Глинки, П. Чайковського, М. Римського-Корсакова, С. Прокоф'єва, Д. Бортнянського, А. Веделя, М. Березовського, М. Лисенка, М. Леонтовича та багатьох інших вітчизняних композиторів і твори сучасних авторів, кращі зразки народної музичної творчості студенти починають усвідомлювати і почуттєво переживати красу і значущість хорового мистецтва. Активізує сприйняття вокально-хорових творів художня література, яка дозволяє в процесі діалогового спілкування висловити студентам власну думку про прослухане, організувати живе спілкування на семінарському занятті при обговоренні будь-якого твору. Навіть лібрето таких опер, як «Життя за царя» («Іван Сусанін») М. Глинки, «Князь Ігор» О. Бородіна, «Борис Годунов» М. Мусоргського, «Євгеній Онегін» і «Пікова дама» П. Чайковського, «Війна і мир» С. Прокоф'єва та інші видатні твори дозволяють студентам в певній мірі освоїти музичні шедеври.

Використання інтеграції мистецтв у навчально-виховному процесі сприяє зростанню компетентності, підготовленості майбутнього вчителя музичного мистецтва о роботи з дитячим хором, який стає загальнокультурною та полікультурною особистістю. Повноцінна особистість – це завжди особистість творча, яка розвивається, для якої характерно поява все нових психологічних новоутворень. К. Роджерс дав таку характеристику творчої людини – «відкритість світу, віра у свої можливості формувати нові відношення з навколишніми. Пристосованість до своєї та інших культур, гармонія зі своєю культурою» [252, с. 76].

Розширенню «культурного простору» студентів сприяють відвідування музичних театрів, філармонічних концертів, художніх музеїв. Відвідування театру, музею або концертного залу пов'язані з впливом на

особистість синтезу різноманітних мистецтв: архітектури, живопису, скульптури, музики, художнього слова і вони становляться яскравими культурними подіями, активізують інтерес до мистецтва та надають можливості до творчої діяльності. Вони вирішують також важливу проблему сучасної художньої освіти, підготовку майбутнього вчителя музичного мистецтва до процесу виховання культурного слухача та глядача в новій українській школі. Накопичення художніх вражень студентів повинно сполучатися (поєднуватися) з їх відбиттям у різних видах художньої творчості. Синкретична цілісність свідомості творчої особистості є благодатною основою для художньо-творчої діяльності.

Одним з творчих завдань було створення студентами театральних персонажів у дитячих піснях, адже в піснях діти здійснюють подорожі у різні куточки планети, відображають події давно минулих часів. Такі завдання, коли студенти залучаються до театралізації пісень, стимулюють творчу уяву студентів, які з великою цікавістю стежать за подіями сюжетно-рольової гри, вибирають для себе ролі, придумують костюми тощо. Участь у таких пісенних сценках змушує виконувати завдання не механічно, а творчо. Здивуватися на зустрічі новим, невідомим або радість від знайденого рішення – все це є необхідним у підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором. Завдяки таким завданням на практичних заняттях курсу «Практикум роботи з хором», індивідуальних заняттях з диригування активізується творчий потенціал особистості, усвідомлюються цінності і можливості виховання дитячої особистості засобами хорової діяльності. Викликали інтерес студентів завдання, пов'язані з музичною ритмікою, яка з давнини використовувалась у музичному вихованні підрастаючого покоління.

Поступово розвивається діалог педагога з студентами. Робота з хоровим твором, його вивчення по фразам, процес вживання в образ, коли викладач спрямовує увагу студентів на виявлення самостійності у виборі виразних засобів при створенні музично-художніх образів. В той же час

йде робота над співочим диханням, розвивається дикція, вміння змінювати темп, силу звуку, розвивається інтонаційна виразність, ініціатива і самостійність студентів у створенні художніх образів. Викладач створює творчі пошукові ситуації у виборі виразних засобів у створенні художніх образів за допомогою міміки, інтонації. Розширюється діапазон емоційного сприйняття життя студентами і можливість користуватися у процесі виконання емоціями: радість, подив, тощо.

Застосування у процесі вокально-хорового навчання майбутніх керівників дитячих хорів різних типів музичних ігор, ігор-пантомім, фольклорних ігор, міні вистав на основі пісень допомагає здійснювати: синтез музичного, пластичного виду мистецтв, просторо-часового, виникнення нових художніх образів на основі такого синтезу, образне переміщення з одного місця в інше, захоплююча подорож улюблене місце планети та в будь яку епоху. Цей процес стимулює студентів подолати внутрішню скованість та перевтілюватися у різні образи. Залучення студентів до створення театральних костюмів, музично-образного оформлення, декорацій, ескізів костюмів, сценаріїв до міні вистав спонукає до творчих проявів, ініціативності у навчанні.

Вирішення таких завдань допомагає викладачам розуміти та спостерігати за творчим розвитком майбутніх фахівців, розвивати у студентів самостійний і творчий склад мислення, сприяти формуванню організаторських і комунікативних здібностей.

Діагностичні обстеження та формуючий експеримент доводять, що: інтеграція мистецтв ефективно впливає на розвиток музичного сприйняття студентів, які починають під її впливом емоційно і змістовно обговорювати характери хорових творів, виразні засоби художнього образу. У результаті інтегрованих занять розвивають навички до самостійних суджень, порівнянням характеру прослуханих творів та вміння до музичної інтерпретації.

Зазначимо, що проведення експериментальної роботи спиралось на

сучасні концепції естетичного середовища і розвитку культури особистості, інтегрованого підходу до вивчення мистецтва; естетичної свідомості і естетичного досвіду; естетичної діяльності та її розвитку при вивченні мистецтва.

2.4. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.

Проведення формувального етапу експериментального дослідження ефективності педагогічних умов щодо формування компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва в роботі з дитячим хором здійснювалось на підставі теоретико-методологічного обґрунтування критеріально-структурної бази даного педагогічного явища і передбачало використання комплексу заходів: підготовка анкет, тематики бесід, підбір діагностичних методик, аналіз навчальних планів підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва та робочих програм навчальних дисциплін професійно-орієнтувального циклу, розробка творчих завдань, методично-практичних рекомендацій викладачам до проведення занять з вокально-хорової підготовки.

У процесі експериментально-дослідної роботи нами було використано наступні методи: аналіз наукової літератури філософського, психологічного, педагогічного, культурологічного та музикознавчого змісту з теми дослідження, аналіз навчально-методичного забезпечення підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, бесіди, анкетування, спостереження, аналіз і синтез, моделювання і проектування, метод експертних оцінок, ранжування, методи математичної обробки статистичних даних, методи кількісної і якісної оцінки результатів експерименту.

Застосування методик було спрямоване на виділення рівнів сформованості компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва в роботі з дитячим хором.

У підрозділі 2.1. були виокремлені критерії, за допомогою яких ми вважали можливим виявити рівні сформованості компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва в роботі з дитячим хором.

Мотиваційно-ціннісний критерій відображає ціннісне ставлення до професії вчителя музичного мистецтва та керівника дитячого хору,

бажання набувати професійних вокально-хорових навичок, інтерес і потребу у музично-педагогічній роботі з дитячим хором.

Когнітивний критерій включає усвідомлення та розуміння сутності роботи з дитячим хором, особливості вокально-хорової роботи з школярами різного віку, сукупність теоретичних знань з музично-педагогічних та спеціальних дисциплін, знання про проблеми та особливості дитячого хорового виконавства. способи підвищення рівня компетентності.

Творчо-діяльнісний – володіння навичками, способами та прийомами вокально-хорової та диригентської діяльності, розвинені комунікативні уміння, вміння реалізовувати власні творчі траєкторії з метою формування компетентності в роботі з дитячим хором, володіння техніками саморозвитку і професіоналізації.

Рефлексивно-оціночний – володіння інструментами самодіагностики, самопізнання та самоаналізу особистісної музично-педагогічної діяльності, самооцінка, рефлексія власної творчої музичної діяльності, адекватна самооцінка індивідуальних здібностей та можливостей у музично-педагогічній хоровій діяльності.

Емоційно-емпатійний – здатність фахівця до співпереживання під час роботи над художніми образами творів, емоційно-виразної подачі художнього образу, здатність до створення емоційних ситуацій на заняттях, до художньої співтворчості та співпраці.

Виокремлені критерії, що відображають сутнісні характеристики компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва у роботі з дитячим хором та надають можливості для визначення рівнів сформованості компетентності у роботі з дитячим хором.

За результатами експериментального дослідження було визначено три рівні підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в роботі з дитячим хором: високий – продуктивний, середній – конструктивний, низький – репродуктивний, а змістовне наповнення дозволило аналізувати

зміни, що відбувалися зі студентами під час вокально-хорової роботи з дитячим хором.

Експериментальне дослідження проводилось протягом 4-х років і здійснювалося у три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний.

Констатувальний етап експериментальної роботи передбачав виявлення рівня сформованості кожного з структурних компонентів компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва у роботі з дитячим хором: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, творчодіяльнісного, емоційно-емпатійного та рефлексивно-оціночного в КГ та ЕГ, а також експертну оцінку викладачів.

Для визначення рівня сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту були проведені бесіди зі студентами, анкетування з метою виявлення ціннісного ставлення студентів до роботи з дитячим хором, застосовано декілька діагностичних методик, підбір яких проводився з урахуванням їх інформативності та доступності.

Діагностування проводилось за наступними методиками: опитувальник А. Реана «Мотивація успіху та побоювання невдач», тест Ю. Орлова «Потреба у досягненні», методика В. Смекала і М. Кучер «Вивчення спрямованості особистості», методика визначення структури професійної спрямованості педагога В. Семиченка, які направлені на виявлення ціннісного ставлення до формування компетентності у роботі з дитячим хором, уточнення творчої спрямованості особистості майбутніх учителів музичного мистецтва.

Виявлення рівня сформованості когнітивного компоненту спонукало до розробки і застосування анкети з метою отримання інформації про обізнаність майбутніх учителів з питань вокально-хорової роботи з школярами. Також опитування за відповідною анкетною проводилось і серед викладачів, які виступили у ролі експертів. Результати опитування студентів і викладачів були зіставлені і порівняні, в результаті

ми дійшли висновку про те, що обізнаність студентів з питань хорової діяльності є недостатньою.

Також анкета містила перелік бар'єрів, що заважають формуванню компетентності майбутніх вчителів музичного мистецтва у роботі з дитячим хором, їх потрібно було проранжувати від найзначущих до самих незначних. Таку ж процедуру зробили і експерти. *Порівняння отриманих результатів виявило різні погляди досліджуваних на це питання. Але деякі позиції виявились подібними.*

Дослідження рівня сформованості когнітивного компоненту компетентності передбачало аналіз успішності студентів з вокально-хорових дисциплін, аналіз загальної успішності, спостереження на практичних заняттях за уміннями студентів застосовувати теоретичні знання у процесі вирішення практичних вокально-хорових завдань.

Визначення рівня сформованості творчо-діяльнісного, емоційно-емпатійного і рефлексивно-оціночного компонентів компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва у роботі з дитячим хором також проводилось із застосуванням діагностичних методик.

Формувальний етап експерименту проводився упродовж 3-х років зі студентами експериментальних груп що були сформовані зі студентів 2-го й 3-го курсів навчально-наукового інституту культури і мистецтв ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Сумського державного педагогічного університету ім. А. Макаренка та Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Розподіл студентів на КГ та ЕГ відбувався без виявлення особливих ознак, робота в них відрізнялась тим, що КГ навчались дисциплінам за традиційними методиками і технологіями, а навчальний процес ЕГ був організований з урахуванням виділених нами педагогічних умов.

Головним завданням формувального етапу експерименту було з'ясування питання ефективності розроблених і обґрунтованих нами педагогічних умов формування компетентності майбутніх учителів у роботі з дитячим хором при вивченні дисциплін вокально-хорового циклу та експериментальну перевірку гіпотези дослідження.

Автор особисто брав участь у розробці та впровадженні навчально-методичного забезпечення фахової підготовки майбутніх учителів з метою підвищення ефективності процесу формування компетентності у роботі з дитячим хором, займаючись викладацькою діяльністю.

Наприкінці формувального етапу експерименту було проведено діагностичний зріз рівнів сформованості компетентності у роботі з дитячим хором за кожним критерієм з метою порівняльно-зіставного аналізу отриманих даних.

Контрольний етап експериментального дослідження включав у себе обробку отриманих результатів, порівняння і співставлення початкових і кінцевих даних, опис ходу експерименту, обробку результатів з використанням математичних і статистичних методів, перевірку ефективності запропонованих педагогічних умов.

Проведення практичних занять з дисциплін: інтегрованого курсу «Методика музичного виховання», «Хорового класу» інтегрованого курсу «Хорознавство та методика роботи з хором», «Практикум шкільного репертуару» індивідуальних занять з диригування здійснювалось з використанням творчих завдань. Основне завдання вирішення творчих завдань – застосування отриманих теоретичних знань на практиці при розв'язанні вокально-хорових проблем, вироблення умінь і навичок вокально-хорової роботи з дитячим хором та прийняття рішень у професійній діяльності, усвідомлення відповідальності за свої рішення.

Також на контрольному етапі дослідження було здійснено аналіз оцінки студентами особливостей навчальних занять із використанням різноманітних творчих завдань. Анкетування проводилось серед студентів

експериментальних груп на практичних заняттях по закінченню вивчення модулів «Хоровий спів» інтегрованого курсу «Хоровий клас», «Практикум шкільного репертуару», «Основи вокальної методики» «Практикум роботи з хором», а також серед викладачів, які використовували у своїй роботі творчі завдання тощо. Респондентам потрібно було обрати декілька варіантів, які вони вважають доцільними.

1. Застосування теоретичних знань на практиці, вироблення професійних умінь.
2. Формування уміння виокремлювати проблему у педагогічній діяльності.
3. Можливість візуалізації конкретних педагогічних ситуацій, що полегшує сприйняття.
4. Уміння характеризувати і пояснювати дії учасників педагогічних ситуацій, передбачати можливий розвиток подій.
5. Покращення навичок командної роботи.
6. Сприяють навичкам генерування ідей.
7. Розвивають комунікативні навички, удосконалюють внутрішню групову комунікацію.
8. Сприяють формуванню умінь прийняття рішень у ситуації невизначеності і обмеженого часу.
9. Дають можливість усвідомити власні можливості щодо формування професійних навичок.
10. Дають змогу відчувати відповідальність за прийняті рішення у майбутній професійній діяльності.
11. Мотивують до вироблення власного індивідуального стилю педагогічної діяльності.
12. Викликають почуття задоволення під час заняття.
13. Відсутність інтересу до заняття.

Аналіз результатів анкетування студентів підтверджує, що використання творчих завдань, застосування інтерактивних методів (у

процесі навчання) при проведенні занять з вокально-хорових дисциплін, створення інноваційного творчого середовища, сприяє виробленню професійних вокально-хорових навичок, надає можливість застосовувати теоретичні знання у практичній діяльності (87,8% респондентів); 97,3% опитуваних відзначили можливості кейс-технологій у кращому сприйнятті матеріалу засобами візуалізації.

Таблиця 2.8.

Динаміка рівнів сформованості компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва у роботі з дитячим хором (у %)

Групи	Рівень	Критерії					
		Мотиваційно-ціннісний		Когнітивний		Творчо-діяльнісний	
		Етап експерименту					
		Конст.	Контр.	Конст.	Контр.	Конст.	Контр.
ЕГ	Високий	15,875	36,0	16,3	38,7	12,2	39,5
	Середній	61,25	54,0	46,5	46,4	45,0	44,1
	Низький	22,875	10,0	37,2	14,9	42,8	16,4
КГ	Високий	16,625	28,0	15,9	25,4	12,0	29,3
	Середній	59,125	61,0	46,9	57,3	45,75	50,4
	Низький	24,25	11,0	37,2	17,3	42,25	20,3
Групи	Рівень	Критерії					
		Рефлексивно-оціночний		Емоційно-емпатійний			
		Етап експерименту					
		Конст.	Контр.	Конст.	Контр.		
ЕГ	Високий	9,0	30,9	13,75	35,0		
	Середній	43,75	55,6	44,25	49,0		
	Низький	47,25	13,5	42,0	16,0		
КГ	Високий	9,0	28,0	14,25	28,0		
	Середній	43,5	54,3	44,25	54,0		
	Низький	47,5	17,7	41,5	18,0		

Аналіз даних, відображених у таблиці, демонструє показники високого, середнього і низького рівнів за кожним критерієм сформованості компонентів підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором як в КГ, так й в ЕГ на констатувальному етапі експерименту майже ідентичні.

Відсоткові значення даних на контрольному етапі дослідження свідчать про значний приріст усіх рівнів сформованості компетентності майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором за усіма критеріями і в контрольних, і в експериментальних групах. Але

відсоток приросту більший у експериментальних групах, ніж у контрольних.

На констатувальному етапі експерименту в ЕГ виявлено, що низький рівень сформованості компетентності майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором за мотиваційно-ціннісним критерієм у 22,8 % студентів, середній – у 61,2 %, високий – у 15,8%, проте по завершенню експериментальної роботи показники змінились наступним чином: відсоток студентів з високим рівнем сформованості компетентності майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором за мотиваційно-ціннісним критерієм дорівнює 36 %, приріст становить 20,1 % на відміну від контрольних груп, де цей показник змінився лише на 11,3 %; проте середній рівень зменшився на 7,2 % в ЕГ за рахунок переходу з середнього на високий рівень, в контрольних збільшився – на 1,8%, кількість студентів, що знаходились на низькому рівні за даним критерієм зменшилась на 12,8% в ЕГ, в КГ на 13,2%. Такі результати обумовлені тим, що в ЕГ, бажання набувати професійних вокально-хорових навичок, інтерес і потребу у музично-педагогічній роботі з дитячим хором почав збільшуватись.

Зіставлення рівнів сформованості компетентності майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором за когнітивним критерієм у майбутніх учителів у контрольних та експериментальних групах після проведення формувального експерименту дає змогу побачити, що якщо на початковому етапі експерименту високий рівень був у 16,3 % студентів ЕГ, то на кінцевому етапі це значення дорівнює 38,7%; середній рівень був 46,5%, став – 46,4% та 37,1% студентів були на низькому рівні, після експерименту цей показник зменшився на 22,2 % і дорівнює 14,9% майбутніх викладачів. Динаміка зміщення рівнів в контрольних групах теж позитивна, але не така значна, як в експериментальних групах. Високий рівень когнітивного критерію зріс з 15,8 % до 25,4 % студентів, середній – з 46,9% до 57,3%, показники

низького рівня зменшились з 37,2 % до 17,3 %. Аналіз результатів змін рівнів когнітивного критерію визначає значний розбіг показників КГ та ЕГ тому, що студенти експериментальних груп більш обізнані із сутністю і проблемою роботи з дитячим хором, особливостями вокально-хорової роботи з школярами різного віку, сукупністю теоретичних знань з музично-педагогічних та спеціальних дисциплін, знанням про проблеми та особливості дитячого хорового виконавства, способами підвищення рівня компетентності.

Зріз результатів сформованості творчо-діяльнісного критерію в експериментальних і контрольних групах на контрольному етапі також демонструє, що показники змінилися, але відрізняються у бік збільшення в експериментальних групах на відміну від контрольних. Значно відрізняються показники низького рівня сформованості за творчо-діяльнісним критерієм в ЕГ та КГ, відповідно в ЕГ цей показник знизився з 42,8 % до 16,4%, натомість у КГ з 42,2% до 20,3%. Різниця у значеннях 4,5% на користь ЕГ.

Середній рівень показує на таку велику розбіжність в ЕК і КГ. У КГ збільшився на 4,6%, в ЕГ знизився на 0,9%. Відповідно високий рівень сформованості компонентів підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором за творчо-діяльнісним критерієм підвищився: у ЕГ з 12,2% до 39,1%, в КГ – з 12% до 29,3%; високий рівень в ЕГ підвищився на 27% ,відповідно у КГ цей показник підвищився на 21,9%. Отримані дані не випадкові, вони обумовлені тим, що у процесі творчої хорової діяльності на практичних заняттях покращилось володіння навичками, способами та прийомами вокально-хорової та диригентської діяльності, розвинулись комунікативні уміння, вміння реалізовувати власні творчі траєкторії з метою формування компетентності в роботі з дитячим хором.

Аналіз результатів діагностичного зрізу за рефлексивно-оціночним критерієм також підтверджує загальну динаміку зміщення рівнів

сформованості компетентності майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором.

В ЕГ високий рівень рефлексивно-оціночного компоненту на контрольному етапі експерименту зріс на 21,9% (з 9% до 30,9%), середній рівень на 11,8% (з 43,7% до 55,6%), показники низького рівня зменшились з 47,2% до 13,5%, що дорівнює 33,7%. У КГ показники змінились, але значно менше. Так, високий рівень підвищився на 19% (з 9% до 28%), зміщення середнього рівня відбулось на 10,8% (з 43,5% до 54,3%). А значення низького рівня знизилась на 29,8%, було 47,5% студентів з цими показниками, а стало – 17,7%.

Ці показники свідчать про суттєве підвищення вмій володіння інструментами самодіагностики, самопізнання та самоаналізу особистісної музично-педагогічної діяльності, самооцінка, рефлексія власної творчої музичної діяльності, адекватна самооцінка індивідуальних здібностей та можливостей у музично-педагогічній хоровій діяльності.

Зріз результатів сформованості емоційно-емпатійного критерію в експериментальних і контрольних групах на контрольному етапі також демонструє значне підвищення. Так, високий рівень зріс на 21,2% (з 13,7% до 35%), на середньому рівні також підвищення на 4,75% (з 44,2% до 49%), низький рівень суттєво зменшився як в ЕГ, так і в КГ на 26% і 23,5% відповідно. Середній і високий рівні в КГ також показав зростання, але на значно меншій відсоток. Середній рівень зріс 9,7%, високий на 13,75%. Показники низького рівня в КГ також знизилась на 23,5%, було 41,5%, стало 18%.

Показники підвищення цього компоненту свідчать про впевнений розвиток у студентів емоційної культури, здібності усвідомлювати і відчувати психологічний зміст вокально-хорових творів, характер художніх образів, передавати художній образ у співі, вміти розкривати на заняттях хору виразні можливості вокально-хорової музики, поетичного тексту.

Результати формувального експерименту доводять, що кількість студентів ЕГ, показники яких ми оцінюємо як високий рівень сформованості компетентності майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором, за усіма критеріями суттєво збільшилась.

Таблиця 2.9.

Динаміка рівнів сформованості компетентності майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором у студентів ЕГ і КГ за результатами дослідження (у %)

Рівні Сформованості	Експериментальна група		Контрольна група	
	Констатувальний етап	Контрольний етап	Констатувальний етап	Контрольний етап
Високий	13,4	35,0	13,5	27,7
Середній	48,1	49,8	47,9	55,4
Низький	38,4	14,6	38,5	16,8

Також значна більшість студентів ЕГ визначили покращення навичок командної роботи (97,3%). Важливо для нашого дослідження, що такого типу заняття дають можливість усвідомити власні можливості майбутніх учителів щодо формування професійних навичок (95,5%) та відчутти відповідальність за прийняті рішення у майбутній професійній діяльності (97,3% опитуваних).

Трохи нижчі показники були за наступними питаннями: сприяння навичкам генерування ідей (84,9% студентів); формуванню умінь прийняття рішень у ситуації невизначеності і обмеженого часу (89,1%). Питання про мотивацію до вироблення власної компетентності у роботі з дитячим хором обрали 86,3% респондентів, що свідчить про доволі високі можливості педагогічних умов. 84,9% студентів відзначили пункт про уміння характеризувати і пояснювати дії учасників педагогічних ситуацій, передбачати можливий розвиток подій. Досить високий відсоток говорить про те, що студенти мають достатній обсяг музично-педагогічних і вокально-хорових знань для вирішення творчих завдань у дитячому хорі вокально-хоровій педагогічній діяльності відзначили 79,5% студентів, вказали на те, що такого роду заняття розвивають комунікативні навички, удосконалюють внутрішню групову комунікацію, 80,8% майбутніх учителів. Майже всі студенти відчувають позитивні емоції на занятті

(96,7%) і лише у одного студента (1,4%) відсутній інтерес до заняття. Слід також відзначити, що використання знань з інтегрованих предметів на заняттях з вокально-хорових дисциплін підвищило інтерес майбутніх учителів до професії вчителя музичного мистецтва, вони показали кращі результати у період проведення навчальних і виробничих практик, це відображено у характеристиках з місця практики, у високих оцінках з боку адміністрацій шкіл.

Для порівняння розподілів експериментальної та контрольної групи щодо сформованості компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва у роботі з дитячим хором ми використовували непараметричний критерій Пірсона χ^2 [1-2]. Цей критерій дозволяє порівняти два емпіричні розподіли та з'ясувати, чи є суттєвими відмінності між ними. Вихідні дані бралися з таблиці А, результати розрахунків наведено у таблиці 1 (у розрахунках використовувалися абсолютні частоти).

Таблиця 2.10

Результати порівняння розподілів експериментальних та контрольних груп майбутніх учителів музичного мистецтва за критерієм Пірсона χ^2

Критерії	Емпіричне значення критерію Пірсона χ^2		
	КГ та ЕГ на констатувальному етапі	ЕГ на констатувальному та контрольному етапі	КГ на констатувальному та контрольному етапі
Мотиваційно-ціннісний	0,025	7,631*	3,207
Когнітивний	0,044	9,645**	5,252
Творчо-діяльнісний	0,052	14,481***	7,844*
Рефлексивно-оцінний	0,004	15,777***	10,898**
Емоційно-емпативний	0,006	11,577**	7,644*
Узагальнений	0,006	11,426***	6,67*

Примітка. * - відмінності між розподілами значущі на рівні 0,05; ** – на рівні 0,01; *** на рівні 0,001.

Ми не спостерігаємо відмінностей у розподілах контрольної та експериментальної групи на констатувальному етапі за усіма критеріями

(відповідні емпіричні значення критерію Пірсона χ^2 : 0,025; 0,044; 0,052; 0,004; 0,006).

При порівнянні експериментальної групи на констатувальному та контрольному етапах експерименту ми отримали значущі відмінності за усіма критеріями, а саме на рівні 0,05 за мотиваційно-ціннісним, на рівні 0,01 за когнітивним, на рівні 0,001 за творчо-діяльнісним, рефлексивно-оцінним, та емоційно-емпативним. Для узагальненого критерію відмінності також значущі на рівні 0,001.

Що стосується контрольної групи, то тут спостерігаються відмінності, але не такі значні, як в експериментальній групі. За мотиваційним та когнітивним критеріями відмінностей немає, на рівні 0,05 спостерігаються для творчо-діялісного та емоційно-емпативного, та на рівні 0,01 для рефлексивно-оцінного.

Ми також оцінили розмір ефекту [3; 4] для експериментальної та контрольної групи, обчисливши статистику V Крамера (табл.2) за формулою:

$$V = \sqrt{\frac{\chi^2}{n-df}}, \text{ де } n - \text{ загальна кількість спостережень, } df - \text{ число}$$

ступенів свободи таблиці контингенції.

Відмінності між експериментальною та контрольною групою щодо розміру ефекту наочно представлено на рис. 2.2.

Таблиця 2.11.

Розмір ефекту при порівнянні розподілів експериментальної та контрольної групи майбутніх учителів музичного мистецтва за критерієм χ^2 Пірсона

Критерій	V Крамера	
	ЕГ до та після	КГ до та після
Мотиваційно-ціннісний	0,27	0,18
Когнітивний	0,31	0,23
Творчо-діялісний	0,38	0,28
Рефлексивно-оцінний	0,39	0,33
Емоційно-емпативний	0,34	0,28

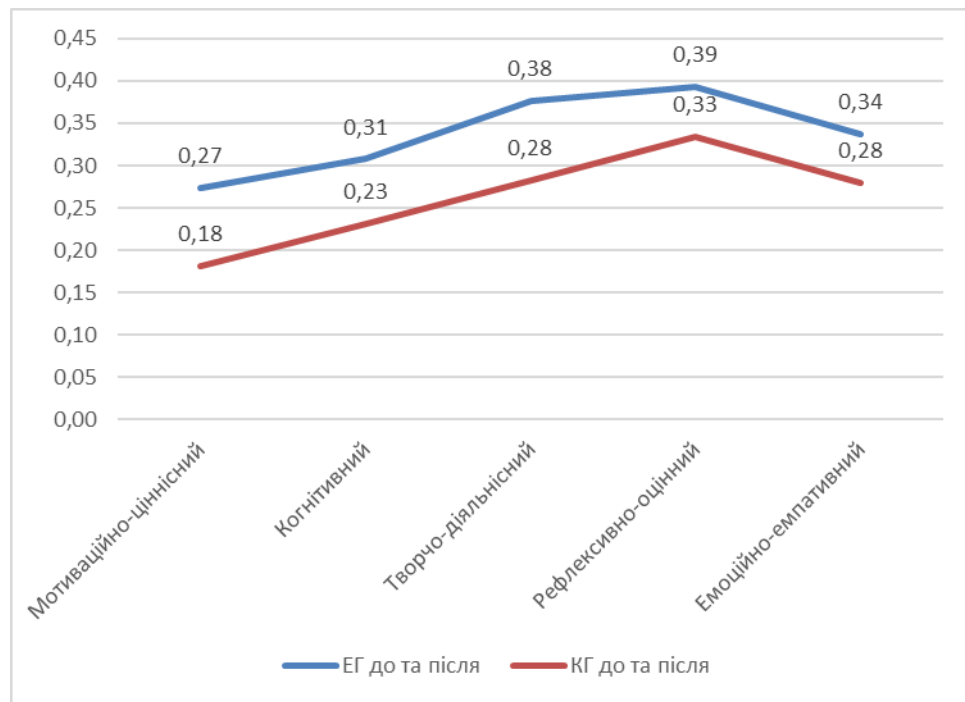

Рис.2.2. Порівняння розмірів ефектів для експериментальної та контрольної групи для критерію Пірсона χ^2

Можемо спостерігати більшу величину розміру ефекту у експериментальній групі, порівняно з контрольною за усіма критеріями.

Отже, методами математичної статистики показано, що зміни в експериментальній групі в результаті формувального експерименту значущі, та перевищують за всіма критеріями відмінності в контрольній групі. Таким чином, можна вважати запропоновану у роботі систему формування компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва у роботі з дитячим хором ефективною.

Висновки до 2 розділу

Аналіз підходів до досліджень питань вокально-хорової роботи з дитячим хором впевнює, що для нашого дослідження буде доцільним вважати, що компетентність майбутнього керівника дитячого хору буде визначати характер дій у різноманітних ситуаціях та зумовлюватиме вибір шляхів і методів вирішення ситуацій в творчій діяльності в залежності від конкретних обставин.

Експериментальна робота проводилася у три етапи; діагностувальний (констатувальний експеримент), формувальний експеримент та узагальнюючий етап порівняльного аналізу результатів динаміки підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором в експериментальній та контрольній групах.

Метою першого етапу констатувального експерименту було: визначення рівнів ставлення майбутніх фахівців до музично-педагогічної діяльності, силу мотивації до вокально-хорової діяльності у дитячому хорі; характер ціннісних переконань і міру професійної спрямованості; наявність творчих мотивів у виконанні музичної діяльності. У процесі вирішення таких завдань нами використовувалися наступні методи: анкетування, тести, бесіди, інтерв'ювання, аналіз і порівняння. У ході констатувального експерименту ми обирали методики залежно від ситуацій проведення експериментальної роботи та від індивідуальних особливостей. Підібраний комплекс методів і методик дозволяє адекватно описати кількісні та якісні прояви сутнісні інтегративні якості в учасників експерименту.

На етапі констатувального діагностування було визначено рівень підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором за критеріями: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, емоційно-емпатійний, творчо-діяльнісний, рефлексивно-оціночний.

На підставі виокремлення компонентів професійної діяльності майбутніх учителів, визначення відповідних критеріїв та показників було

виділено рівні сформованості досліджуваного педагогічного явища.

Визначено наступні рівні, відповідно до завдань дослідження: *високий (продуктивний), середній (конструктивний), та низький (репродуктивний).*

У процесі дослідження ми спробували з'ясувати які перешкоди і бар'єри існують, на думку викладачів і студентів, у майбутніх учителів у процесі розвитку компетентності майбутніх вчителів музичного мистецтва в роботі з дитячим хором, узагальнені результати ранжування бар'єрів.

На констатувальному етапі методами вимірювання результатів експериментального дослідження стали: анкетування, тестування, інтерв'ю, методи педагогічного спостереження, самоаналізу та ін.

Результати констатувального етапу експерименту відображають недостатній рівень обізнаності майбутніх керівників дитячих хорів у психолого-педагогічних засадах вокально-хорової роботи зі школярами різного віку.

Таким чином, результати констатувального етапу експерименту впевнюють у тому, що для підвищення ефективності підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором необхідно запровадити в навчально-виховний процес ЗВО педагогічні умови, які будуть сприяти підвищенню рівнів компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва у майбутній вокально-хоровій роботі зі школярами у дитячому шкільному хорі.

Педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва повинні забезпечувати ефективність вокально-хорового мистецтва у навчально-виховному процесі та сприяти особистісному розвитку майбутнього вчителя, розвитку його культурних та духовних орієнтацій, усвідомленню значущості вокально-хорового мистецтва у професійній діяльності вчителя музичного мистецтва.

Вважаємо, що найбільш важливими педагогічними умовами розвитку компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва в

роботі з дитячим хором слід визначити наступні: забезпечення мотиваційно-ціннісного ставлення майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором на основі включення студентів в активну вокально-хорову діяльність; створення інформаційно-творчого інноваційного середовища у процесі підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором; створення умов для творчого пошуку студентів, розвитку ініціативності у вокально-хоровій діяльності; використання інтерактивних методів у процесі підготовки до роботи з дитячим хором; інтегративний характер професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Аналіз наукової літератури та художньої практики впевнює в тому, що вищеперераховані педагогічні умови будуть підвищувати компетентність майбутнього вчителя музичного мистецтва у творчій роботі з дитячим хором.

На формувальному етапі дослідження упроваджувались у навчально-виховний процес визначені та теоретично обґрунтовані педагогічні умови підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором.

Упровадження представлених педагогічних умов здійснювалося впродовж таких етапів: мотиваційно-пропедевтичний, змістовно-формувальний, підсумково-прогностичний. Формування компонентів і показників якості підготовки майбутніх фахівців здійснювалося відповідно визначеним етапам.

Метою формувального етапу експерименту була перевірка ефективності запропонованих педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором.

Експериментальна робота проводилася на лекційних, практичних і індивідуальних заняттях з дисциплін професійної, практичної й індивідуальної вокально-хорової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, які стають основою для формування фахової

компетентності у роботі з дитячим хором.

У процесі експериментально-дослідної роботи нами було використано наступні методи: аналіз наукової літератури філософського, психологічного, педагогічного, культурологічного та музикознавчого змісту з теми дослідження, аналіз навчально-методичного забезпечення підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, бесіди, анкетування, спостереження, аналіз і синтез, моделювання і проектування, метод експертних оцінок, ранжування, методи математичної обробки статистичних даних, методи кількісної і якісної оцінки результатів експерименту.

Головним завданням формувального етапу експерименту було з'ясування питання ефективності розроблених і обґрунтованих нами педагогічних умов формування компетентності майбутніх учителів у роботі з дитячим хором при вивченні дисциплін вокально-хорового циклу та експериментальну перевірку гіпотези дослідження.

Наприкінці формувального етапу експерименту було проведено діагностичний зріз рівнів сформованості компетентності у роботі з дитячим хором за кожним критерієм з метою порівняльно-зіставного аналізу отриманих даних.

Отже, зміни в експериментальній групі в результаті формувального експерименту значущі, та перевищують за всіма критеріями відмінності в контрольній групі. Таким чином, можна вважати запропоновані педагогічні умови у системі формування компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва у роботі з дитячим хором ефективними.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**:

У дисертації наведено теоретичне обґрунтування й вирішення наукової проблеми підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором у процесі вивчення фахових дисциплін, що полягає в обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов, які забезпечують ефективність досліджуваного процесу.

1. Аналіз філософської, культурологічної, музикознавчої та психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження засвідчив, що підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором розуміється як складне, поліфункційне поняття та розглядається в міждисциплінарному контексті. З урахуванням потрактовувань понять «музичне мистецтво», «дитячий хор», «учитель музичного мистецтва» визначено, що робота з дитячим хором пов'язана з естетичним вихованням, розвитком музичних здібностей дітей та музичної творчості та ґрунтується на принципах гуманістичної педагогіки, зорієнтована на розвиток дитячої особистості засобами вокально-хорового співу. Результатом такої діяльності є зростання музичної культури, музичних здібностей молодого покоління, розвиток інтересу до вокально-хорового мистецтва, української музичної культури.

2. Схарактеризовано історико-педагогічні аспекти становлення дитячого хорового виконавства в Україні. Доведено, що дитяча хорова діяльність є унікальним музичним явищем з багатовіковою історією. Історія національної музичної освіти та аналіз музично-виховного процесу минулого засвідчив домінування хорового співу як провідного виду музичної діяльності українських дітей протягом десяти століть, а також створив основу для визначення національних традицій хорового навчання та виховання учнів.

3. З урахуванням наукових підходів до визначення сутності понять «дитячий хор», сучасних вимог до професійної діяльності фахівців з

музичного виховання встановлено, що підготовка студентів у ЗВО до роботи з дитячим хором спрямована на розвиток професійної компетентності майбутніх керівників дитячих хорів як здатності здійснювати художнє керівництво в процесі репетиційної та концертно-творчої роботи. Визначено найбільш значущі професійні компетенції вчителя музичного мистецтва в роботі з дитячим хором: художня, художньо-творча, перетворювальна, морально-естетична, інноваційно-технологічна, комунікативна.

Ключове поняття дослідження *компетентність майбутнього вчителя музичного мистецтва в роботі з дитячим хором* трактується як складник професійної компетентності, динамічне інтегративне особистісне утворення, що характеризує здатність застосовувати знання, уміння, навички й особистісні творчі якості в процесі вокально-хорової роботи з дитячим хором, що виявляється в умінні: використовувати вокально-хорові навички у вокально-хоровій роботі; здійснювати художньо-педагогічний аналіз вокально-хорових творів; усвідомлювати стильові особливості у виконанні різножанрових вокально-хорових творів для дитячих хорів; володіти методиками розвитку дитячого голосу, знаннями про особливості організаційної роботи в дитячому хорі; уміння доносити до свідомості дітей смисл та розкривати художній образ вокально-хорових творів за допомогою різноманітних засобів вокально-хорової виразності. Сутність компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва в роботі з дитячим хором конкретизовано через структурні компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, творчо-діяльнісний, емоційно-емпатійний, рефлексивно-оцінний.

4. З урахуванням розроблених критеріїв та відповідних показників на констатувальному етапі експерименту діагностовано переважно низький рівень сформованості компетентності в майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором. Виявлено бар'єри в підготовці до роботи з дитячим хором: невдачі першого досвіду самостійної музично-педагогічної діяльності, відсутність емоційного задоволення від навчальної

музичної діяльності, обмежені можливості самореалізації в музичній вокально-хоровій діяльності.

5. З урахуванням низки методологічних підходів, фундаментальних ідей щодо сутності феномену естетичного, естетичної культури, теоретичних засад формування естетичної культури особистості, концептуальних ідей у галузі психології мистецтва, естетичного розвитку особистості засобами мистецтва теоретично обґрунтовано та визначено *педагогічні умови* підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з хором, що виявляється у сформованості компетентності шляхом: забезпечення мотиваційно-ціннісного ставлення майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором на основі включення студентів в активну вокально-хорову діяльність; формування інформаційно-творчого інноваційного середовища в процесі підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором; створення умов для творчого пошуку студентів, розвитку ініціативності у вокально-хоровій діяльності; використання інтерактивних методів у процесі формування компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором; забезпечення інтегративного характеру професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва.

6. Реалізація визначених педагогічних умов здійснювалася в процесі організації аудиторної та позааудиторної роботи, вивчення фахових дисциплін відповідно до навчального плану підготовки майбутніх фахівців з музичного мистецтва («Методика музичного виховання», «Хорознавство та методика роботи з хором», «Практикум роботи з хором», «Хоровий клас», «Педагогічна практика»), «Диригування», «Вокальний клас».

Аналіз результатів формувального етапу експерименту засвідчив позитивні зміни в динаміці рівнів сформованості компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дитячим хором у студентів ЕГ порівняно з КГ. Підтверджені позитивні якісні й кількісні зміни є підґрунтям для загального висновку про ефективність запропонованих педагогічних умов

підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором у процесі вивчення фахових дисциплін.

Дисертаційна робота не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективу подальшої роботи вбачаємо в дослідженні самоорганізації та саморозвитку професійної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі неформальної та інформальної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллин Э. Б. Музыкально-педагогические технологии учителя музыки: учеб. пособие / Э. Б. Абдуллин, Е. В. Николаева. – М. : Прометей, 2005. – 232 с.
2. Авдієвський А. Т. Проект програм з музики середньої загальноосвітньої школи та позакласна робота з музики 1-4 класи. / А.Т. Авдієвський, А.Г. Болгарський, І.М. Гадалова, З.З. Жофчак. – К. : Освіта, 1991 – 74с.
3. Адулов Н. А. Руководство по постановке певческого и разговорного голоса для дикторов, актеров, педагогов и др. / Николай Алексеевич Адулов. – Липецк : НПО «ОРИУС», 1996. – 376 с. : ил., нот., порт.
4. Алиев Ю. Б. Настольная книга школьного учителя-музыканта / Ю. Б. Алиев. – М. : Валдос, 2000. – 336 с.
5. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности / Ксения Александровна Абульханова-Славская /. – М. : Наука, 1980. – 336 с.
6. Амонашвили Ш. А. Педагогическая симфония / Ш. А. Амонашвили. – Екатеринбург, 1993. – 197 с.
7. Ананьев Б. Г. Задачи психологии искусства / Б. Г. Ананьев. – Л. : Наука, 1982. – 242 с.
8. Антонюк В. Г. Вокальна педагогіка (сольний спів) : Підручник / В. Г. Антонюк. – К. : ЗАТ «Віпол», 2004. – 174 с.
9. Апраксина О. А. Методика музыкального воспитания в школе: учеб. пособие / О. А. Апраксина. – М. : Просвещение, 1983. – 224 с.
10. Арчажникова Л. Г. Профессия – учитель музыки: кн. для учителя / Л. Г. Арчажникова. – М. : Просвещение, 1984. – 111 с.
11. Асафьев Б. В. О хоровом искусстве: сборник статей / сост. и коммент. А. Павлова-Арбенина. – Л.: Музыка, 1980. – 216 с.
12. Асмолов А. Г. Психология личности: принципы общепсихо-

- логического анализа / Александр Григорьевич Асмолов. – М. : Смысл, 2001. – 415 с.
13. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса / Ю.К. Бабанский. – М. : Просвещение, 1982. – 192 с.
 14. Балл Г. О. Категория «культура личности» в анализе гуманизации заглавной та профессиональной образования / Г. О. Балл // Педагогика и психология профессиональной образования: результаты исследований и перспективы: сб. наук. пр. / [за ред. И. А. Зязюна, Н. Г. Ничкало]. – К., 2003. – С. 51-61.
 15. Барсукова Н. С. Педагогические условия формирования исполнительской мастерности будущего учителя музыкального искусства [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теория и методика профессиональной образования / Наталья Сергеевна Барсукова; Мелітопольський держ. пед. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Мелітополь, 2015. – 20 с.
 16. Байденко В. И. Основные тенденции развития высшего образования: глобальные и бонские измерения / В. И. Байденко. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2010. – 352 с.
 17. Басин Е. Я. Искусство и коммуникация: Очерки из истории философско-эстетической мысли/ Е. Я. Басин.– М. : Московский общественный научный фонд; Издательский центр научных и учебных программ, 1999 (Серия : Учебная литература. – Вып. 6). – 240 с.
 18. Бездухов В. П. Нравственно-ценностная сфера сознания студента: диагностики и формирование: Монография / В. П. Бездухов, Т. В. Жирнова. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2008. – 202 с.
 19. Бертанланфи К.Л. фон. Общая теория систем – Критический обзор / К.Л. Бертанланфи фон // Исследования по общей теории систем: Сборник переводов / Общ. ред. вст. ст. В. Н. Садовского и Э. Г. Юдина . – М. : Прогресс, 1969. – С. 28.

20. Бех І. Д. Компетентнісний підхід у сучасній освіті / І. Д. Бех // Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технологія. – К. : Генезис. – 2009. – с. 21-24.
21. Библер В. С. Нравственность. Культура. Современность (Философские размышления о жизненных проблемах) / В. С. Библер. – М. : Знание, 1990. – 64 с.
22. Білінський А. М. Творче інформаційно-освітнє середовище як чинник розвитку особистості вчителя / А. М. Білінський // Наукові записки. Серія : Педагогіка. – К., 2012. – № 2 – С. 15-20.
23. Блауберг И. В. Проблема целостности и системный подход / И. В. Блауберг. – М. : Эдиториал УРСС, 1997. – 450 с.
24. Бодалев А. А. Личность и общение : Избранные психологические труды. – 2-е изд., перераб./ А. А. Бодалев. – М. : Международная педагогическая академия, 1995. – 328 с.
25. Борев Ю. Б. Эстетика / Ю. Б. Борев. – М. : Высшая школа, 2002. – 511 с.
26. Брушлинский А. В. Мышление и общение / А. В. Брушлинский, В. А. Поликарпов. – Минск : Университетское, 1990. – 214 с.
27. Брюсова Н. Я. Музыка в школе / Н. Я. Брюсова // Музыка в школе: материалы по общему музыкальному образованию в школе. – М. : ГИЗ, 1921. – 53 с.
28. Булгаков С. Значение музыки и пения в деле воспитания и в жизни человека: Приложение к циркуляру по Киевскому учебному округу за 1901 г. / С. Булгаков. – Київ : Лито-Типография, 1901. – 71 с.
29. Буров А. И. Эстетическая сущность искусства / А. И. Буров. – М. : Искусство, 1956. – 292 с.
30. Бусыгин А. Г. Спираль потребностей как основа теории здоровья здорового человека, или Строил ли когда-нибудь Абрахам Маслоу «пирамиду потребностей Маслоу»? / А. Г. Бусыгин, А. Л. Бусыгина– Режим доступа: <http://desmoecology.narod.ru/statya.files/spiral.htm>.

31. Буянова Н. Б. Профессиональная подготовка руководителей детских хоровых коллективов [Текст] : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.02 – теорія и методика обучения и воспитания (музыка) / Наталия Борисована Буянова ; Московский государственный институт музыки имени А. Г. Шнитке. – Москва 2004. – 28 с.
32. Ващенко Г. Г. Загальні методи навчання / Г. Г. Ващенко // Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / упоряд. О. О. Любар ; за ред. В. Г. Кременя. – К., 2003. – С. 478–493.
33. Вербицький М. О пінію музикальнім / М. Вербицький // Галичанин, кн. I, вип. II. – Львів, 1863. – с. 136.
34. Верстюк В. Ф. Україна від найдавніших часів до сьогодення: хронологічний довідник / В. Ф. Верстюк, О. М. Дзюба, В. Ф. Репринцев – К. : Наук. думка, 1995. – 687 с.
35. Верховинець В. М. Весняночка: збірник для дітей / В. М. Верховинець. – Харків, 1923, 2-е вид. 1990.
36. Вершловский С. Г. От образования взрослых к непрерывному образованию / С. Г. Вершловский // Непрерывное образование как социальный факт : монография / сост. Н. А. Лобанов, Е. Куля и М. Пэнковска; под науч. ред. Н. А. Лобанова, В. Н. Скворцова. – СПб. : ЛГУ им. А. С. Пушкина, 2011. – С. 349 – 395.
37. Ветлугіна Н. О. Музичний розвиток дитини / Н. О. Ветлугіна. – К. : Музична Україна, 1978. – 256 с.
38. Вовк Л. П. Громадсько-педагогічне сподвижництво в Україні (етапи і особливості) / Л. П. Вовк. – К. : Пошуково-видавниче агентство, Видавничий центр «Просвіта», 1998. – 179 с.
39. Волков Г. Н. Педагогика любви : Избр. этнопед. соч. : [В 2 т.] / Г. Н. Волков / Сост. М. Н. Егоров. – М. : Магистр-Пресс, 2002. – Т. 1. – 456 с.
40. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский: под ред.

- М. Г. Ярошевского. – М. : Педагогика, 1987.– 344 с.
41. Гадалова І. М. Історія музичного виховання ХХ ст. : Конспект лекції / І. М. Гадалова. – К. : Ін-тут ім. Драгоманова, 1992. – 34 с.
 42. Гегель Г. В. Эстетика: в 4 т. / Г. В. Гегель. – М. : Искусство, 1971. – 621 с. – Т. 3 : Система отдельных искусств: лекции по эстетике.
 43. Герасимова-Персидская Н. А. Музыка. Время. Пространство / Н. А. Герасимова-Персидская. –К. : Дух і літера, 2012. – 408 с.
 44. Герцюк Д. Іван Огієнко – будівничий національної університетської освіти в Україні / Дмитро Грецюк // Серія. Видатні українські педагоги. – Львів : СПОЛОМ, 2012. – С. 38-43.
 45. Гинзбург Л. С. О работе над музыкальным произведением– 4-е изд., доп. / Лев Соломонович Гинзбург. – М. : Музыка , 1981. –143 с., нот.
 46. Гладкая С. О формировании певческих навыков на уроках музыки в начальных классах / С. Гладкая // Музыкальное воспитание в школе. Выпуск 14. – М., 1989.
 47. Гнидь Б. П. Історія вокального мистецтва / Богдан Пилипович Гнидь. – К. : НМАУ, 1997. – 320 с.
 48. Голубовская Н. И. О музыкальном исполнительстве: Сб. статей и материалов / Надежда Иосифовна Голубовская. – Л. : Музыка, 1985. – 142 с.
 49. Гордеева Т. О. Психология мотивации достижения: Монография / Т. О. Гордеева. – М. : Смысл, Академия, 2006. – 336 с.
 50. Горещкий П. Словник української мови / за ред. П.Й. Горещького, А.А. Бурячка, Г.М. Ганюк, Н.І. Швидкої / П. Горещкий, І. Білодід, А. Бурячок, Г. Гнатюк, Л. Гуменецька. – К. : Наукова думка, 1970. Т. 5.
 51. Горещкий П. Словник термінів педагогіки, психології та шкільного адміністрування : проект / П. Горещкий; Українська академія наук України, Інститут української наукової мови. – К. : Держвидав України, 1928. – 120 с.
 52. Горюнова Л. В. Урок музики – урок искусства : Кн. для учителя /

- Горюнова Л. В., Маслова Л. П. – М. : Прометей, 1989. – 101 с.
53. Готсдинер А.Л. Музыкальная психология / А. Л. Готсдинер. – М. : Изд-во «Магистр», 1993. – 194 с.
54. Гризоглазова Т. І. Педагогічні аспекти підготовки майбутніх учителів музики до публічного виступу у процесі фортепіанного навчання / Т. І. Гризоглазова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14 : Теорія і методика мистецької освіти. – 2015. – Вип. 16. – С. 178-182.
55. Гриценко М. С. Нариси з історії школи в Українській РСР / Михайло Семенович Гриценко. – К. : Радянська школа, 1966. – 260 с.
56. Гриценко М. М. Спадщина К. Д. Ушинського і питання педагогіки вищої школи / Микита Минович Гриценко. – К., 1975. – 166 с.
57. Грінчук І. Проблеми музичного мислення: теорія і методика розвитку. Діалектика музичного логосу та ейдосу: Навчально-методичний посібник. / Ірина Грінчук, Олена Бурська. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – 224 с.
58. Гродзенская Н. Вопросы музыки в школе / Н. Гродненская / под ред. И. Глебова. – Л., 1926. – 134 с.
59. Громько Ю. В. Метапредмет. Знак. Схематизация и построение знаков. Понимание символов / Ю. В. Громько. – М. : Пушкинский институт, 2001. – 288 с.
60. Грушевський М. Новий період історії України. За роки від 1914 до 1919 / М. Грушевський. – К. : Либідь, 1992. – 48 с.
61. Гулеско И. И. Хоровая литература / И. И. Гулеско. – Харьков, 1991. – 189 с.
62. Гунчак Т. Україна: Перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії. – К. : Либідь, 1993.– 288 с.
63. Гутор В. В ожидании реформ. Мысли о музыкальном образовании / В. Гутор. – Спб. : типографія Месника и Римана, 1891. – 56 с.
64. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения / В. В. Давыдов //

- Международ. Ассоциация «Развивающее обучение» – М. : Интор, 1996. – 544 с.
65. Даниленко В.М. Освіта України в роки національно-демократичної революції (1917-1920): з хроніки подій / В. М. Даниленко, О. М. Завальнюк, Ю. В.Телячий. – Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2005. – 264 с.
66. Дембіцька С. В. Проблемне навчання як фактор управління якістю навчального процесу / С. В. Дембіцька, С. Л. Яблочников // Зб. наук, праць Бердянського державного педагогічного університету. – № 1. – Бердянськ : БДПУ, 2007. – С. 18-26.
67. Дем'янчук О. Н. Педагогічні основи формування художньо-естетичних інтересів школярів: навч.-метод. посібник / О. Н. Дем'янчук. – К. : ІЗМН, 1997. – 64 с.
68. Детский голос / под ред. В. Н. Шацкой. – М. : Педагогика, 1970. – 126 с.
69. Дзеверін О. Г. Розвиток історико-педагогічної науки в УРСР / О. Г. Дзеверін // Розвиток народної і педагогічної науки в Українській РСР. 1917–1957. – Т. IV. – К. : Радянська школа, 1957. – С. 135–188.
70. Дмитриевский Г. А. Хороведение и управление хором / Г. А. Дмитриевский. – М. : Музгиз, 1957. – 105 с.
71. Дмитриев Л. Б. Основы вокальной методики: Учебное пособие для муз. вузов. / Л. Б. Дмитриев. – М. : Музыка, 2007. – 367 с.
72. Добровольская Н. Что нужно знать учителю о детском голосе / Н. Добровольская, Н. Орлова. – М., 1972. – 271 с.
73. Дорошенко Д. І. Нарис історії України / Д. І. Дорошенко. – Львів, 1991. – 496 с.
74. Драч І. І. Сутнісна характеристика принципів компетентісно орієнтованого управління професійною підготовкою майбутніх викладачів вищої школи / І. І. Драч ; Ін-т інновац. технологій і змісту освіти МОН України // Нові технології освіти: наук.-метод. зб. – 2013.

№ 75. – С.115-121.

75. Дряпка В. І. Теорія і практика формування ціннісних орієнтацій педагога-музиканта : Навч. посіб. для студ. мистец. спец. вищ. навч. закл. / Володимир Іванович Дряпка; Кіровогр. держ. пед. ун-т ім. В.Винниченка. – К. , Кіровоград, 2000. – 227 с.
76. Дьяченко Н. Теоретические основы воспитания и обучения в музыкальных учебных заведениях / Н. Дьяченко, И. Котляревский, Ю. Полянский. – К. : Муз. Украина, 1987. – 112 с.
77. Егоров А. А. Теория и практика работы с хором / А. А. Егоров. – Л., 1954. – 100 с.
78. Євтух М. Б. Розвиток освіти і педагогічної думки в Україні (кінець XVIII – перша половина XIX століття): Монографія / М. Б. Євтух; Київ. держ. лінгв. ун-т. – К., 1996. – 254 с.
79. Єременко О. В. Підготовка магістрів музичного мистецтва: теорія і методика навчання : [моногр.] / О. В. Єременко. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 434 с
80. Живов В.Л. Хоровое исполнительство: Теория. Методика. Практика: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М. : Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 2003. – 272 с.
81. Занков Л.В. Избранные педагогические труды : [объективные закономерности обучения и развития младших школьников] / Л. В. Занков. – М. : Педагогика, 1990. – 424 с.
82. Зарин Д. И. Методика школьного хорового пения в связи с практическим курсом. Год 1-й. – М., 1907. –152 с.
83. Зданович А.П. Некоторые вопросы вокальной методики / А.П. Зданович. – М. : Музыка, 1965. – 148 с.
84. Зеер З. Ф. Модернизация профессионального образования : компетентностный подход: учебное пособие / З. Ф. Зеер, А. М. Павлова, З. З. Сыманюк. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2005. – 216 с.

85. Зеленецька І. О. Співають діти на уроках музики початкових класів [Текст] : навч.-метод. посіб. для вчителів музики шк. різного типу, студ. муз.-пед. навч. закл., муз. керівників дошк. установ, хормейстерів / І. О. Зеленецька : Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. – 222 с. : нот.
86. Зеленецька І. О. Співають діти: Питання репертуару в дитячому хорі, методика роботи. Програми для хору молодшого, середнього та старшого віку [Текст] : метод. посіб.: Для керівників дит. хорових колективів, вчителів музики загальноосвіт.шкіл, студ. муз. пед. ф-тів муз.-пед. навч. закл. / І. О. Зеленецька : Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К. : [б.в.], 2000. – 90 с.
87. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования/ И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34-42.
88. Золотухіна С. Т. Тенденції розвитку виховуючого навчання [Текст] / С. Т. Золотухіна ; АПН України, ХДПУ ім. Г.С.Сковороди. – Харків : Основа, 1995. – 292 с.
89. Зязюн І. А. Естетичний досвід особи : формування і сфери вияву / Іван Андрійович Зязюн. – К. : Вища школа. Видавництво при Київськ. ун-ті, 1976. – 174 с.
90. Иванов-Радкевич А. О воспитании дирижера / А. Иванов-Радкевич. – М. : Музыка, 1978. – 78 с.
91. Иванов И. П. Энциклопедия коллективных творческих дел / Игорь Петрович Иванов – М. : Педагогика, 1989.
92. Ильин Е. П. Психология индивидуальных различий / Е. П. Ильин. – М. – СПб : Питер, 2010. – 704 с.
93. Искусствознание и психология художественного творчества / Ред. А. Я. Зись, М. Г. Ярошевский – М. : Наука, 1988. – 351 с.
94. История украинской музыки : Учебн.пособие / Сост. и ред. А. Я. Шреер-Ткаченко. – М. : Музыка, 1981. – 272 с. : ил.

95. Іванова Л. Педагогічні ідеї М. Леонтовича / Л. Іванова // Музика в школі. – К. : Музична культура. – 1982. – № 8. – С. 58 – 61.
96. Історія світової культури / Під ред. Л. Т. Левчук. – К., 1997. – 432 с.
97. Історія української музики: В 6 т. / [АН УРСР. Ін-т мист-ва, фолькл. та етногр. ім. М. Т. Рильського; Редкол.: М. М. Гордійчук (голова) та ін.]. –Т.1. Від найдавніших часів до середини ХІХ ст. – К., 1989. – 448 с.
98. Історія української музики: В 6 т. / [АН УРСР. Ін-т мист-ва, фолькл. та етногр. ім. М. Т. Рильського; Редкол.: М. М. Гордійчук (голова) та ін.]. –Т. 3: Кінець ХІХ – ХХ ст. – К., 1990. – 424 с.
99. Кабалевский Д. Б. Как рассказывать детям о музыке / Д. Б. Кабалевский. – М. : Советский композитор, 1977. – 254 с.
100. Кабалевский Д. Б. Воспитание ума и сердца: кн. для учителя / Д. Б. Кабалевский. – М. : Просвещение, 1984. – 206 с.
101. Казачков С. Дирижерский аппарат и его постановка / С. Казачков. – М. : Музыка, 1967. – 110 с.
102. Казачков С. А. О вокально-хоровой фразировке: Беседы в форме рондо / Семен Абрамович Казачков / Казанская консерватория. – Казань, 2001. – 48 с.
103. Кайгородов Б.В. Самопонимание: миф или реальность – М. : Московский психолого-социальный институт, 2000. – 184 с.
104. Каган М. С. Музыка в мире искусств / М. С. Каган. – СПб.: Изд-во «Ut», 1996. – 232 с.
105. Калениченко Н. Київське товариство грамотності (1882–1908) / Н. Калениченко, А. Калениченко // Рідна школа. – 1997. – № 12. – С. 74–75.
106. Карасёв А.Н. Методика пения : Рук-во к постановке и преподаванию хорового пения в нар., церковноприходских школах и прочих учебных заведениях и к организации церковных певческих хоров [Текст] / А. Н. Карасёв. – Пенза : Типо-лит. В. Н. Умнова, 1891. – С. 4.

107. Касторський А. Н. Первые ступени обучения церковному пению в начальной школе : Метод. заметки и наблюдения с прил. материала для нач. Пения / А. Н. Касторский. – Санкт-Петербург : Синод. тип., 1915. – 48 с. : нот ; 24.
108. Кашула И. Киевская Русь и развитие общественной мысли в Закарпатье / Иван Кашула // Исторические традиции философской культуры народов СССР и современность. – К. : Наукова думка, 1984. – С.278–283.
109. Квятковский Е. В. Исследование художественных интересов школьников / Е. В. Квятковский. – М. : Педагогика, 1974. – 160 с.
110. Кендалл М., Стьюарт А. Статистические выводы и связи. – М. : Наука, 1973. – 899 с.
111. Кияновська Л. О. Українська музична культура: навч. посібник / Л. О. Кияновська. – Львів : Тріада плюс, 2008. – 344 с.
112. Киященко Н.И. Эстетическая культура и эстетическое воспитание / Н. И. Киященко, Н. Л. Лейзеров, М. С. Каган. – М. : Просвещение, 1983. – 304 с.
113. Коваль Л. Г. Взаимодействие учителя и учащихся в процессе формирования эстетических отношений средствами музыкального искусства: дис. д-ра пед. наук: 13.00.01 / Лариса Григорьевна Коваль. – К., 1991. – 430 с.
114. Коваль М. В. Доля української культури за “нового порядку” (1941-1944 рр.) / М. В. Коваль // Український історичний журнал. – 1993. – № 12. – С. 15-38.
115. Кондратюк О. П. Теоретико-методологічні підходи до розробки концепцій виховання молоді в історії педагогічної думки / О. П. Кондратюк // Наук. зап. НаУКМА. Сер. Пед., психол. науки та соц. робота. – 2005. – Т. 47. – С. 3-7.
116. Кондрацька Л. А. Музична антропологія. Практичне моделювання : підручник для магістрантів і студентів мистецько-педагогічних

- факультетів / Л. А. Кондрацька. – Тернопіль : ТНПУ, 2016. – 256 с.
117. Кодай З. Избранные статьи / Ред. И.И. Мартынова. – М. : Сов. композитор, 1982. – 288 с.
118. Козир А. В. Професійна майстерність учителів музики : теорія і практика формування в системі багаторівневої освіти: монографія / А. В. Козир; Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К. : Видавництво НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2008. – 379 с.
119. Козир А.В. Теорія та практика формування професійної майстерності вчителів музики в системі багаторівневої освіти: дис. д-ра пед. наук: 13.00.02 «Теорія та методика навчання музики», 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Козир Алла Володимирівна; Нац. пед. ун- т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2009. – 574 с.
120. Козлін В. Й. Формування навичок гри на гітарі на основі спеціальних рухових дій: навч. посібн. / В. Й. Козлін. – К. : ІЗМН, 1997. – 188 с.
121. Козицький П. Спів і музика в Київській академії за 300 років її існування / Пилип Козицький – К. : Музична Україна, 1971. – 148 с.
122. Колесса Н. Основы техники дирижирования / Н. Колесса. – К. : Муз. Україна, 1981. – 208 с.
123. Колышева Т. А. Профессионально-личностная рефлексия как факт постижения акме учителя / Т. А. Колышева // Изв. Самар. науч. центра РАН. –2009. –№ 4. –С. 679–682.
124. Комарова А. И. Эстетическая культура личности / А. И. Комарова. – К. : Вища школа, 1988. – 152 с.
125. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения / Я. А. Коменский. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 1. – 443 с.
126. Кондрацька Л. А. Українське мистецтво у полікультурному просторі : навчальний посібник / Л. А. Кондрацька / За ред. О. П. Рудницької. – К. : ЕксОб, 2000. – 208 с.
127. Коников И. А. Эстетическая культура / И. А. Коников / отв. ред. И. А. Коников. – М. , 1996. – 201 с.

128. Корлякова С.Г. Формирование музыкально-ритмической способности как проблема музыкальной психологии и педагогики // Мир науки, культуры, образования [Электронный ресурс] / С. Г. Корлякова, А. Г. Островерхов. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/muzykalno-ritmicheskaya-sposobnost-kak-komponent-muzykalnyh-sposobnostey/viewer>.
129. Королюк Н.І. Корифеї української хорової культури ХХ століття / Ніна Іванівна Королюк; Під ред. О. А. Голинської. – К. : Музична Україна, 1994. – 288 с.
130. Кравець В. П. Проблеми педагогічної освіти на сучасному етапі розвитку українського суспільства / В. П. Кравець // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – К. : Гнозис, 2013. – С. 161–172.
131. Крамська С. Г. Вітчизняна народнопісенна спадщина як фактор формування національно-музичної культури майбутнього вчителя музики / С. Г. Крамська // Актуальні проблеми теорії музики та музичного виховання. Збірник наукових праць. – К. : КДУКіМ, 1998. – С. 47–50.
132. Крылова Н. Б. Эстетический потенциал культуры / Н. Б. Крылова. – М. : Прометей, 1990. – 146 с.
133. Котляревский И. Теоретические основы воспитания и обучения в музыкальных учебных заведениях / Н. Дьяченко, И. Котляревский, Ю. Полянский. – К. : Муз. Украина, 1987. – 112 с.
134. Кошиць О. Про українську пісню й музику [Електронна копія] : із серії докладів на укр. теми, що були влаштовані Департаментом Сх.-Європ. мов Колумбійського ун-ту з У. Н. Союзом в Америці 1941 року / О. Кошиць. – Електрон. текст. дані (1 файл : 13,9 Мб). – Канада : Вид. "Організації культ.-освіт. працівників ім. О. Кошиця в Канаді", [19–?] (Черкаси: ЧОУНБ ім. Т. Г. Шевченка, 2017).

135. Краевский В. В. Методология педагогики: новый этап : учебное пособие для студентов высших учебных заведений / В. В. Краевский, Е.В. Бережнова. – 2-е изд. – М. : Издательский центр "Академия", 2008. – 400 с.
136. Крамська С. Г. Вітчизняна народнописенна спадщина як фактор формування національно-музичної культури майбутнього вчителя музики / С. Г. Крамська // Актуальні проблеми теорії музики та музичного виховання. Збірник наукових праць. – К. : КДУКіМ, 1998. – С. 47–50.
137. Крамська С. Г. Формування духовної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва [Текст] / С. Г. Крамська // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал / МОН України, Сумський держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка ; [редкол.: А. А. Сбруєва, О. Є. Антонова, Дж. Бішоп та ін.]. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. – № 2 (46). – С. 349–357.
138. Краснощеков В. И. Вопросы хороведения / В. И. Краснощеков. – М. : Музгиз, 1969. – 250 с.
139. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / Василь Григорович Кремень. – К. : Грамота, 2005.– 448 с.
140. Крип'якевич І. Історія України / Іван Крип'якевич / Відп. редактори Ф. П. Шевченко, Б. З. Якимович. – Львів : Світ, 1990. – 520 с.
141. Курило В.С. Педагогічна філософія : колект. моногр. / Б. І. Коротяєв, В. С. Курило, С. В. Савченко. – Луганськ : Альма-матер, 2010. – 340 с.
142. Курляк І. Класична освіта на західноукраїнських землях (XIX – перша половина XX століття). Історико-педагогічний аспект / І. Курляк . – Тернопіль : Підручники і посібники, 2000. – 328 с.
143. Кучерявий О. Г. Педагогіка: особистісно-розвивальні аспекти : навч. посіб. для студ вищ. навч. закл. / О. Г. Кучерявий. – К. : НВП „Вид-во „Наукова думка” НАН України”, 2011. – 464 с.

144. Кучерявий І. Т. Творчість – основа розвитку потенційних джерел особистості: навч. посіб. / І. Т. Кучерявий, О. І. Клепиков. – К. : Вища шк., 2000.– 288 с.
145. Кучменко Е. М. Взаємовпливи історико- культурних процесів Заходу і Сходу в XVIII-XX ст.: (на прикладах художньої культури) [Текст] : дис... д-ра іст. наук: 17.00.01 / Кучменко Елеонора Миколаївна ; Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 1999. – 402 л. – л. 338-402.
146. Кушка Я. С. Методика музичного виховання дітей / Я. С. Кушка. – Вінниця : Нова книга, 2007. – 216 с.
147. Кыверялг А. А. Методы исследования в профессиональной педагогике / А. А. Ковырялг. – Таллин : Валгус, 1980. – 334 с.
148. Лащенко А. З історії київської хорової школи / А. Лащенко. – К. : Музична Україна, 2007. – 198 с.
149. Лащенко А. П. Пути совершенствования предмета «Хороведение и методика работы с хором» / А. П. Лащенко. – Вып. 77. – М., 1985. – 190 с.
150. Лащенко А. П. Хорознавство та методика музичного виховання / А. П. Лащенко. – К., 1973.
151. Левандо П. П. Хороведение / П. П. Левандо. – Л., 1971. – 320 с.
152. Левківський М. В. Історія педагогіки / Михайло Васильович Левківський. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 359 с.
153. Левчук Л. Т. Естетика: [текст] / Л. Т. Левчук, В. І. Панченко, Д.Ю.Кучерюк. – К. : Вища школа. 2005. – 431 с.
154. Лемак М. В., Петрище Ю. В. Психологу для роботи. Діагностичні методики : збірник / М. В. Лемак, Ю. В. Петрище. – Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. – 616 с. : іл.
155. Леонтович М. Нотна грамота. Підручник для навчання співів у школах народних. – К., 1920. Рукопис. – ЦНБ.АН.УРСР. ф.50, № 1513.

156. Леонтьев А.А. Психология общения: пособие для доп. образования / А. А. Леонтьев. – 2. испр. и доп. – М. : Смысл, 1997. – 365 с.
157. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения / Исаак Яковлевич Лернер. – М. : Педагогика, 1981. – 186 с.
158. Лихачёв Б. Т. Теория эстетического воспитания школьников. / Б. Т. Лихачёв. – М. : Просвещение, 1985. – 176 с.
159. Лозова В. І. Теоретичні основи навчання і виховання : навчальний посібник / В. І. Лозова, Г. В. Троцько. – Харків : Вид-во «ОВС», 2002. – 400 с.
160. Локарева Г. В. Художньо-естетична інформація як педагогічна проблема: монографія / Г. В. Локарева. – Запоріжжя : ЗДУ, 2001. – 164 с.
161. Локшин Д. Л. Хоровое пение / Д. Л. Локшин // Методика преподавания пения в школе. – М., 1952. – С. 8 – 10.
162. Локшин Д. Хоровое пение в русской дореволюционной и советской школе / Д. Локшин. – М. : АПН РСФСР, 1957. – 291 с.
163. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии : Монография / Б. Ф. Ломов. – М. : Наука, 1984. – 444 с.
164. Лосев А. Ф. Музыка как предмет логики / А. Ф. Лосев. – М. : Искусство, 1927. – 119 с.
165. Лысина Н.И. Принципы взаимодействия музыки и литературы в процессе формирования музыкальных интересов старших школьников [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук.– М., 1982.–16 с.
166. Лященко О. Д. Художньо-педагогічна інтерпретація музичного твору в професійній підготовці майбутніх учителів музики[Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04– теорія і методика професійної освіти / Ольга Дмитрівна Лященко ; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К., 2001. – 23 с.
167. Мазель Л. А. О природе и средствах музыки : Теоретический очерк / Лев Абрамович Мазель. – М. : Музыка, 1983. – 72 с.

168. Мазурин К. М. Методология пения. Курс педагогики пения : руководство для учителей и пособие для учащихся. В 2 т. Т. 1 / К. М. Мазурин. – Москва : Т-во скоропеч. А. А. Левенсон, 1902. – 162 с.
169. Мазуркевич О. Р. Метод і творчість / О. Р. Мазуркевич – К. : Радянська школа, 1973. – 255 с.
170. Макаренко А. С. Избранные произведения: в 3 т. / А. С. Макаренко. – К.: Радянська школа, 1985. – Т. 3. – 592 с., Т. 5. –1985. – 558 с.
171. Макаренко Г. Историчні етапи становлення та розвитку диригентської професії / Г. Макаренко // Проблеми професійної педагогічної діяльності. – К. : Науковий світ, 2002. – С. 175–183.
172. Малько Н. Основы техники дирижирования / Н. Малько. – М. – Л.: Музыка, 1965. – 219 с.
173. Мамардашвили М. К. Как я понимаю философию / М. К. Мамардашвили ; сост. и общ. ред. Ю. П. Сенокосова. – 2-е изд., измен. и доп. – М. : Прогресс: Культура, 1992. –115 с.
174. Мартынов В. Ф. Эстетика.[Текст] :Учебное пособие / В. Ф. Мартынов. – Минск : ТетраСистемс, 2003. – 336 с.
175. Маруфенко О. В. Теоретичні засади вокальної підготовки вчителя музики в системі неперервної освіти / О. В. Маруфенко // Теоретичні питання культури, освіти та виховання. – 2012. – № 45. – С. 144-147.
176. Маслова Л. П. Педагогика искусства: теория и практика [Текст] / Л. П. Маслова – Новосибирск : Изд-во НИПК и ПРО, 1997. – 136с.
177. Маслоу Абрахам Г. Мотивация и личность / Пер. с англ. Татлыбаевой А. М. – СПб.,1999. – 290 с.
178. Масол Л. М. Вивчення музики в 1 – 4 класах: навчально-методичний посібник для вчителів / [Л. М. Масол, Ю. О. Очаковська, Л. В. Беземчук, Т. О. Наземнова]. – Харків : Скорпіон, 2003. – 144 с.
179. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія / Л. М. Масол.– К. : Промінь, 2006. – 432 с.
180. Медушевский В. В. Как устроены художественные средства музыки? /

- В. В. Медушевский // Эстетические очерки. – М., 1977. – Вып. 4. – С. 89 – 95.
181. Медушевский В. В. О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки / В. В. Медушевский. – М., 1976. – 279 с.
182. Мелик-Пашаев Л. Н. Педагогика искусства и творческие способности / Л. Н. Мелик-Пашаев. – М. : Знание, 1981. – 96 с.
183. Мельничук С. Г. Теорія і практика формування естетичної культури майбутніх вчителів (історико-педагогічний аспект) / С. Г. Мельничук. – Кіровоград, 2006. – 248 с.
184. Менабени А. Г. Методика обучения сольному пению / А. Г. Менабени. – М. : Просвещение, 1987. – 95 с.
185. Методы системного педагогического исследования: учеб. пособие / [Н. В. Кузьмина, Г. Н. Князева, Е. А. Григорьева и др.]; под ред. Н. В. Кузьминой. – М. : Народное образование, 2002. – 208 с.
186. Микитась В. Давньоукраїнські студенти і професори / Василь Микитась. – К. : Абрис, 1994. – 288 с. : іл.
187. Минин В. Н. Соло для дирижера [Текст] / В. Н. Минин. – М. : Композитор. – 2010. – 146 с.
188. Михель П. Музыкальное воспитание в ГДР на; службе всестороннего и гармонического развития личности / П. Михель // Международное общество по музыкальному образованию детей и юношества: IX конференция. – М., 1970.
189. Миропольский С. О музыкальном образовании народа в России и в Западной Европе / С. Миропольский. – Изд. 2-е, вновь перераб. – Санкт-Петербург : Тип. Дома Призрения Малолетних Бедных, 1882. – 252, III с.
190. Митюров Б.Н. Развитие педагогической мысли на Украине в XVI-XVII вв. / Б. Н. Митюров. – К. : Радянська школа, 1968. – 211 с.
191. Михалев В. П. Видовая эстетика и синтез искусств / В. П. Михалев. – К. : Наукова думка, 1984. – 100 с.

192. Мишанич О. Русини: політика, історія, культура / О. Мишанич ; упоряд. І. Ребрик. – Ужгород : Гражда, 2012. – 352 с.
193. Морозов В. П. Искусство резонансного пения. Основы резонансной теории и техники / В. П. Морозов. – М., 2002. – 496 с., ил.
194. Москаленко А. М. Педагогіка вищої школи. Курс лекцій : навчальний посібник / А. М. Москаленко. – Мелітополь : Вид-во «Мелітополь», 2010. – 184 с.
195. Музальов О. О. Основы теоретичної і практичної підготовки спеціалістів музично-педагогічного профілю / О. О. Музальов // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1998. – № 3. – С.108-115.
196. Музыкальное образование в школе: учебное пособие для студ. муз. фак. и отд. высш. и средн. учебн. заведений / [Л. В. Школяр, В. А. Школяр, Е. Д. Критская и др.]; под ред. Л. В. Школяр. – М. : Академия, 2001. – 232 с.
197. Мусин И. Техника дирижирования / И. Мусин. – Л. : Музыка, 1967. – 352 с., нот.
198. Мусин И. А. Язык дирижерского жеста / И. А. Мусин. – М. : Музыка, 2006. – 262 с. : ил.
199. Муштари З. Х. Психофизиология и методы диагностики музыкальных способностей / Цагарелли Ю. А., Муштари З. Х., Монасыпов К. Х. // Вопросы методики отбора на исполнительские отделения музыкальных вузов страны / Тез.докл.межвуз.науч.-метод.конф.– Клайпеда, 1985.– С.85-87.
200. Назайкинский Е. В. О психологии музыкального восприятия / Е. В. Назайкинский. – М. : Наука, 1972. – 121 с.
201. Назайкинский Е. В. Звуковой мир музыки / Е. В. Назайкинский. – М. : Музыка, 1988. – 254 с.

202. Назайкинський Е. В. Речевої опыт и музикальне восприятіе: Естетическіе очеркі / Е. В. Назайкинський. – М., 1962. – Вып. 2. – 125 с.
203. Науменко С. І. Психологія музичності та її формування у молодших школярів: навч. посібник / С. Науменко. – К. : КДПІ ім. М. П. Драгоманова, 1993. – 158 с.
204. Ничкало Н. Г. Розвиток професійної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів: монографія / Н.Г. Ничкало. – К. : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – 125 с.
205. Нежинський О. М. К проблеме определения составляющей дирижерской одаренности / О. М. Нежинський // Обучение дирижированию и оркестровое исполнительство. Труды ГМПИ им. Гнесиных. Вып. 42. – М., 1979. –С. 49-70.
206. Неменский Б. М. Искусство как форма познания и организации жизни / Б. М. Неменский // Humanitispace. Internationalalmanac. – М., 2012. – 100 с.
207. Овчаренко Н. А. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-педагогічної діяльності [Текст]: автореф. дис. ...д-ра пед. наук / Наталія Анатоліївна Овчаренко / Київський університет імені Бориса Грінченка. – К., 2016. – 40 с.
208. Овчарук О. В. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. В. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні : рекомендації з освітньої політики. – К. : “К.І.С.”, 2003. – С. 13-30.
209. Овчинникова Т. Н. Воспитание детского певческого голоса в процессе работы с хором [Текст] / Т. Н. Овчинникова // Из истории музыкального воспитания : хрестоматія / сост. О. А. Апраксина. – М. : Просвещение, 1990. – С. 135-138.
210. Огієнко І. І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу / І. І. Огієнко. – К. : Довіра, 1992. – 141 с.

211. Огороднов Д. Е. Музыкально-певческое воспитание детей в общеобразовательной школе / Д. Е. Огороднов. – К. : Музична Україна, 1989. – 156 с.
212. Олексюк О. М. Музична педагогіка: навчальний посібник для студентів ВНЗ культури і мистецтв / О. М. Олексюк. – К. : КНУК, 2006.– 187 с.
213. Олексюк О. М. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва: навч. посібник / О. М. Олексюк, М. Ткач. – К. : Знання України, 2004. – 264 с.
214. Ольхов К. А. О дирижировании хором. Краткое пособие для молодых педагогов музыкальных училищ / Константин Абрамович Ольхов. – Л.: Государственное музыкальное издательство, 1961. – 108 с.
215. Ольхов К. А. Теоретические основы дирижёрской техники/ Константин Абрамович Ольхов. – Л. : Музыка, 1984. – 160 с.
216. Орлов В. Ф. Методологічні проблеми художньо-педагогічно освіти/ Валерій Федорович Орлов // Мистецька освіта : зміст, технології, менеджмент : зб. наук, праць. – К., 2008. – Вип. 3. – С. 108-128.
217. Орлов В. Ф. Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія: монографія / Валерій Федорович Орлов / [за заг. ред. І. А. Зязюна]. – К. : Наукова думка, 2003. – 262 с.
218. Орлов Ю.М. Потребности и мотивы учебной деятельности студентов медицинского вуза. Проблемы оптимизации учебного процесса / Ю. М. Орлов // Сборник научных трудов. – М. : ММИ им. И.М. Сеченова, 1976. – 115 с.
219. Орлова Н.Д. Развитие голоса девочек / Н. Д. Орлова. –М. : Академія педагогічних наук РСФСР, 1960. – 103 с.
220. Освітні технології: навч.- метод, посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; [за заг. ред. О. М. Пехоти]. – К. : А.С.К., 2001 – 256 с.

221. Основные Принципы Единой Трудовой Школы: сборник // Революция – искусство – дети. Материалы и документы. – М. : Просвещение, 1966. – С. 99 – 104.
222. Отич О. М. Психологічні засади мистецької освіти / Олена Миколаївна Отич // Педагогічні науки: зб. наук, праць СумДПУ ім. А. Макаренка. – Суми, 2003. – С. 430-438.
223. Падалка Г. М. Музична педагогіка: курс лекцій з актуальних проблем викладання музичних дисциплін в системі педагогічної освіти / за ред. В. Г. Бутенка. – Херсон : ХДП, 1995. – 104 с.
224. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва / Г. М. Падалка. – К. : Освіта України, 2008. – 278 с.
225. Панкевич Г. И. Восприятие мзыкального произведения и его структура / Г. И. Панкевич // Эстетические очерки. – Вып.2. – М. : Музыка, 1967. – С.191-211.
226. Паньків Л. І. Теорія та методика підготовки майбутнього вчителя до керівництва учнівськими музичними колективами : Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Л. І. Паньків; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2005. – 19 с.
227. Панченко Л. Ф., Адаменко Е. В. Компьютерный анализ данных / Л. Ф. Панченко, Е. В. Адеменко. – Луганск : ГУ «ЛНУ им. Тараса Шевченко», 2010. – 188 с.
228. Пехота Е. Н. Индивидуальность учителя: теория и практика: учебн. пособие / Елена Николаевна Пехота. – Николаев : Николаевский пед. ин-т, 1996, – 144 с.
229. Пігров К. К. Керування хором / К. К. Пігров. – К. : Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1962. – 202 с.
230. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навч. посіб. / [О. М. Пехота, А. М. Старева, О. Є. Олексюк

- та ін.]; за ред. І. А.Зязюна, О. М. Пехоти. – К. : Видавництво А.С.К., 2003. – 240 с.
231. Петрова Г. А. Вопросы эстетической подготовки будущего учителя / Г. А. Петрова. – Казань : Изд-во Казанского гос. университета, 1976. – 200 с.
232. Петрушин В. И. Музыкальная психология: учеб. пособие для студ. и препод. / В. И. Петрушин. – М. : ВАЛДОС, 1997. – 384 с.
233. Печерська Е. П. Уроки музики в початкових класах: навч. посібник / Е. П. Печерська. – К. : Либідь, 2001. – 272 с.
234. Печко Л. П. Основные характеристики эстетико-педагогической среды школы, урока, класса / Л. П. Печко // Эстетическая среда и развитие культуры личности (в школе и педвузе). – Москва-Луганск, 2000. – Выпуск 11. – С. 5 – 19.
235. Пехота О. М. Індивідуальність учителя: теорія і практика : навчальний посібник / О. М. Пехота. – Миколаїв : Іліон, 2011. – 272 с.
236. Пехота О. М. Особистісно-орієнтоване навчання: підготовка вчителя : Монографія / О. М. Пехота, А. М. Старєва. – 2-е вид. доп. та перероб. – Миколаїв : Вид-во „Іларіон”, 2007. – 276 с.
237. Пинский Л. Магистральный сюжет [Текст] / Леонид Пинский. – М. : Советский писатель, 1989. – 410 с.
238. Пляченко Т. М. Компетентнісна модель у структурі фахової підготовки майбутнього вчителя музики / Тетяна Миколаївна Пляченко// Сучасні стратегії університетської освіти: якісний вимір: матеріали Міжнар. наук.-практич. конференції, 28-29 березня 2012 р. / редкол. В. П. Андрущенко [та ін.]. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – С. 722-729.
239. Полянский Ю. Теоретические основы воспитания и обучения в музыкальных учебных заведениях / Н. Дьяченко, И. Котляревский, Ю. Полянский. – К. : Муз. Украина, 1987. – 112 с.
240. Пономарев Я. А. Психология творчества и педагогика / Я. А.

- Пономарев. – М. : Педагогика, 1976. – 280 с.
241. Попов В.С. О развитии певческого голоса младших школьников/ Виктор Сергеевич Попов // Музыкальное воспитание в школе, вып.16. – М. : Музыка, 1985.
242. Попова Л. А. Изучение хоровой музыки в системе подготовки хормейстеров / Л. А. Попова // Вопросы хорового образования: сб. трудов. – Вып. 77. – М., 1985. – 189 с.
243. Попович Н. М. Діяльнісно-практичний компонент у структурі професійно-особистісного досвіду майбутнього вчителя музики/ Наталія Михайлівна Попович // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук, праць. – Вип. 37. – 2013. – С.122-126.
244. Попович Н. М. Зміст професійної підготовки майбутнього вчителя музики / Наталія Михайлівна Попович // Зб. наук, праць Бердянського держ. пед. ун-ту (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2012. – № 4. – С. 236-241.
245. Птица К. Очерки по технике дирижирования хором / К. Птица. – М.– Л. : Музгиз, 1948. – 60 с.
246. Работа с детским хором: Сб. ст. / Под ред. В. Соколова. – М. : Музыка, 1981. – 70 с.
247. Раввінов О. Методика хорового співу в школі / О. Раввінов. – вид. 2-е. – К. : Музична Україна, 1971. – 124 с.
248. Ражников В. Г. Диалоги о музыкальной педагогике / В. Г. Ражников. – М. : Классика-XXI, 2004. – 136 с.
249. Раппопорт С. Х. Искусство и эмоции / С. Х. Раппопорт. – М. : Музыка, 1968. – 160 с.
250. Рейзенкінд Т. Й. Дидактичні основи професійної підготовки вчителя музики в педуніверситеті : Монографія / Тетяна Йосипівна Рейзенкінд; В.о. АПН України. Ін-т педагогіки і психології проф. освіти.– Кривий Ріг : Видавничий дім, 2006.– 640 с.

251. Ржевська М. На зламі часів. Музика Наддніпрянської України першої третини ХХ століття в соціокультурному контексті епохи. [Текст]: монографія / М. Ржевська. – К. : Автограф, 2005. – 352 с.
252. Роджерс К.Р. Несколько гипотез, касающихся помощи в росте личности / К. Р. Роджерс // Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М. : Прогресс, 1994. –С. 74-79.
253. Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприймання / О. Я. Ростовський. – К. : ІЗМН, 1997. – 248 с.
254. Рубинштейн С. Л. Принцип творческой самодеятельности (К философским основам современной педагогики) / С. Л. Рубинштейн // Вопр. психологии. – 1986. – № 4. – С. 101 – 107.
255. Рудницька О. П. Восприятие музыки и педагогическая культура учителя /О. П. Рудницька. – К. : КГПИ, 1992. – 96 с.
256. Рудницька О. П. Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти: навчальний посібник / О. П. Рудницька, АПН України; Інститут педагогіки і психології професійної освіти. – К., 1998. – 247 с.
257. Рудницька О. П. Основи педагогічних досліджень: навчально-методичний посібник / О. П. Рудницька, А. Г. Болгарський, Т. Ю. Свистельнікова. – К., 1998. – 143 с.
258. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна і мистецька / О. П. Рудницька. – К., 2002. – 270 с.
259. Румер М. А. Начальное обучение пению / М. А. Румер. – М. : Изд-во Академии педагогических наук РСФСР, 1982. – 72 с., нот.
260. Савинець В.К. Іван Франко і сучасна йому педагогічна думка в Галичині / Василь Кирилович Савинець. – Л. : Вид-во Львівського ун-ту, 1961. – 99 с.
261. Садовский В.Н. Основания общей теории систем. Логико-методологический анализ / Вадим Николаевич Садовский. – М. : Наука, 1974. – 278 с.

262. Сбітнєва Л. М. Методика музичного виховання: навч.-метод. посіб. для студ. спец. «Музичне мистецтво» Інституту культури і мистецтв / Л. М. Сбітнєва; Держ.закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2014. – 280 с.
263. Сбітнєва Л. М. Розвиток системи музично-естетичного виховання дітей і молоді в Україні (друга половина ХХ століття) [Текст] : дис..... д-ра пед. наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Людмила Миколаївна Сбітнєва ; Східноукраїнський нац. ун-т імені Володимира Даля. – К., 2016. – 406 с.
264. Сбітнєва О.Ф. Естетичне виховання молодших школярів у процесі хорової діяльності [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07– теорія і методика виховання / Олена Федорівна Сбітнєва ; Луганський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – Старобільськ, 2018. – 22 с.
265. Свитова Т.В. Педагогическая эвристика в профессиональной подготовке музыканта-исполнителя // Актуальные проблемы современной науки: Социальные и гуманитарные науки. – Ч. 35. – Самара, 2004.
266. Семашко А. Н. Развитие эстетической культуры молодежи / А. Н. Семашко, У. Ф. Суна. – М. : Знание, 1980. – 64 с.
267. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: Навчальний посібник / В. А. Семиченко. – К. : Вища школа, 2004. – 335 с.
268. Сергеева Г. П. Освоение технологий преподавания предмета «Музыка» в последипломном образовании: Монография / Галина Петровна Сергеева. – М. : Триумф, 2013. – 264 с.
269. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии / Е. В. Сидоренко. – СПб. : ООО «Речь», 2000. – 350 с.
270. Сирота З. Педагогічна стратегія «від дитини до мистецтва» в інтеграційному процесі творчого розвитку молодших школярів / З. Сирота, В. Сирота // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2017. – Вип. 16. – С. 223-230.

271. Слостенин В. А. и др. Педагогика. Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; Под ред. В. А. Слостенина. – М. : Издательский центр «Академия», 2013. – 576 с.
272. Смирнова Т.А. Вища диригентсько-хорова освіта в Україні : минуле і сучасність : Монографія / Т. А. Смирнова. – К. : Константа, 2002. – 256 с.
273. Смирнова Т.А. Теоретичні і методичні засади диригентсько-хорової освіти у вищих навчальних закладах [Текст] : дис..... д-ра пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Тетяна Анатоліївна Смирнова ; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – Київ, 2004.
274. Смирнова Т. Диригент хору : індивідуальність : наук.-метод. матеріали / Т. Смирнова. – Вип. 2. – Харків : Вид-во «Нове слово», 2003. – 58 с.
275. Соколов В. Г. Работа с хором / В. Г. Соколов. – М. : Музыка, 1983. – 190 с.
276. Сохор А. Н. Воспитательная роль музыки / А. Н. Сохор. – Л. : Музгиз, 1962. – 64 с.
277. Спиркин А. Г. Сознание и самосознание / А. Г. Спиркин. – М. : Политиздат, 1972. – 303 с.
278. Стахевич О. Г. З історії вокально-виконавських стилів та вокальної педагогіки: посібник / О. Г. Стахевич. – Вінниця : Нова книга, 2013. – 176 с.
279. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. Навчально-методичний посібник / М. Г. Стельмахович. – К. : ІЗМН, 1996. – 232 с.
280. Столович Л. Н. Жизнь – творчество – человек: функции художественной деятельности / Л. Н. Столович. – М. : Политиздат, 1985. – 415 с.
281. Столович Л. Н. Эстетическое в действительности и в искусстве / Л. Н.

- Столович. – М. : Политиздат, 1959. – 256 с.
282. Ступарик Б. М. Національна школа: витоки становлення / Богдан Михайлович Ступарик. – Івано-Франківськ : Прикарпатський університет, 1992. – 192 с.
283. Струве Г. А. Школьный хор / Г. А. Струве. – М. : Просвещение, 1981. – 295 с.
284. Стулова Г. П. Хоровое пение в школе / Г. П. Стулова // Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – М., 2010. – 176 с.
285. Субтельний О. Україна: Історія / [в ст. сл. С. В. Кульчицького]. – 2-е вид. – К. : Либідь, 1992. – 512 с.
286. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічне дослідження та його «околиці» / О. В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2005. – № 4. – С. 43 – 47.
287. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. / В. О. Сухомлинский. – К. : Радянська школа, 1976. – Т.1: Духовний світ школяра. – 654 с.
288. Тан Цземін. Методика співацького навчання майбутніх учителів музики на консолідаційних засадах / Тан Цземін // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер. : Педагогічні науки. – 2017. – Вип. 155. – С. 213 – 216.
289. Танько Т. П. Музично-педагогічна освіта в Україні / Т. П. Танько. – Харків: Основа, 1998. – 192 с.
290. Тарарак Н. Г. Міжпредметні зв'язки вокально-хорових дисциплін у фаховій підготовці майбутнього вчителя музики : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Н. Г. Тарарак; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Харків, 2008. – 21 с. – укр.
291. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей // Теплов Б. М. Избранные труды: в 2 т. – М. : Педагогика, 1985. – Т.1. – 328 с.

292. Торшилова Е. М. Тенденции и уровни художественного воспитания художественного вкуса детей и подростков в эпоху социального кризиса: монография / Е. М. Торшилова. – М.: ИХО РАО, 2012. – 132 с.
293. Троцко Г. В. Професійно-педагогічна підготовка студентів до виховної роботи в школі [Текст] / Г. В. Троцко ; Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г.С.Сковороди. –Харків, 1995. – 241 с.
294. Тряпицына А. П. и др. Современная школа: опыт модернизации : Книга для учителя / О. В. Акулова, С. А. Писарева, Е. В. Пискунова, А. П. Тряпицына. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2005. – 290 с.
295. Турчин Т. М. Теоретико-методичні засади модернізації початкової музичної освіти в Україні.: автореф. дис. док-ра пед. Наук 13.00.02 / Т. М. Турчин, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова.– К., 2014. – 44 с.
296. Тушева В.В. Теоретико-методичні засади формування науково-дослідницької культури майбутнього вчителя в процесі професійної підготовки / В. В. Тушева. – Харків : Вид-во «Федорко», 2013. – 428 с.
297. Узнадзе Д. Н. Психология установки / Дмитрий Николаевич Узнадзе. – СПб : Питер, 2001. – 414 с.
298. Ульянова Л. В. Возможности Орф-метода в музыкальном обучении / Л. В. Ульянова // Инструментальное музицирование в школе: история, теория и практика : материалы Всерос. науч.-практ. конф. с междунар. участием / гл. ред. М.Л. Космовская ; редкол. С.А. Боженков, В.А. Лаптева, О.М. Молодых. – Курск : Изд-во Курск. гос. ун-та. 2015. – С. 220-228.
299. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания / К. Д. Ушинский // Пед. соч.: В 6 т. – М. : Педагогика, 1990. – Т.6. – 528 с.
300. Франк С. Л. Философия и жизнь. Этюды и наброски по философии культуры / С. Л. Франк. – Санкт-Петербург : Типография

- товарищества Общественная польза, 1910. – 394 с. – Режим доступа: – URL: <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=236843>
301. Хлебнікова Л. А. Викладання музики в школі за системою Д. Б. Кабалевського: метод. лист / Л. А. Хлебнікова. – К. : Музична Україна, 1983. – 52 с.
 302. Хрыков Е. Н. Противоречия в педагогических исследованиях / Е. Н. Хрыков // Педагогика. – 2014. – № 1. – С. 15-24.
 303. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58-64.
 304. Цыпин Г. М. Психология творческой деятельности. Музыка и другие искусства: монография. / Геннадий Моисеевич Цыпин. – М. : Изд-во Юрайт, 2017. – 203 с.
 305. Чавдаров С. Х. Невідкладні завдання педагогічної науки / С. Х. Чавдаров, М. М. Грищенко // Рад. школа. – 1956. – № 9. – С. 11-21.
 306. Черкасов В. Ф. Музично-педагогічна освіта на межі двох тисячоліть (1991 – 2010 рр.) / В. Ф. Черкасов. – Кіровоград : ТОВ „Імекс- ЛТД”, 2011. – 380 с.
 307. Черкасов В. Основи наукових досліджень у музично-освітній галузі / В. Черкасов. – Кіровоград 2017. – 315 с.
 308. Чесноков П. Г. Хор и управление им / П. Г. Чесноков. – М. : Московская типография Городского Совета, 1961. – 241 с.
 309. Чобітько М. Г. Технології особистісно-орієнтованої професійної освіти / М. Г. Чобітько – К. : Ніка-Центр, 2005. – 88 с.
 310. Чурікова-Кушнір О. Д. Формування вокально-хорової культури майбутнього вчителя музики / О. Д. Кушнір, Л. І. Паньків // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2013. – № 18 (2). – С. 143-152.
 311. Чурікова-Кушнір О. Д. Інноваційні технології навчання майбутніх вчителів музики у ВНЗ / О. Д. Чурікова-Кушнір // Наукові записки

- [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Сер. : Психолого-педагогічні науки. – 2013. – № 1. – С. 148-151.
312. Шадриков В. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности / Владимир Дмитриевич Шадриков. – М. : Издательство «Наука», 1982. — 185 с.
313. Шамаєва К. Музична освіта в Україні у першій половині XIX ст. / К. Шамаєва. – К., 1996. – 112 с.
314. Шацька В. Музыкально-эстетическое воспитание детей и юношества / В. Шацька. – М. : Педагогика, 1975. – 200 с.
315. Шевченко Г. П. Эстетическое воспитание в школе / Г. П. Шевченко. – К.: Радянська школа, 1985. – 144 с.
316. Школяр Л. Художественное образование в пространстве современной культуры // Сб науч.труд.- Москва – Бойнице 2011, с. 430.
317. Щолокова О. П. Основи професійної художньо-естетичної підготовки майбутнього вчителя / О. П. Щолокова. – К., 1996. – 172 с.
318. Штогаренко А. Я. Мистецтво музики – дітям та юнацтву. З доповіді А. Я. Штогаренка на пленумі XXIV з'їзду КП України / А. Я. Штогаренко // Музика. – 1971. – №3. – С. 3.
319. Шульгіна В. Українська музична педагогіка / В. Шульгіна. – К. : ДАКККіМ, 2005. – 272 с.
320. Щедровицкий Г. П. Проблемы методологии системного исследования / Г. П. Щедровицкий. – М., 1964. – 48 с.
321. Эйслер Р. Всеобщая история культуры / Рудольф Эслер; ред. П.И. Броунов, В.А. Фаусен ; пер. А. Лютш. – Репр. изд. 1906 г. – М. : Директ-Медиа, 2014. – 208 с.
322. Эльконин Д. Б. Вопросы психологии учебной деятельности младших школьников / под ред. Д. Б. Эльконина, В. В. Давыдова. – М. : Издательство Академии педагогических наук РСФСР, 1962. – 287 с.

323. Эльконин Д. Б. Психология обучения младшего школьника / Д. Б. Эльконин. – М. : Просвещение, 1974.
324. Энциклопедический словарь: В 2 кн. / Гл. ред.: А. М. Прохоров –М.: Большая Российская энциклопедия, 2001, – Кн. 1: А-Н, Кн. 2: Н-Я. – 2015 с.
325. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности. Методологические проблемы современной науки / Э. Г. Юдин. – М. : Наука, 1978. – 391 с.
326. Юнда В. В. Щодо питання проблем хорового виконавства в загальноосвітніх школах / В. В. Юнда. // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 6 (153). – С. 98–105.
327. Юнда В. В. Деякі питання вокальної підготовки майбутнього керівника хорового колективу / В. В. Юнда // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 7 (218). – С. 200 – 204.
328. Юнда В. В. Деякі проблеми технічного засвоєння хорового твору / В. В. Юнда // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 15 (226). – Ч. I. – С. 139 – 142.
329. Юнда В. В. Проблема урахування спеціальних здібностей у підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва/ В. В. Юнда // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2013. – № 18 (277). – Ч 2. – С. 152 –157.
330. Юнда В. В. Деякі аспекти професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором / В. В. Юнда // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. Зб. наук. праць. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля. – 2013. – С. 259-264.
331. Юнда В. В. Розвиток дитячого хорового виконавства в Україні: історико-педагогічний аналіз / В. В. Юнда // Вісник Луганського

- національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки: історія, теорія, практика. – 2018. – № 5 (319). – С. 32 – 38.
332. Юнда В. В. Сутність та зміст професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором / В. В. Юнда // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. Зб. наук. праць. – Сєверодонецьк. – 2019. – Випуск 5 (92). – С. 239 – 250.
333. Юнда В. В. Историко-педагогический анализ детского хорового исполнительства в Украине / В. В. Юнда // Development of the creative potential of a person and society: materials of the VI international scientific conference on January 17-18, 2018. – Prague: Vědecko vydavatelské centrum «Sociosféra-CZ» Mordovia State University named after N. P. Ogarev Tashkent State Pedagogical University named after Nizami New Bulgarian University – С. 45 – 51.
334. Юнда В. В. Основні компоненти мистецтва співу а'сарелла / В. В. Юнда. // Професійна підготовка майбутнього вчителя музики: Міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ : Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 22 (209). – С. 107– 110.
335. Юнда В. В. Форми та методи розвитку самостійної пізнавальної діяльності студентів на уроці диригування / В. В. Юнда // Проблеми музично-естетичного виховання дітей і молоді в ХХІ столітті: Міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ: Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки. Мистецька освіта: історія, теорія, практика. – 2012. – № 11 (246). – С. 251 –255.
336. Юнда В. В. Вокальна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва / В. В. Юнда // SCIENCE, SOCIETY, EDUCATION: TOPICAL ISSUES AND DEVELOPMENT PROSPECTS : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. 10-12 травня 2020 р. – Харків: Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua”, 2020. – С. 669 –673.

337. Юнда В. В. Розвиток професійних компетентностей майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі викладання спеціальних дисциплін / В. В. Юнда // Концептуальні шляхи розвитку науки: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. 14-15 травня 2020 р. – Київ. – С. 34–35.
338. Юнда В. В. Практикум керування хором: метод. ред. для студентів спец. 014 «Середня освіта» спеціалізації 014.13 «Середня освіта (музичне мистецтво)» / Вікторія Вікторівна Юнда: Держ. закл. «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». – Старобільськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2018 – 54 с.
339. Юрченко В. І. Педагогіка і психологія вищої школи : Навчальний посібник / За заг. ред. О.Г. Мороза/ О. Г. Мороз, О. С. Падалка, В. І. Юрченко. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2003. – 267 с.
340. Юсов Б. П. Проблема художественного воспитания и развития школьников / Б. П. Юсов. – М. : ФГНУ ИХО РАО, 2012. – 305 с.
341. Юцевич Ю. Є. Теорія і методика формування та розвитку співацького голосу / Ю. Юцевич. – К. : ІЗМН, 1998. – 158 с.
342. Яворский Б. Л. Статьи. Воспоминания. Переписка / Б. Л. Яворский. – М. : Советский композитор, 1972. – 703 с.
343. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.
344. Якиманская И. С. Технология личностно-ориентированного образования / Ираида Сергеевна Якиманская. – М. : Сентябрь, 2000.
345. Якобсон П. М. Психология художественного восприятия / П. М. Якобсон. – М. : Искусство, 1964. – 87 с.
346. Ярмаченко Н. Д. Актуальні питання педагогічної науки / Н. Д. Ярмаченко. – К. : Знання, 1978. – 48с.
347. Ярон Г. М. О любимом жанре / Г. М. Ярон. – М. : Искусство, 1963. – 296 с.

348. Cohen J. Statistical power and analysis for the behavioral sciences. 2nd ed. Hillsdale, NJ : Lawrence Erlbaum Associates; 1988. pp. 79–80.
349. Kodály Zoltán. Visszatekintés / Zoltán Kodály. – Budapest, Zeneműkiadó, 1974. – T.1. – 281 c.
350. McLeod S. A. (2019, July 10). What does effect size tell you? Simply psychology: <https://www.simplypsychology.org/effect-size.html>
351. Seashore C. E. The Psychology of Musical Talent / C. E. Seashore. – New York: Silver, Burdett & Co, 1919. – 309 p.

ДОДАТКИ

Додаток А.1

СПИСОК ЗВО

У ЯКИХ УПРОВАДЖЕНО РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося впродовж 2012– 2020 рр. експериментальною базою дослідження на різних етапах педагогічного експерименту виступали:

- ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м.Старобільськ) (довідка про впровадження № 1/908 від 29.09.2020 р.);
- КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (довідка про впровадження № 01-13/533 від 17.09.2019 р.);
- Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка (довідка про впровадження № 1422 від 29.05.2020 р.);
- Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. (довідка про впровадження № 04/456).

(СКАНОВАНІ КОПІЇ)

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»

пл. Гоголя, 1, м. Старобільськ, 92703
 тел./факс: (06461) 2-40-61, 097-567-20-45
 e-mail: mail@luguniv.edu.ua, www.luguniv.edu.ua

29.09.2020 № 1/908

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Юнди Вікторії Вікторівни

на тему

«Підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором»
 зі спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

Протягом 2014 – 2018 рр. на кафедрі музичного мистецтва та хореографії навчально-наукового інституту культури і мистецтв ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» впроваджено результати наукового дисертаційного дослідження Юнди Вікторії Вікторівни, які застосовувались у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва зі спеціальності 014.13 Середня освіта (музичне мистецтво). Дисертанткою були розроблені та експериментально перевірені педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором у процесі вивчення фахових дисциплін.

Методичні матеріали, розроблені дослідницею, використовувались на заняттях із дисциплін циклу професійної підготовки таких як «Диригування», «Хорознавство», «Практикум керування хором» та при проведенні педагогічної практики. Вони сприяли суттєвому підвищенню ефективності навчально-виховного процесу майбутніх вчителів музичного мистецтва. Юндою В.В. були розроблені декілька варіантів тестових завдань, за допомогою яких відбувався контроль сформованості та рівня знань, вмінь та навичок з вокально-хорової роботи з дитячим хором. Крім того, вказані тестові завдання використовувались під час контрольного зрізу знань.

У результаті впровадження результатів наукового дослідження Юнди В.В. у студентів швидше формувалася стійкий інтерес до майбутньої вокально-хорової роботи з дитячим хором, зростала зацікавленість традиціями українського хорового виконавства зокрема та хорового мистецтва в цілому, значно розширились знання про змістові характеристики та компоненти процесу фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до практичної роботи з дитячим хором.

Наукові ідеї та методичні розробки дістали позитивну оцінку та схвальні відгуки викладачів кафедри музичного мистецтва та хореографії. Все це дає можливість зробити висновки щодо актуальності наукового дослідження та доцільності впровадження його результатів в освітній процес закладів вищої освіти, що, безумовно, сприятиме розвитку дитячої хорової творчості в Україні в цілому.

В.о ректора

Черв'якова
 (095)-896-71-69

Сергій САВЧЕНКО

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

61001, м. Харків, провулок Руставелі, 7, тел/ факс (057) 732-46-30, e-mail hgpa@kharkov.com
 Розрахунковий рахунок 35415031032413, 35420231032413, 35427331032413 ГУДКСУ в Харківській області
 МФО 851011 Код 02125591

17.09.2019 № 01-13/533

на № _____ від _____

Довідка

**про впровадження результатів дисертаційної роботи Юнди Вікторії Вікторівни
 «Підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим
 хором» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти
 в освітній процес Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна
 академія» Харківської обласної ради**

Апробація і впровадження результатів експериментального дослідження Юнди В. В. здійснювалися на базі Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради впродовж 2014 – 2018 навчальних років.

Дисертантка теоретично обґрунтувала та експериментально перевірила технологію формування готовності вчителів музичного мистецтва до практичної роботи з дитячим хором.

Впровадження результатів спрямовувалося на: використання обґрунтованих і експериментально перевірених закономірностей впливу освітнього середовища на професійний розвиток майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі їх професійної підготовки; впровадження розробленої структурно-функціональної моделі професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва; діагностику сформованості навичок підготовки до практичної роботи з дитячим хором в умовах освітнього середовища з використанням у роботі визначених критеріїв, показників та рівнів; поглиблення уявлень про змістові характеристики, компоненти процесу підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до практичної роботи з дитячим хором.

Результати впровадження розробленої структурно-функціональної моделі процесу підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до практичної роботи з дитячим хором протягом 2014-2018 років свідчать про підвищення ефективності підготовки студентів спеціальності «Музичне мистецтво. Середня освіта» до практичної роботи з дитячим хором. У студентів відбулось поглиблення уявлень про змістові характеристики, компоненти процесу підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до практичної роботи з дитячим хором.

На підставі зазначеного вище можна стверджувати, що використання результатів дисертаційної роботи Юнди В. В. «Підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором» в освітньому процесі закладів освіти, безперечно, буде сприяти розвитку дитячої хорової творчості в країні. Отже, дисертаційна робота Юнди В. В. є актуальною і практично значущою.

доктор педагогічних наук, професор,
 проректор з науково-педагогічної роботи

А. А. Харківська

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені А.С. МАКАРЕНКА

вул. Роменська, 87, м. Суми, 40002, факс (0542) 22-15-17, тел. (0542) 68-59-02
E-mail: rector@sspu.edu.ua Код ЄДРПОУ 02125510

29.05.2020 № 1422 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Юнди Вікторії Вікторівни на тему
**«Підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва
до роботи з дитячим хором»**
зі спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Протягом 2014–2018 років на кафедрі хорового диригування, вокалу та методики музичного навчання Навчально-наукового інституту культури і мистецтв Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка впроваджено результати наукового дослідження Юнди Вікторії Вікторівни, які здобули застосування у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва зі спеціальності 014 «Середня освіта. (музичне мистецтво)». Дослідницею розроблено та експериментально перевірено педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором.

Розроблені дисертанткою методичні матеріали використовувались на лекційних і практичних дисциплінах «Хорознавство», «Диригування», «Педагогічна практика», сприяли підвищенню ефективності навчально-виховного процесу майбутніх вчителів музичного мистецтва. Контроль рівня знань, вмінь та навичок вокально-хорової роботи з дитячим хором відбувався за допомогою тестових завдань та контрольних зрізів, розроблених Юндою В. В.

У результаті впровадження результатів наукового дослідження Юнди В. В. у студентів посилювався інтерес до майбутньої вокально-хорової діяльності з дитячим хором, зростала зацікавленість хоровим мистецтвом, традиціями українського хорового виконавства, відбулось поглиблення уявлень про змістові характеристики, компоненти процесу підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до практичної роботи з дитячим хором.

Наукові ідеї та методичні розробки Юнди В. В., позитивно оцінені викладачами кафедри хорового диригування, вокалу та методики музичного навчання, дають можливість зробити висновки про актуальність наукового дослідження та доцільність впровадження його результатів в освітній процес закладів вищої освіти, що, безперечно, буде сприяти розвитку дитячої хорової творчості в країні в цілому.

Проректор
з науково-педагогічної роботи

[Handwritten signature]
В. І. Шейко

Міністерство освіти і науки України
**НІЖИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 ІМЕНІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ**

вул. Графська, 2, м. Ніжин, Чернігівська обл., 16602
 тел.: (04631) 7-19-67, факс: (04631) 2-53-09
 e-mail: ndu@ndu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125668

№ 04/456

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження матеріалів дисертаційного дослідження

Юнди Вікторії Вікторівни

**«Підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва
 до роботи з дитячим хором» у навчальний процес**

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Упродовж 2014-2018 р.р. на кафедрі музичної педагогіки та хореографії та кафедрі вокально-хорової майстерності факультету культури і мистецтв (нині навчально-науковий інститут мистецтв імені Олександра Ростовського) Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя використовувалися матеріали наукового дослідження В. В. Юнди, здійснювалася апробація запропонованих автором педагогічних умов формування компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором, спрямованих на підвищення рівня готовності до багатоаспектної вокально-хорової діяльності.

Педагогами фахових кафедр активно впроваджувались елементи дослідницької програми Юнди Вікторії Вікторівни у процесі викладання дисциплін «Методика музичної освіти», «Хоровий клас», «Хорознавство», «Диригування», «Постановка голосу», що здійснювалася на основі удосконалення і збагачення змісту диригентсько-хорових та вокальних дисциплін, поєднання традиційних й інноваційних форм аудиторної й позааудиторної діяльності, використання сучасних методів та засобів навчання, що сприяло формуванню системи професійних компетенцій майбутніх вчителів музичного мистецтва.

Контроль знань, вмінь та навичок вокально-хорової роботи з дитячим хором відбувався на підставі анкетування, тестових завдань та контрольних зрізів, розроблених Юндою В.В.

Успішна апробація результатів дослідження Юнди В.В. щодо підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи з дитячим хором, дає підставу рекомендувати їх для широкого впровадження в практику.

Ректор університету

О. Г. САМОЙЛЕНКО

Додаток В.1

АНКЕТА

«Ставлення студентів до необхідності формування професійної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва у роботі з дитячим хором»

1. Назвіть основні характеристики професійної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва у роботі з дитячим хором:

● _____	● _____
● _____	● _____
● _____	● _____

2. Чи вважаєте Ви можливим формування професійної компетентності до майбутньої роботи з хором під час навчання в університеті?

а) так;

б) частково, оскільки у процесі навчання у ЗВО можливо закласти основи професійної компетентності;

в) ні, це не можливо, оскільки професійна компетентність формується тільки в процесі самостійної професійної діяльності.

3. Як відбувається процес формування професійної компетентності вчителя? Виберіть варіант відповіді.

а) стихійно; б) цілеспрямовано.

4. Які чинники, на Вашу думку, найбільше впливають на процес розвитку професійних компетенцій майбутнього педагога музичного мистецтва в роботі з дитячим хором? Виберіть один або декілька варіантів:

а) сформованість системи музично-педагогічних цінностей і пріоритетів;

б) прагнення до самовираження;

в) рівень професійно-педагогічних знань;

г) комунікабельність, здатність налагоджувати контакт з усіма учасниками навчально-виховного процесу у дитячому хорі;

д) володіння техніками, способами та засобами педагогічної діяльності;

е) уміння адекватно оцінювати власний досвід музично-педагогічної роботи;

ж) формування власного індивідуального стилю професійної діяльності у роботі з дитячим хором;

з) коригування своїх емоційних станів, наявність співпереживання та розуміння психологічних станів дітей;

5. Які чинники на вашу думку найбільш важливі для формування професійної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва керівника дитячого хору? Виберіть один або декілька варіантів:

а) природні музичні здібності;

б) педагогічна спрямованість особистості, наявність педагогічних здібностей;

в) приклад педагогічної роботи учителів у школі та викладачів у ВНЗ, психологічні особливості викладача (темперамент, характер і т.д.);

- д) усвідомлення особливостей педагогічної діяльності учителя в сучасних умовах;
- е) неперервність педагогічної освіти;
- ж) індивідуальні психологічні особливості людини (темперамент, чутність, емоційність, комунікабельність і т.д.);
- і) вміння створювати емоційні ситуації на заняттях.

6. Як Ви вважаєте, що найбільш важливо для формування професійної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва у роботі з дитячим хором?

- а) теоретичні знання;
- б) професійні уміння та навички;
- в) єдність теоретичних знань та професійних умінь та навичок.

7. Визначити на ваше уявлення найбільш важливі професійні якості ідеального керівника дитячого хору ?

- а) культура, дружелюбність і комунікабельність;
- б) творчі можливості керівника хору та його знання і навички у вокально-хорової діяльності;
- в) наполегливість і впевненість у собі;
- г) наявність співочого голосу та вміння доступно, емоційно і виразно доносити свої думки до дітей;
- д) повага до школярів та впевненість у їх вокально-хорових можливостях;
- е) організаційні вміння ,вміння організовувати творчі проекти, участь хору у святах, фестивалях, конкурсах різного рівня.

8. Який вид діяльності, на Вашу думку, більш сприяє формуванню професійної компетентності майбутнього вчителя до роботи з дитячим хором:

- а) навчальна; б) участь у творчих проектах; в) педагогічна практика;
- г) самоосвіта; д) не можу відповісти.

9. Чи вважаєте Ви, що Ваша професійна кар'єра буде впливати на сучасний стан дитячого хорового виконавства в країні?

- а) так;
- б) так, якщо постійно удосконалювати свою педагогічну майстерність;
- в) не можу відповісти;
- г) ні.

10.Що на Вашу думку свідчить про високу професійну компетентність керівника дитячого хору?

- а) високі творчі досягнення хорового колективу;
- б) професійні цінності, професійна спрямованість у діяльності викладача;
- в) інтелектуальні здібності, знання з історії музики та вокально хорового мистецтва;
- г) володіння техніками і засобами педагогічної діяльності;
- д) емоційність у роботі над творами, експресія;
- е) професійні виконавські навички.

АНКЕТА

«Ставлення викладачів до необхідності формування професійної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва у роботі з дитячим хором»

Посада _____ Стаж педагогічної роботи _____

1. Назвіть основні характеристики професійної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва у роботі з дитячим хором:

<ul style="list-style-type: none"> ● _____ ● _____ ● _____ 	<ul style="list-style-type: none"> ● _____ ● _____ ● _____
---	---
2. Чи вважаєте Ви можливим формування професійної компетентності до майбутньої роботи з хором під час навчання в університеті?
 - а) так;
 - б) частково, оскільки у процесі навчання у ЗВО можливо закласти основи професійної компетентності;
 - в) ні, це не можливо, оскільки професійна компетентність формується тільки в процесі самостійної професійної діяльності.
3. Як відбувається процес формування професійної компетентності вчителя? Виберіть варіант відповіді.
 - а) стихійно; б) цілеспрямовано.
4. Які чинники, на Вашу думку, найбільше впливають на процес розвитку професійних компетенцій майбутнього педагога музичного мистецтва в роботі з дитячим хором? Виберіть один або декілька варіантів:
 - а) сформованість системи музично- педагогічних цінностей і пріоритетів;
 - б) прагнення до самовираження;
 - в) рівень професійно-педагогічних знань;
 - г) комунікабельність, здатність налагоджувати контакт з усіма учасниками навчально-виховного процесу у дитячому хорі;
 - д) володіння техніками, способами та засобами педагогічної діяльності;
 - е) уміння адекватно оцінювати власний досвід музично-педагогічної роботи;
 - ж) формування власного індивідуального стилю професійної діяльності у роботі з дитячим хором;
 - з) коригування своїх емоційних станів, наявність співпереживання та розуміння психологічних станів дітей ;
 - і) вміння створювати емоційні ситуації на заняттях.
5. Які чинники на вашу думку найбільш важливі для формування професійної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва керівника дитячого хору? Виберіть один або декілька варіантів:
 - а) природні музичні здібності;
 - б) педагогічна спрямованість особистості, наявність педагогічних здібностей;
 - в) приклад педагогічної роботи учителів у школі та викладачів у ВНЗ, психологічні особливості викладача (темперамент, характер і т.д.);

д) усвідомлення особливостей педагогічної діяльності учителя в сучасних умовах;

е) неперервність педагогічної освіти;

ж) індивідуальні психологічні особливості людини (темперамент, чутність, емоційність, комунікабельність і т.д.);

з) високий рівень самоорганізації діяльності.

6. Як Ви вважаєте, що найбільш важливо для формування професійної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва у роботі з дитячим хором?

а) теоретичні знання;

б) професійні уміння та навички;

в) єдність теоретичних знань та професійних умінь та навичок.

7. Визначити на ваше уявлення найбільш важливі професійні якості ідеального керівника дитячого хору ?

а) культура, дружелюбність і комунікабельність;

б) творчі можливості керівника хору та його знання і навички у вокально-хорової діяльності;

в) наполегливість і впевненість у собі;

г) наявність співочого голосу та вміння доступно, емоційно і виразно доносити свої думки до дітей;

д) повага до школярів та впевненість у їх вокально-хорових можливостях;

е) організаційні вміння, вміння організовувати творчі проекти, участь хору у святах, фестивалях, конкурсах різного рівня.

8. Який вид діяльності, на Вашу думку, більш сприяє формуванню професійної компетентності майбутнього вчителя до роботи з дитячим хором:

а) навчальна; б) участь у творчих проектах; в) педагогічна практика;

г) самоосвіта; д) не можу відповісти.

9. Чи вважаєте Ви, що Ваша професійна кар'єра буде впливати на сучасний стан дитячого хорового виконавства в країні?

а) так;

б) так, якщо постійно удосконалювати свою педагогічну майстерність;

в) не можу відповісти;

г) ні.

10. Що на вашу думку свідчить про високу професійну компетентність керівника дитячого хору?

а) високі творчі досягнення хорового колективу;

б) професійні цінності, професійна спрямованість у діяльності викладача;

в) інтелектуальні здібності, знання з історії музики та вокально хорового мистецтва;

г) володіння техніками і засобами педагогічної діяльності;

д) емоційність у роботі над творами, експресія;

п) професійні виконавські навички.

**ОПИТУВАЛЬНИК А. РЕАНА
«МОТИВАЦІЯ УСПІХУ ТА ПОБОЮВАННЯ НЕВДАЧ»**

(Реан А. А. Психология личности. Социализация, поведение, общение. – СПб.: „Прайм-ЕВРОЗНАК”, 2004. – С. 146 – 147)

Інструкція. Відповідаючи на питання, необхідно вибрати відповідь „Так” або „Ні”. Якщо Вам складно відповісти, то згадаєте, що „так” об'єднує як явне „так”, так і „швидше так, чи ні”. Те ж стосується відповіді „ні”: вона об'єднує явне „ні” і „швидше ні, чи так”.

Відповідати на питання слід швидко, не замислюючись надовго. Відповідь, яка першою приходить в голову, як правило, і є найбільш точною.

1. Включаючись у роботу, як правило, оптимістично сподіваюся на успіх.
2. У діяльності активний.
3. Схильний до прояву ініціативності.
4. При виконанні відповідальних завдань намагаюся за можливістю знайти причини відмови від них.
5. Часто вибираю крайнощі: або занижено легкі завдання, або нереалістично високі за важкістю.
6. При зустрічі з перешкодами, як правило, не відступаю, а шукаю способи їх подолання.
7. При чергуванні успіхів і невдач схильний до переоцінки своїх успіхів.
8. Продуктивність діяльності в основному залежить від моєї власної цілеспрямованості, а не від зовнішнього контролю.
9. При виконанні досить важких завдань, в умовах обмеження часу, результативність діяльності погіршується.
10. Схильний проявляти наполегливість у досягненні мети.
11. Схильний планувати своє майбутнє на досить віддалену перспективу.
12. Якщо ризикую, то, швидше з розумом, а не відчайдушно.
13. Не дуже наполегливий у досягненні мети, особливо якщо відсутній зовнішній контроль.
14. Вважаю за краще ставити перед собою середні за складністю або злегка завищені, але досяжні цілі, ніж нереально високі.
15. У разі невдачі при виконанні якого-небудь завдання, його привабливість, як правило, знижується.
16. При чергуванні успіхів і невдач схильний до переоцінки своїх невдач.
17. Вважаю за краще планувати своє майбутнє лише на найближчий час.

18. При роботі в умовах обмеження часу результативність діяльності покращується, навіть якщо завдання досить важке.
19. У разі невдачі при виконанні чого-небудь, від поставленої мети, як правило, не відмовляюся.
20. Якщо завдання вибрав собі сам, то в разі невдачі його привабливість ще більше зростає.

Ключ до опитувальника.

Відповідь „Так”: 1,2,3,6,8, 10, 11, 12, 14, 16, 18, 19, 20.

Відповідь „Ні”: 4, 5, 7,9, 13, 15, 17.

Обробка результатів і критерії оцінки:

За кожен збіг відповіді з ключем випробовуваному дається 1 бал. Підраховується загальна кількість набраних балів.

Якщо кількість набраних балів від 1 до 7, то діагностується мотивація на невдачу (побоювання невдачі).

Якщо кількість набраних балів від 14 до 20, то діагностується мотивація на успіх (сподівання на успіх).

Якщо кількість набраних балів від 8 до 13, то слід вважати, що мотиваційний полюс яскраво не виражений. При цьому можна мати на увазі, що якщо кількість балів 8, 9, є певна тенденція мотивації на невдачу, а якщо кількість балів 12, 13, є певна тенденція мотивації на успіх.

Мотивація на успіх відноситься до позитивної мотивації. Із такою мотивацією людина, починаючи справу, має на увазі досягнення чогось конструктивного, позитивного. В основі активності людини лежить сподівання на успіх і потреба в досягненні успіху. Такі люди зазвичай упевнені в собі, у своїх силах, відповідальні, ініціативні і активні. Їх відрізняє наполегливість у досягненні мети, цілеспрямованість.

Мотивація на невдачу відноситься до негативної мотивації. При цьому типі мотивації активність людини пов'язана з потребою уникнути зриву, осуду, покарання, невдачі. В основі цієї мотивації лежить ідея уникнення та ідея негативних очікувань. Починаючи справу, людина вже заздалегідь побоюється можливої невдачі, думає про шляхи уникнення цієї гіпотетичної невдачі, а не про способи досягнення успіху. Люди, мотивовані на невдачу, зазвичай відрізняються підвищеною тривожністю, низькою упевненістю в своїх силах. Намагаються уникати відповідальних завдань, а при необхідності вирішення надвідповідальних завдань можуть впадати в стан близький до панічного. Принаймні, ситуативна тривожність у них у цих випадках стає надзвичайно високою. Усе це, в той же час, може поєднуватися з дуже відповідальним ставленням до справи.

ТЕСТ Ю. ОРЛОВА «ПОТРЕБА У ДОСЯГНЕННІ»

(Елисеєв О. П. Практикум по психології личности. – СПб., 2003. – С.427 – 428).

Інструкція. В опитувальнику є твердження, які дозволять Вам уточнити Ваші думки, інтереси і те, як Ви оцінюєте себе. Якщо Ви згодні з твердженням, відповідайте „Так”, якщо не згодні - „Ні”. Уявляйте собі типові ситуації і не замислюйтеся над деталями. Не витрачайте час на обдумування, відповідайте швидко, давайте першу природну відповідь, яка спадає Вам на думку. Можливо, деякі висловлювання буде важко віднести до себе. В такому випадку все ж таки намагайтеся відповісти „Так або ні”. Не прагнете справити свідомо сприятливе або несприятливе враження. Вільно висловлюйте свою думку. Поганих або хороших відповідей не існує.

1. Думаю, що успіх в житті залежить швидше від випадку, чим від розрахунку.
2. Якщо я позбудуся улюбленого заняття життя для мене втратить сенс.
3. Для мене у будь-якій справі важливе її виконання, а не її закінчений результат.
4. Вважаю, що люди більше страждають від невдач на роботі, чим від поганих взаємин з близькими.
5. На мою думку, більшість людей живуть далекими цілями, а не ближніми.
6. У житті у мене було більше успіхів, ніж невдач.
7. Емоційні люди мені подобаються більше, ніж діяльні.
8. Навіть у звичайній роботі я намагаюся удосконалити деякі її елементи.
9. Поглинений думками про успіх, я можу забути про заходи обережності.
10. Мої близькі вважають мене ледачою людиною.
11. Думаю, що в моїх невдачах винні швидше обставини, чим я сам.
12. Мої батьки занадто строго контролюють мене.
13. Терпіння в мені більше, ніж здібностей.
14. Лінощі, а не сумніви в успіху змушують мене занадто часто відмовлятися від своїх намірів.
15. Думаю, що я упевнена в собі людина.
16. Заради успіху я можу ризикнути, навіть якщо шанс не на мою користь.
17. Я нестаранна людина.
18. Коли усе йде легко, моя енергія посилюється.
19. Якби я був журналістом, то писав би про оригінальні винаходи.
20. Мої близькі зазвичай не розділяють моїх планів.
21. Рівень моїх вимог до життя нижчий, ніж у моїх товаришів.
22. Мені здається, що наполегливості в мені більше, ніж здібностей.

Підрахувати загальну суму балів і порівняти отриманий результат з оцінною шкалою. Кожна відповідь, що співпадає з ключем, оцінюється в 1 бал.

Ключ.

Відповідь „Так” на питання: 2, 6, 7, 8, 14, 16, 18, 19, 21, 22.

Відповідь „Ні” на питання: 1, 3, 4, 5, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 17, 20.

Інтерпретація. Сума балів позитивних і негативних відповідей характеризує рівень потреби в досягненні.

Рівні потреби в досягненнях: низький (2 – 10); нижче за середній (11 –12); середній (13 – 14); вище за середній (15 – 16), високий (17 – 22).

**Опитувальник «Визначення рівня сформованості педагогічної рефлексії»
(за О. Калашніковою)**

Інструкція. Відповідаючи на твердження тесту, позначайте в реєстраційному бланку знаком „+”, коли згодні, і знаком „-”, коли – ні.

№	Твердження	
1.	Чи були у Вас випадки, коли аналіз Вашого вчинку примиряв Вас із Вашими близькими?	
2.	Чи відбувалася корекція Ваших духовних цінностей після того, як Ви, проаналізувавши свої недоліки, приходили до рішення змінити їх?	
3.	Чи часто Ви вдаєтеся до аналізу своєї поведінки у конфліктних ситуаціях?	
4.	Часто буває так, що Ваша поведінка у конфліктній ситуації залежить від емоційного стану?	
5.	Чи ставите Ви себе в своїй уяві на місце якоїсь незнайомої Вам людини-невдахи?	
6.	Чи аналізуєте Ви причини своїх невдач?	
7.	Чи довго Ви згадуєте зустріч із безталанною людиною?	
8.	Чи намагаєтеся Ви аналізувати свою поведінку, якщо у Вас довгий час не виникало проблемних ситуацій?	
9.	Як Ви вважаєте, це пов'язано з особистісною потребою розібратися в собі?	
10.	Ви аналізуєте свою поведінку для того, щоб порівняти себе з іншими?	
11.	Чи були у Вас випадки, коли аналіз ситуації приводив до зміни рішень, прийнятих Вами раніше, або переоцінки самого себе?	
12.	Чи часто Ви усвідомлюєте причини власних вчинків?	
13.	Чи Часто Ви аналізуєте поведінку людей, які Вас оточують, уникаючи аналізувати свою?	
14.	Чи намагаєтеся Ви виявити для себе причини своєї поведінки?	
15.	Чи вважаєте Ви однозначною і беззаперечно правильною для себе думку людини, авторитетної з проблеми, що Вас цікавить?	
16.	Чи намагаєтеся Ви аналізувати думки авторитетних людей?	
17.	Чи піддаєте Ви критичному аналізу позицію авторитетної людини, групи людей?	
18.	Чи протиставляєте Ви думці авторитетної людини свої добре обдумані контраргументи?	
19.	Чи співпадає, як правило, Ваша точка зору з певної проблеми з думкою авторитетної людини в цій області?	
20.	Чи намагаєтеся Ви знайти причину будь-яких невирішених життєвих протиріч, що стосуються Вас?	
21.	Чи буває так, що людські цінності, прийняті в суспільстві, Ви піддаєте критичному аналізу?	

22.	Чи часто громадська думка здатна диктувати Вам певний образ думок?	
23	Чи вважаєте Ви, що вміння аналізувати власну поведінку завжди призводить до прийняття єдино правильного рішення?	
24.	Чи намагаєтеся Ви аналізувати свою або чужу поведінку, якщо розумієте, що це може призвести до виникнення негативних емоцій, неприємних для Вас?	
25.	Чи замислюєтеся Ви про поведінку сторонніх людей, порівнюючи їх із собою?	
26.	Чи займаєте Ви позицію сторонньої Вам людини в конфліктній ситуації, намагаючись співставити її з власною?	
27.	Чи вели Ви коли-небудь щоденники, куди записували свої думки, переживання?	
28.	Аналізуючи свої невдачі, Ви схильєтеся до оцінки своєї поведінки?	
29.	Часто, аналізуючи свої невдачі, Ви в більшій мірі приходите до висновку, що винен безлад у соціальному житті?	
30.	Чи притаманна аналізу поведінки більшою мірою емоційна оцінка?	
31.	Чи присутня в аналізі власної поведінки більшою мірою чітка словесна логіка?	
32.	Чи часто суспільство здатне нав'язати Вам певну манеру поведінки?	
33.	Чи вважаєте Ви обов'язковим для себе дотримуватися всіх рекомендацій моди, певного стилю одягу і т. п.?	
34.	Чи часто буває так, що, проаналізувавши свою поведінку, Ви міняєте свій стиль спілкування з людьми?	

Обробка результатів. За кожен відповідь, що співпадає з ключем, досліджуваний одержує 1 бал, у протилежному випадку – 0 балів, отримані бали підсумовуються.

Ключ:

1	2	3	4	5	6	7	8	9
+	+	+	-	+	+	+	+	-
10	11	12	13	14	15	16	17	18
-	+	+	-	+	-	+	+	+
19	20	21	22	23	24	25	26	27
-	+	-	+	+	+	+	+	+
28	29	30	31	32	33	34		
+	-	-	+	-	-	+		

Інтерпретація.

Якщо набрано від 0 до 11 балів, це свідчить про низький рівень розвитку рефлексії.

12 до 22 балів – середній рівень розвитку рефлексії.

23 до 34 балів – високий рівень розвитку рефлексії

МЕТОДИКА В. СМЕКАЛА І М. КУЧЕР «ВИВЧЕННЯ СПРЯМОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ»

Інструкція. На кожен пункт анкети можливі три відповіді, позначені літерами А, В, С. З відповідей на кожен пункт виберіть той, який найкраще виражає Вашу точку зору, який для Вас найбільш цінний або найбільше відповідає правді. Букву Вашої відповіді напишіть в листі відповідей проти номера питання в стовпчику «Найбільше». Потім з відповідей на це ж питання виберіть ту, що найдалше стоїть від Вашої точки зору, найменш цінна для Вас або найменше відповідає правді. Відповідну букву напишіть проти номера питання, але в рубриці «Найменше». Для кожного питання використовуйте тільки дві літери, відповідь, що залишилась, не записуйте ніде. Над питаннями не думайте занадто довго: перший вибір зазвичай буває найкращим. Час від часу контролюйте себе: чи правильно Ви записуєте відповіді, чи в ті стовпці, чи скрізь проставлені букви. Якщо виявиться помилка, виправте її, але так, щоб виправлення було чітко видно.

1. Найбільше задоволення в житті дає:
 - А. Оцінка моєї роботи іншими.
 - В. Усвідомлення того, що робота виконана добре.
 - С. Усвідомлення, що знаходишся серед друзів.
2. Якби я грав у футбол, то хотів би бути:
 - А. Тренером, який розробляє тактику гри.
 - В. Відомим гравцем.
 - С. Обраним капітаном команди.
3. Кращими викладачами є ті, які:
 - А. Мають індивідуальний підхід.
 - В. Захоплені своїм предметом і викликають інтерес до нього.
 - С. Створюють в колективі атмосферу, в якій ніхто не боїться висловити свою точку зору.
4. Учні оцінюють як найгірших таких викладачів, які:
 - А. Не приховують, що деякі люди їм не симпатичні.
 - В. Викликають у всіх дух змагання.
 - С. Складають враження, що предмет, який вони викладають, їх не цікавить.
5. Я радий, коли мої друзі:
 - А. Допмагають іншим, коли для цього надається випадок.
 - В. Завжди вірні і надійні.
 - С. Інтелігентні й у них широкі інтереси.
6. Кращими друзями вважаю тих:
 - А. З якими складаються взаємні відносини.
 - В. Які можуть більше, ніж я.
 - С. На яких можна сподіватися.
7. Я хотів би бути відомим, як ті, хто:
 - А. Домігся життєвого успіху.

- В. Можуть сильно любити.
С. Відрізняються дружелюбністю і доброзичливістю.
- 8.** Якби я міг вибрати, я хотів би бути:
А. Науковим працівником.
В. Начальником відділу.
С. Досвідченим льотчиком.
- 9.** Коли я був дитиною, я любив:
А. Ігри з друзями.
В. Успіхи в справах.
С. Коли мене хвалили.
- 10.** Найбільше мені не подобається:
А. Коли я зустрічаю перешкоду при виконанні покладеного на мене завдання.
В. Коли в колективі погіршуються товариські відносини.
С. Коли мене критикує мій начальник.
- 11.** Основна роль школи повинна полягати:
А. У підготовці учнів до роботи за фахом.
В. У розвитку індивідуальних здібностей і самостійності.
С. У вихованні в учнях якостей, завдяки яким вони могли б уживатися з людьми.
- 12.** Мені не подобаються колективи, в яких:
А. Недемократична система.
В. Людина втрачає індивідуальність в загальній масі.
С. Неможливий прояв власної ініціативи.
- 13.** Якби у мене було більше вільного часу, я б використав його:
А. Для спілкування з друзями.
В. Для улюблених справ і самоосвіти.
С. Для безтурботного відпочинку.
- 14.** Мені здається, що я здатний на максимальне, коли:
А. Працюю з симпатичними людьми.
В. У мене робота, яка мене задовольняє.
С. Мої зусилля достатньо винагороджено.
- 15.** Я люблю:
А. Коли інші цінують мене.
В. Відчувати задоволення від виконаної роботи.
С. Приємно проводити час з друзями.
- 16.** Якби про мене писали в газетах, мені хотілося б, щоб:
А. Відзначили справу, яку я виконав.
В. Похвалили мене за мою роботу.
С. Повідомили про те, що мене вибрали в комітет або бюро.
- 17.** Найкраще я вчився б, якби викладач:
А. Мав до мене індивідуальний підхід.
В. Стимулював мене на більш цікаву працю.
С. Викликав дискусію з питань, що розбираємо.
- 18.** Немає нічого гіршого, ніж

- A. Образа особистої гідності.
 - B. Неуспіх при виконанні важливого завдання.
 - C. Втрата друзів.
- 19.** Найбільше я ціную:
- A. Особистий успіх.
 - B. Загальну роботу.
 - C. Практичні результати.
- 20.** Дуже мало людей:
- A. Дійсно радіють виконаній роботі.
 - B. Із задоволенням працюють в колективі.
 - C. Виконують роботу по-справжньому добре.
- 21.** Я не переносю:
- A. Сварки і суперечки.
 - B. Відкидання всього нового.
 - C. Людей, які ставлять себе вище інших.
- 22.** Я хотів би:
- A. Щоб навколишні вважали мене своїм другом.
 - B. Допомогати іншим у спільній справі.
 - C. Викликати захоплення інших.
- 23.** Я люблю начальство, коли воно:
- A. Вимогливе.
 - B. Користується авторитетом.
 - C. Доступне.
- 24.** На роботі я хотів би:
- A. Щоб рішення приймалися колективно.
 - B. Самостійно працювати над вирішенням проблеми.
 - C. Щоб начальник визнав мої достоїнства.
- 25.** Я хотів би прочитати книгу:
- A. Про мистецтво добре уживатися з людьми.
 - B. Про життя відомої людини.
 - C. Типу «Зроби сам».
- 26.** Якби у мене були музичні здібності, я хотів би бути:
- A. Диригентом.
 - B. Солістом.
 - C. Композитором.
- 27.** Вільний час з найбільшим задоволенням проводжу:
- A. Дивлячись детективні фільми.
 - B. В розвагах з друзями.
 - C. Займаючись своїм захопленням.
- 28.** За умови однакової фінансового успіху я б із задоволенням:
- A. Вигадав цікавий конкурс.
 - B. Виграв в конкурсі.
 - C. Організував конкурс і керував ним.
- 29.** Для мене найважливіше знати:
- A. Що я хочу зробити.
 - B. Як досягти мети.
 - C. Як залучити інших до досягнення моєї мети.

30. Людина повинна вести себе так, щоб:

- А. Інші були задоволені нею.
- В. Виконати насамперед свою задачу.
- С. Не потрібно було докоряти їй за роботу.

КЛЮЧ ДО ОПИТУВАЛЬНИКА

НС			НВ			НЗ		
1. А	11. В	21. С	1. С	11. С	21. А	1. В	11. А	21. В
2. В	12. В	22. С	2. С	12. А	22. А	2. А	12. С	22. В
3. А	13. С	23. В	3. С	13. А	23. С	3. В	13. В	23. А
4. А	14. С	24. С	4. В	14. А	24. А	4. С	14. В	24. В
5. В	15. А	25. В	5. А	15. С	25. А	5. С	15. В	25. С
6. С	16. В	26. В	6. А	16. С	26. А	6. В	16. А	26. С
7. А	17. А	27. А	7. С	17. С	27. В	7. В	17. В	27. С
8. С	18. А	28. В	8. В	18. С	28. С	8. А	18. В	28. А
9. С	19. А	29. А	9. А	19. В	29. С	9. В	19. С	29. В
10. С	20. С	30. С	10. В	20. В	30. А	10. А	20. А	30. В

Обробка результатів. Якщо зазначена в ключі буква занесена в рубрику «Найбільше» (форма 1а), то випробуваному ставиться знак «+» по даному виду спрямованості; якщо - «Найменше», то йому ставиться знак «-». Потім підраховують кількість плюсів, яке записують у відповідні стовпці підсумкової таблиці (форма 1б). Так само підраховується кількість мінусів. Далі кількість плюсів підсумовується з кількістю мінусів (з урахуванням знака!). Отриманий результат записується в підсумкову таблицю в рядок «Сума». Нарешті, до отриманого числа додається 30 (знову з урахуванням знака!). Цей показник і характеризує рівень вираженості даного виду спрямованості. Загальна сума всіх балів за трьома видами спрямованості повинна дорівнювати 90.

Форма 1а

ЛИСТ ВІДПОВІДЕЙ

№	Больше всього	Меньше всього	№	Больше всього	Меньше всього	№	Больше всього	Меньше всього
1			11			21		
2			12			22		
3			13			23		
4			14			24		
5			15			25		
6			16			26		
7			17			27		
8			18			28		
9			19			29		
10			20			30		

ПІДСУМКОВА ТАБЛИЦЯ

Показник	НС	НВ	НЗ
Кількість «+»			
Кількість «-»			
Сума			

+30

ПІДСУМКОВА ТАБЛИЦЯ (приклад)

Показник	НС	НВ	НЗ
Кількість «+»	+8	+10	+12
Кількість «-»	-11	-11	-8
Сума	-3	-1	+4

+30

+27

+29

+

34

Проверка: общая сумма = 27+29+34=90.

Особистісна спрямованість (спрямованість на себе - **НС**) зв'язується з переважанням мотивів власного благополуччя, прагнення до особистого першості, престижу. Така людина найчастіше буває зайнятий самим собою, своїми почуттями і переживаннями і мало реагує на потреби людей навколо себе. В роботі бачить насамперед можливість задовольнити свої домагання.

Колективістська спрямованість (спрямованість на взаємодію - **НВ**) має місце тоді, коли вчинки людини визначаються його потребою в спілкуванні, прагненням підтримувати гарні відносини з товаришами по роботі. Така людина проявляє інтерес до спільної діяльності.

Ділова спрямованість (спрямованість на завдання - **НЗ**) відображає переважання мотивів, породжуваних самою діяльністю, захоплення процесом діяльності, безкорисливе прагнення до пізнання, оволодіння новими вміннями і навичками. Зазвичай така людина прагне співпрацювати з колективом і домагається найбільшої продуктивності групи, а тому намагається аргументувати точку зору, яку вважає корисною для виконання поставленого завдання.

Необхідно відзначити, що всі три види спрямованості не абсолютно ізольовані, а в основному поєднуються. Тому коректніше буде говорити в результаті діагностики не про єдину, а про домінуючу спрямованість особистості.

Методика визначення структури професійної спрямованості педагога (В. Семиченко)

Опитувальник призначено для діагностування особливостей ціннісно-мотиваційної сфери педагогів. Структура спрямованості розглядається як співвідношення гуманістичних, ідеалістичних, егоцентричних та прагматичних орієнтацій.

Інструкція: Оберіть з представлених варіантів відповіді ту, що найбільш характеризує Вас як педагога.

1. Чи ви у більшій мірі схильні:
 - а) надавати допомогу конкретній людині;
 - б) перетворювати суспільство;
 - в) отримувати конкретні результати праці;
 - г) змінюватися самому у потрібний вам бік.
2. Вас більше всього цікавлять:
 - а) долі знайомих вам людей;
 - б) розвиток суспільства;
 - в) конкретні досягнення;
 - г) власна доля.
3. Ви переживаєте за наслідки власних вчинків:
 - а) як вони впливають на інших;
 - б) як вони представляються з точки зору суспільної моралі;
 - в) як вони впливають на досягнення певних цілей;
 - г) як вони відобразяться на вашому теперішньому та майбутньому.
4. Ви боїтесь:
 - а) нанести шкоду конкретним людям;
 - б) визвати осудження з боку певних груп або людей;
 - в) мати невдачу у своїх справах;
 - г) стати незрілою особистістю та професіоналом.
5. У конфліктних ситуаціях ви у більшій мірі орієнтуєтесь на:
 - а) інтереси інших людей; б) суспільні норми; в) інтереси справи; г) власні інтереси та потреби.
6. Ви вважали б себе розвиненою особистістю, якщо б:
 - а) змогли надати реальну допомогу конкретній людині;
 - б) залишили свій слід в історії людства;
 - в) отримали реальні, значущі результати власної діяльності;
 - г) досягли б реалізації своїх бажань.
7. В якій сфері ви б хотіли працювати:
 - а) сприяти розвитку особистості іншої людини;
 - б) впливати на суспільний розвиток;
 - в) виробляти матеріальні цінності;
 - г) неважливо в якій, важливо отримати суспільне визнання.

8. Ви вважаєте найбільш вірну таку ієрархію запропонованих нижче професійних педагогічних цінностей (визначте ранг кожної позиції: 1 – найбільш значуща):
- а) професійна компетентність самого педагога;
 - б) вільна самореалізація кожного;
 - в) правильне навчання та виховання дітей;
 - г) розвиток кожного учасника педагогічного процесу;.
9. Якщо б від вас залежав вибір вашого життєвого сценарію, то ви б обрали один з наступних:
- а) доктор Айболит;
 - б) Данко;
 - в) Лівша;
 - г) Мальвіна.
10. Вчитель на уроці має перш за все:
- а) створити сприятливі умови для розвитку та самовиявлення кожного учня;
 - б) пам'ятати, що він формує нове покоління;
 - в) прагнути досягнути реальних результатів (знань, вихованості, дисциплінованості);
 - г) робити те, в чому впевнений.
11. Оберіть собі девіз:
- а) розділена радість стає удвічі більша, розділене горе – удвічі менше;
 - б) якщо б у мене була точка опори, я б перевернув світ;
 - в) факти – уперта річ;
 - г) пізнай себе.
12. Ви б хотіли досліджувати проблему:
- а) інтересів, вчинків, причин вчинків оточуючих вас людей;
 - б) пошуку життєвого смислу, абсолютних цінностей;
 - в) пошуку ефективних технологій у виробництві;
 - г) самопізнання, саморозуміння.
13. Під час сварки ви прагнете:
- а) краще поступитися, проте не скривдити співрозмовника;
 - б) вияснити істину;
 - в) прийти до двобічної вигоди;
 - г) відстояти власну правоту.
14. Вам би хотілося, щоб вас називали:
- а) гуманістом;
 - б) романтиком;
 - в) прагматиком;
 - г) людиною собі на умі;
 - д) добряком;
 - е) мрійником;
 - ж) реалістом;
 - з) незалежним.
15. Чому ви б змогли присвятити своє життя:

- а) лікуванню душ;
 - б) революційному перетворенню людства;
 - в) реальним справам;
 - г) пізнанню свого місця у цьому світі.
- 16.** Ви б з більшою готовністю пішли (оберіть шість тверджень):
- а) на ігнорування інтересів справи заради інтересів конкретної людини;
 - б) відмовилися б від інтересів конкретної людини заради справи;
 - в) на самопожертву заради досягнення загальнолюдських ідеалів;
 - г) на відказ від ідеалів заради самозбереження;
 - д) на те, щоб забути про себе заради інших;
 - е) на те, щоб не давати іншому “сісти на шию”;
 - ж) на те, щоб отримати журавля у небі, ніж синицю у руках;
 - з) на те, щоб отримати синицю в руках, ніж журавля у небі;
 - і) ви вважаєте, що благополучне суспільство - це те, що піклується про благополуччя кожної людини, навіть проти спільним інтересів;
 - к) благополуччя суспільства можливо досягнутим навіть шляхом ігнорування благополуччя окремих людей;
 - л) заради інтересу справи можна та потрібно пожертвувати особистими пріоритетами;
 - м) жодна справа не варта того, щоб відмовитися від радощів життя.
- 17.** Якщо б можливо було відродитися після смерті в образі живого створіння, ви б хотіли стати:
- а) птицею гагарою, яка видирає у себе пір'я, щоб зігріти пташенят;
 - б) мангустом Рікі-Тікі-Таві, мета життя якого – долати зло, боротися з ним, ризикуючи життям;
 - в) бджілкою, яка завжди працює;
 - г) кішкою, яка гуляє сама по собі.
- 18.** Ви вважаєте, що основні недоліки суспільства спричинені:
- а) реаліями життя, певними життєвими обставинами людей;
 - б) недосконалістю людської натури;
 - в) втратою стимулів праці;
 - г) втратою сучасної людини свого природного обличчя у світі.
- 19.** Чи вважаєте ви, що дітей необхідно орієнтувати перш за все на те, що їм:
- а) жити у суспільстві рівним серед рівних;
 - б) нести відповідальність за майбутнє людства;
 - в) чесною працею заробляти себе на життя;
 - г) необхідно гостро відчувати власну унікальність та неповторність.
- 20.** Що ви визначаєте для себе у праці:
- а) сам процес досягнення мети;
 - б) окреслювати мету, продумувати можливі шляхи її досягнення;
 - в) отримувати результат;
 - г) успіх, який приходить до людини.

Обробка результатів: Відповіді на більшість тверджень (окрім 14 та 16) за індексом “а” свідчать про гуманістичну орієнтацію, “б” – ідеалістичну, “в” – прагматичну, “г” - егоцентричну. За кожне співпадіння нараховується 1 бал. Відповідь на 14 твердження містить 2 можливих вибору: гуманістична орієнтація - “а”, “д”, ідеалістична - “б”, “е”, прагматична - “в”, “ж”, егоцентрична - “г”, “з”, за кожний вибір нараховується 1 бал.

Твердження 16 передбачає вибір тверджень: гуманістична – 1,5,9, прагматична – 2,8,11, егоцентрична – 4,6,12, ідеалістична – 3,7,10.

Аналізується структура спрямованості педагога, тобто співвідношення кількості балів, які набрані за кожним окремим видом спрямованості.

Тест «Ціннісні орієнтації працівників» (М. Рокич)

Мета: вивчення ціннісно-мотиваційної сфери особистості педагога.

Референтна група: вчителі із педагогічним стажем роботи від 0 до 35 років і більше.

Термін проведення: рік.

Інформаційна інструкція: Тест спрямований на вивчення ціннісно-мотиваційної сфери людини. Система ціннісних орієнтацій визначає змістову сторону спрямованості особистості і складає основу її відносин до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції і «філософії життя».

Розроблена М. Рокичем методика заснована на прямому ранжуванні списку цінностей. Автор розрізняє два класи цінностей:

1. Термінальні - переконання в тому, що кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути. Даний матеріал представлений набором з 18 цінностей.

2. Інструментальні - переконання в тому, що якийсь образ дій або властивість особистості є кращим у будь-якій ситуації. Матеріал також представлений набором з 18 цінностей.

Цей поділ відповідає традиційному поділу на *цінності – цілі* та *цінності – засоби*.

При аналізі отриманого ранжування цінностей психолог звертає увагу на їх угруповання випробуванним в змістові блоки на різних підставах. Так, наприклад, можна виділити "конкретні" і "абстрактні" цінності, цінності професійної самореалізації особистого життя і т.д. Інструментальні цінності можуть групуватися в етичні цінності, цінності спілкування, цінності справи; індивідуалістичні й конформістські цінності, альтруїстичні цінності; цінності самоствердження і цінності прийняття інших і т.д. Психолог повинен спробувати вловити індивідуальну закономірність. Якщо не вдається виявити жодної закономірності, можна припустити несформованість у респондента системи цінностей або нещирість відповідей в ході обстеження. Перевагою методики є універсальність, зручність та економічність у проведенні обстеження та обробці результатів, гнучкість - можливість варіювати як основний матеріал (списки цінностей), так і інструкції. Істотним її недоліком є вплив соціальної бажаності, можливість нещирості. Тому особливу роль в даному випадку відіграє мотивація діагностики, добровільний характер тестування і наявність контакту між психологом і випробуванним. Застосування методики з метою відбору, експертизи повинно бути досить обережним.

Особливості проведення процедури тестування. Респонденту пред'являються в алфавітному порядку два списки цінностей (по 18 у

кожному) на аркушах паперу або на картках. У списках випробуваний присвоює кожній цінності ранговий номер, а картки розкладає в порядку значимості. Остання форма подачі матеріалу дає більш надійні результати. Спочатку пред'являється набір термінальних цінностей, а потім набір інструментальних цінностей.

Для подолання соціальної бажаності і більш глибокого проникнення в систему ціннісних орієнтацій випробуваного можливі зміни інструкцій, які дають додаткову діагностичну інформацію і дозволяють зробити більш обґрунтовані висновки. Так, після основної серії можна попросити випробуваного ранжувати картки, відповідаючи на наступні питання:

1. "В якому порядку і в якій мірі (у відсотках) реалізовані дані цінності у Вашому житті?"

2. "Як би Ви розташували ці цінності, коли б стали таким, яким мріяли?"

3. "Як, на Ваш погляд, це зробила б людина, досконала у всіх відносинах?"

4. "Як зробило б це, на Вашу думку, більшість людей?"

5. "Як це зробили б Ви 5 або 10 років тому?"

6. "Як це зробили б Ви через 5 або 10 років?"

7. "Як розташували б картки близькі Вам люди?"

Обстеження краще проводити індивідуально, але можливо і групове тестування.

Інструкція: "Зараз Вам буде пред'явлений набір з 18 карток з позначенням цінностей. Ваше завдання - розкласти їх по порядку значущості для Вас як принципів, якими Ви керуєтесь у Вашому житті.

Кожна цінність написана на окремій картці. Уважно вивчіть картки і, вибравши ту, яка для Вас найбільш значуща, помістіть її на перше місце. Потім виберіть другу за значимістю цінність і помістіть її слідом за першою. Потім виконайте те ж з усіма картками, що залишилися. Найменш важлива залишиться останньою і займе 18 місце.

Розробіть не поспішаючи, вдумливо. Якщо в процесі роботи Ви зміните свою думку, то можете виправити свої відповіді, помінявши картки місцями. Кінцевий результат повинен відображати Вашу справжню позицію".

Список А (термінальні цінності):

- 1) активне діяльне життя (повнота та емоційна насиченість життя);
- 2) життєва мудрість (зрілість суджень та здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом);
- 3) здоров'я (фізичне і психічне);
- 4) цікава робота;
- 5) краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі та в мистецтві);
- 6) любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною);
- 7) матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів);

- 8) наявність хороших і вірних друзів;
- 9) суспільне визнання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі);
- 10) пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток);
- 11) продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил та здібностей);
- 12) розвиток (робота над собою, постійне фізичне й духовне вдосконалення);
- 13) розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків);
- 14) свобода (самостійність, незалежність у судженнях вчинках);
- 15) щасливе сімейне життя;
- 16) щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому);
- 17) творчість (можливість творчої діяльності);
- 18) впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів).

Список Б (інструментальні цінності):

- 1) акуратність (охайність), уміння тримати в порядку речі, порядок у справах;
- 2) вихованість (хороші манери);
- 3) високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання);
- 4) життєрадісність (почуття гумору);
- 5) старанність (дисциплінованість);
- 6) незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);
- 7) непримиренність до недоліків в собі та інших;
- 8) освіченість (широта знань, висока загальна культура);
- 9) відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати своє слово);
- 10) раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення);
- 11) самоконтроль (стриманість, самодисципліна);
- 12) сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів;
- 13) тверда воля (уміння наполягти на своєму, не відступати перед труднощами);
- 14) терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки);
- 15) широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички);
- 16) чесність (правдивість, щирість);
- 17) ефективність у справах (працьовитість, продуктивність в роботі);
- 18) чуйність (дбайливість).

ТЕСТ „ЧИ ПІДДАЄТЕСЯ ВИ ЧУЖІЙ ДУМЦІ?“ (Конформність поведінки)

*Психологія личности: тести, опросники, методики
(М., 1995. – С.123–127).*

Чи відомо вам почуття свободи власних учинків? Ви вважаєте себе незалежною людиною, якій потік громадської думки не страшний? А може усе ж таки були моменти, коли доводилося чинити всупереч голосу інтуїції й розуму? Тест допоможе вам визначити, наскільки ви піддаєтеся навіюванню й здатні протистояти чужій думці.

Виберіть варіант відповіді на наступні питання:

1. Чи вносите ви у свій одяг ґрунтовні зміни, якщо мода докорінно змінюється?
 - а) у такому випадку ви змушені це робити;
 - б) ні, тому що ви одягаєтеся не за рекомендацією модних журналів, а відповідно до своєї індивідуальності;
 - в) дуже мало: ви запозичите те, що вам подобається.
2. Чи гарний ви сперечальник?
 - а) так, найчастіше ваша думка бере гору над думкою іншого;
 - б) навряд чи, звичайно ви виявляєте, що більш або менш права інша людина;
 - в) ні, тому що як би не були ви впевнені у своїй думці, ви не можете підшукати відповідних аргументів.
3. Чи довіряєте ви думці інших про людину, яка вам не знайома?
 - а) залежить від того, хто висловлює цю думку;
 - б) чому б і ні;
 - в) ні, тому що ви довіряєте лише тому, у чому самі переконалися.
4. Чи трапляється так, що нікому в компанії не подобається телепередача, а вам подобається?
 - а) зрозуміло, наші думки не завжди сходяться;
 - б) навряд чи, звичайно ми одностайні в оцінці таких речей;
 - в) навіть якщо й трапляється, найчастіше вас переконують, що ви не праві.
5. Якщо вас дорікають за щось, те, що ви зробите: зміните своє поведіння або навмисно будете продовжувати його?
 - а) не зміните;
 - б) усе залежить від того, у якій формі про це сказано;
 - в) якщо докір справедливий, зміните, природно.
6. Чи можете ви рівно писати на нелінійованому папері?
 - а) ви не можете рівно писати навіть і на лінійованому;
 - б) ні, рядки у вас повзуть криво й навскіс;
 - в) можете.
7. Чи підтримуєте ви дружні стосунки з непопулярною у вашому колективі (у школі, у студентській групі, на роботі) людиною?
 - а) ні, чому ж та, кого всі не люблять, повинна бути приємною й вам;
 - б) якщо вона вам симпатична, то так;
 - в) так, і навіть тому, що відчуваєте, що вона потребує вашого захисту.
8. Більше або менше подобаються вам будинки в стародавньому стилі, чим подобалися п'ять років тому?
 - а) більше; б) менше; в) тією самою мірою.
9. Як, на вашу думку, чи будь-яка плітка безпідставна?

- а) так; б) іноді в плітці є частка істини; в) немає диму без вогню.
10. Чи подобається вам одяг, що раніше не подобався, якщо багато хто його схвалює?
а) так, тому що, можливо, інші бачать краще вас;
б) ні, тому що в кожному разі ви себе незатишно в ньому почуваете;
в) залежить від того, наскільки ви вірите тим, хто хвалить.
11. Чи вважаєте ви правильним те, що пишуть критики в рецензіях на фільми?
а) так, ті, хто пише, у всякому разі, професіонали;
б) ні, і зовсім протилежно тому, що пишуть, теж неправильно;
в) не можна узагальнювати: іноді так, іноді немає.
12. Якщо один раз на роботі трапляється неприємність, чи схильні ви ввечері після роботи пускатися в суперечки в компанії?
а) тільки в такому випадку дійсно сперечаєтеся;
б) ні, у такий період ви намагаєтеся уникати подібних випробувань;
в) ці дві речі не залежать одна від іншої.
13. Чи боретеся ви за свої переконання, якщо це не подобається комусь з ваших колег по роботі (навчанню)?
а) якщо варто це робити, то звичайно;
б) залежить від того, проти кого варто боротися;
в) ні, ви вже багато разів обпалилися на цьому.
14. Якщо ви зауважуєте, що ваші колеги по роботі (навчанню) занадто багато собі дозволяють, як ви поступаєте?
а) дозволите собі те ж;
б) не будете звертати уваги;
в) зробите так, як вам найбільше вигідно.
15. Якщо ви сидите вдома у вікна з книгою в погану погоду, то про що ви думаєте?
а) як добре вдома!; б) прикро, що така погана погода; в) відмінна книга!

Результати. Порівняйте свої відповіді з ключем. Підрахуйте загальну суму балів.

Ключ

1. а – 8	б – 2	в – 5	9. а – 0	б – 5	в – 10
2. а – 3	б – 9	в – 7	10. а – 9	б – 0	в – 6
3. а – 5	б – 10	в – 0	11. а – 10	б – 0	в – 5
4. а – 5	б – 9	в – 8	12. а – 0	б – 10	в – 5
5. а – 0	б – 2	в – 5	13. а – 1	б – 7	в – 9
6. а – 5	б – 10	в – 0	14. а – 8	б – 10	в – 5
7. а – 2	б – 10	в – 3	15. а – 8	б – 10	в – 2
8. а – 0	б – 1	в – 5			

Менше 40 балів. Вас потік не віднесе! Що б не трапилося, ви твердо стоїте на ногах, залишаєтеся при своїй думці. Осінній дощ дарма тарабанить, на вас не впливають не тільки погода, але й справжні конфлікти. А ви завжди знаєте, чого хочете, і наполягаєте на своєму за будь-яких умов! А якщо зустрічаєте відсіч, то тим більше!

Від 41 до 90 балів. Вами керують не емоції, а раціональні міркування. Ви тверезо обмірковуєте, а якщо буде потреба додержуєтеся принципу “уступає той, хто розумніше”, але якщо вважаєте справу важливою, відстоюєте свою точку зору. У вас твердий погляд на речі, що не міняється зі зміною вітру, як флюгер, але й враховуєте таку позицію, як здоровий глузд.

Більше 90 балів. Розумний уступає – це так, але питання в тім, до яких меж. Може бути, ваша поступливість часом надмірна? Повірте, щось, чому ви поступаєте, не завжди стрімкий потік, іноді це лише дзюркотливий струмочок.

ТЕСТ П. ТОРРЕНСА.

Підготовка до тестування

Перед пред'явленням тесту необхідно враховувати наступні **аспекти роботи.**

1. Тести не допускають ніяких змін і доповнень. Навіть невеликі «імпровізації» в інструкціях вимагають повторної стандартизації та валідазації тесту. Не слід також збільшувати час виконання тесту, так як нормативні дані, представлені в керівництві, відповідають зазначеному ліміту часу.

2. Під час тестування необхідно створити сприятливу емоційну атмосферу. Вживання слів «тест», «перевірка», «іспит» необхідно уникати, так як тривожна, напружена обстановка блокує свободу творчих проявів. Тестування проходить у формі захоплюючої гри, цікавих завдань, в обстановці заохочення уяви, допитливості дітей, стимулювання пошуку альтернативних відповідей.

3. Оптимальний розмір групи – 15-35 досліджуваних. Для молодших дітей розмір груп слід зменшити до 10-15 осіб, а для дошкільнят переважно **індивідуальне тестування.**

4. Час виконання фігурної форми тесту – 30 хвилин. Враховуючи підготовку, читання інструкцій, можливі питання, необхідно для тестування відвести 45 хвилин.

5. Якщо інструкція викличе запитання дітей, треба відповісти на них повторенням інструкції, але більш зрозумілими для них словами. Необхідно уникати прикладів і ілюстрацій можливих відповідей-зразків. Це призводить до зменшення оригінальності і в деяких випадках – кількості відповідей.

Завдання № 1 Образотворче творче мислення

Завдання №2 Вербальне творче мислення

Завдання № 3 Словесно-звукове творче мислення

Обробка експериментальних даних

Характеристика основних показників творчого мислення

1. Легкість (швидкість) – кількісний показник, що відображає здатність до породження великої кількості ідей (асоціацій, образів). Вимірюється числом результатів.

2. Гнучкість – відображає здатність висувати різноманітні ідеї, переходити від одного аспекту проблеми до інших, використовувати різні стратегії вирішення.

Вимірюється числом категорій. Категорії:

- світ природи;
- тваринний світ;
- людина;
- механічне;
- символічне;
- декоративні елементи;
- видове (місто, будинок, шосе, двір);
- мистецтво;
- динамічні явища.

3. Оригінальність – характеризує здатність до висування ідей, відмінних від очевидних, нормативних. Вимірюється кількістю неординарних відповідей, образів, ідей.

4. Розробленість (ретельність, деталізація образів) – фіксує здатність до винахідництва, конструктивної діяльності. Вимірюється кількістю істотних і несуттєвих деталей при розробці основної ідеї.

При обробці експериментальних даних необхідно мати на увазі, що **причини низьких і високих показників по всіх когнітивних параметрах креативності можуть бути різними**. Так, низькі показники за фактором «швидкість» можуть бути пов'язані з високою деталізацією, розробленістю ідей. Високі показники по даному фактору можуть свідчити про імпульсивність або поверховість мислення. Низькі показники за фактором «гнучкість» свідчать про ригідність мислення або низьку інформованість, слабку мотивацію. Надзвичайно високі показники мають «негативний відтінок» і можуть свідчити про нездатність до єдиної лінії в мисленні. Високий коефіцієнт оригінальності іноді спостерігається при психічних і невротичних розладах.

Тому при обробці емпіричних даних істотним є не тільки кількісний результат (бали), а й причини цього результату.

До вашої уваги пропонуємо **розгорнуту інтерпретацію до завдання № 1 Образотворче творче мислення**.

Адаптація тесту здійснена співробітниками центру «Творча обдарованість» Н. В. Шумакова, Е. І. Шелбановою, Н. П. Щербо.

Оцінка виконання завдання субтесту №1 «Намалюй картинку»

Оригінальність. При обробці використовується шкала від 0 до 5 балів, згідно частоті однакових відповідей. Відповіді, що зустрічаються в 5% і більше випадків, отримують 0 балів. Так само оцінюються і очевидні відповіді, на кшталт «крапля», «груша», «яйце».

Відповіді, що зустрічаються в 4,00-4,99%, оцінюються 1 балом, в 3,00-3,99% – 2 балами, в 2,00-2,99% – 3 балами, в 1,00-1,99% – 4 балами. Всі інші відповіді отримують 5 балів.

Не зараховуються відповіді, які не відповідають завданню, якщо малюнок не пов'язаний з кольоровою фігурою.

Ретельність розробки. При оцінці ретельності розробки бали даються за кожен значущу деталь (істотну ідею), що доповнює вихідну стимульну фігуру, як в межах її контуру, так і за її межами. При цьому основна найпростіша відповідь має бути значущою, інакше її розробленість не оцінюється.

Один бал дається за кожен істотну деталь загальної відповіді (при цьому кожен клас деталей оцінюється один раз і при повторенні не враховується):

- колір, якщо він доповнює основну ідею;
- штрихування (але не за кожен лінію, а за загальну ідею);
- прикраса, якщо вона має сенс;
- кожен варіацію оформлення (крім чисто кількісних повторень), значиму по відношенню до основної відповіді;
- кожен подробицю у назві понад необхідного.

Якщо лінія розділяє малюнок на дві значущі частини, підраховуються бали в обох частинах малюнка. Якщо лінія позначає певний предмет (пояс, шарф ...), вона оцінюється одним балом.

Оцінка виконання завдання по субтесту 2 «Закінчи малюнок»

Швидкість. Цей показник визначається підрахунком числа завершених фігур. Максимальний бал дорівнює 10.

Гнучкість. Цей показник визначається числом різних категорій відповідей. Для визначення категорій можуть використовуватися як самі малюнки, так і їх назви (що іноді не збігається).

Оригінальність і ретельність розробки оцінюється аналогічно обробці завдання субтеста 1.

Оцінка виконання завдання по субтесту 3 «Лінія»

Проводиться аналогічно першим двом технологіям.

Додаткові преміальні бали за оригінальність ідеї. Такі бали даються: 1. За нестандартність мислення і відхилення від загальноприйнятого, яке проявляється в об'єднанні кількох вихідних повторюваних фігур (пар паралельних ліній) в єдиний малюнок. **П. Торренс відносить це до проявів високого рівня творчих здібностей.** Такі діти бачать можливості там, де вони приховані від інших.

У зв'язку з цим необхідно присуджувати додаткові бали за об'єднання в блоки вихідних фігур: об'єднання двох пар ліній – 2 бали; трьох – п'яти пар – 5 балів, шести – десяти пар – 10 балів, одинадцяти – п'ятнадцяти пар – 15 балів, більше п'ятнадцяти пар – 20 балів.

Ці преміальні бали додаються до загальної суми балів за оригінальність по всьому третьому завданню.

Індивідуальний лист оцінок

П.І.Б. _____				Дата проведення _____								
Вік _____		Клас _____		Школа _____		Стать _____						
№ рис.	Завдання 1				Завдання 2				Завдання 3			
	Швидкість	гнучкість	оригінальність	розробленість	швидкість	гнучкість	оригінальність	розробленість	Швидкість	гнучкість	Оригінальність	розробленість
1.												
2.												
3.												
4.												
5.												
6.												
7.												
8.												
9.												
10.												
11.												
12.												
13.												
14.												
15.												
16.												
17.												
18.												
19.												
20.												

2. За естетичні художні компоненти втілення ідеї. Експериментальні дослідження показали, що художньо обдаровані діти включають естетичні та художні елементи до виконання завдань. До цих елементів, насамперед, відносяться:

А) емоційна виразність втілення (експресія);

Б) цілісність композиції при високому рівні розробленості.

Ці прояви творчих здібностей не стандартизувати надзвичайно складно, оскільки вони відображають індивідуальні характеристики особистості; тому оцінка в балах – прерогатива експериментатора спільно з експертною групою.